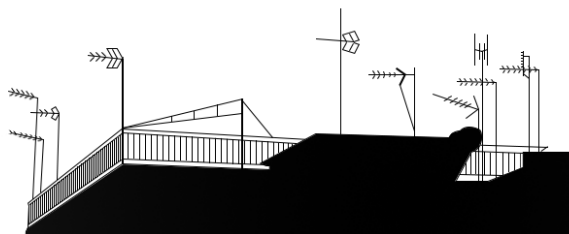

Γειτονιά των Δωμάτων

Το Δώμα ως Άλλος Χώρος Αστικής
Συλλογικότητας

Απόδοση δώματος

Επιβλέπων καθηγητής

Βασιλική Γεροπάντα

Επιμέλεια

Καμπούρη Παρασκευή – Μαρία

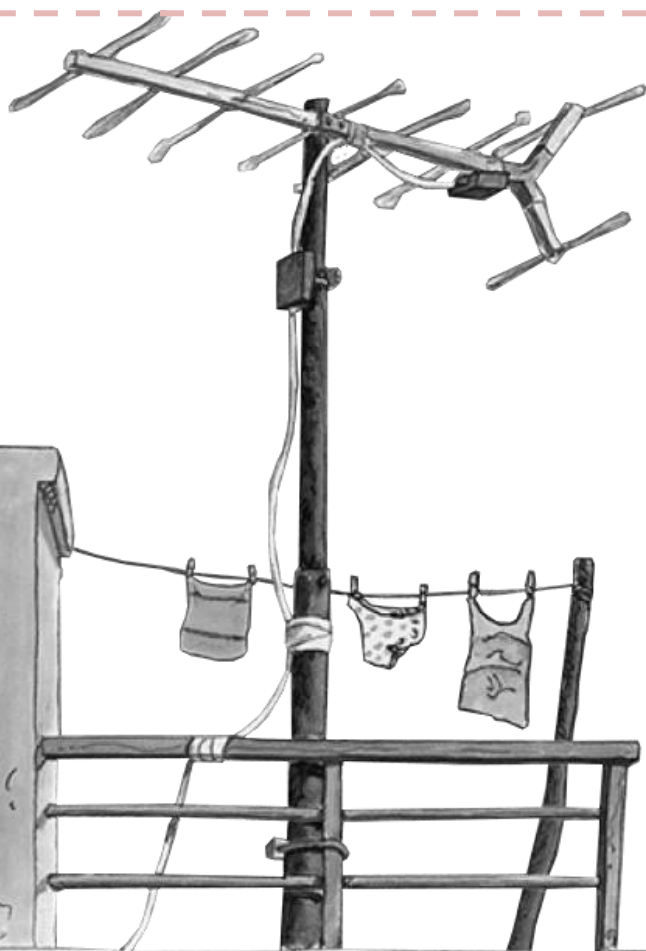
Κυριακίδου Μαρουλίνα

Ευχαριστίες

Ευχαριστούμε θερμά την καθηγήτρια μας Γεροπάντα Βασιλική για την καθοριστική καθοδήγηση της καθ' όλη την διάρκεια της μελέτης, καθώς και τις οικογένειες μας για τη στήριξή τους.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Με την απαρχή του μοντερνισμού και την εισαγωγή των στεγανοποιητικών στεγών, η επίπεδη οροφή έγινε βασικό στοιχείο της σύγχρονης αρχιτεκτονικής, αλλά ο εστιασμός προς τις τεχνολογικές καινοτομίες επισκίασε τις έρευνες για τις αρχιτεκτονικές της δυνατότητες. Με τα έργα πολλών δημιουργών που φαντάζονταν το ανώτερο επίπεδο των κτιρίων ως χώρο αξιοποίησης και με κύριο πρωτοπόρο τον Le Corbusier, η κληρονομιά του μοντερνισμού στην Ευρώπη ανήλθε σε τεράστιες εκτάσεις, στέγες. Μόλις τη δεκαετία του 1990 η οροφή άρχισε να θεωρείται κάτι περισσότερο από ένα περίβλημα, αλλά ως αναπόσπαστο μέρος της χωρικής ιδέας και του προγράμματος του έργου, καθώς τόσο οι αρχιτέκτονες όσο και οι προγραμματιστές αρχίζουν να συνειδητοποιούν τη χαμένη ευκαιρία μιας απρόσιτης, καθαρά τεχνικής στέγης. Στις σύγχρονες πόλεις, όπου ο δημόσιος χώρος βρίσκεται σε κρίση και ο άνθρωπος αδυνατεί να αισθανθεί μέρος μιας κοινότητας, το δώμα δίνει τη δυνατότητα ανάκτησης της συλλογικής ζωής χωρίς αυτό να σημαίνει αναγκαστικά την προσθήκη νέων κατασκευών, αλλά την ενεργοποίηση ήπιων προϋποθέσεων επανάκτησης της «γειτονιάς» στην απρόσωπη πολυκατοικία, τη δημιουργία δηλαδή καταστάσεων και ανθρωπίνων δραστηριοτήτων. Οι προοπτικές κατοίκησης των κοινόχρηστων δωματίων, αποκτούν άλλη δυναμική και εμπλουτίζονται, όταν τα ανάγουμε στην κλίμακα της γειτονιάς και της πόλης. Γίνεται εμφανής, η δυνατότητα του κάθε μεμονωμένου δώματος να ενεργοποιηθεί και να ενταχθεί σε ευρύτερα σύνολα που θα αλλάξουν εξ ολοκλήρου τη φυσιογνωμία του αστικού τοπίου, αφήνοντας να πλανάται η υπόσχεση σύστασης ενός μελλοντικού, νέου εδάφους προς κατοίκησης για την πόλη.

Τα δώματα αντιπροσωπεύουν περίπου το 25% της συνολικής ελεύθερης επιφάνειας της πόλης, αποτελώντας έτσι ένα σημαντικό μέρος του αστικού ιστού¹

Λέξεις κλειδιά: δώμα, γειτονιά, πόλη, κοινόχρηστος χώρος, συλλογικότητα, ενδιαμέσος χώρος, μετάβαση, επανακατοίκηση-επανάχρηση, περιπλάνηση

[2]

¹ Andreea, A New Layer of Public Space: The Case for Activating Urban Rooftops, archdaily, Μάιος, 2023

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	6
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.....	7

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 01

1.1. ΔΩΜΑ.....	9
1.2.ΓΕΙΤΟΝΙΑ ΤΩΝ ΔΩΜΑΤΩΝ.....	16
1.3.ΠΟΛΗ ΤΩΝ ΔΩΜΑΤΩΝ.....	20
1.4.ΘΕΩΡΙΕΣ ΜΕΤΑΒΑΣΗΣ.....	25
1.5.ΘΕΩΡΙΕΣ ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗΣ - ΕΠΑΝΑΚΑΤΟΙΚΗΣΗΣ.....	27

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 02

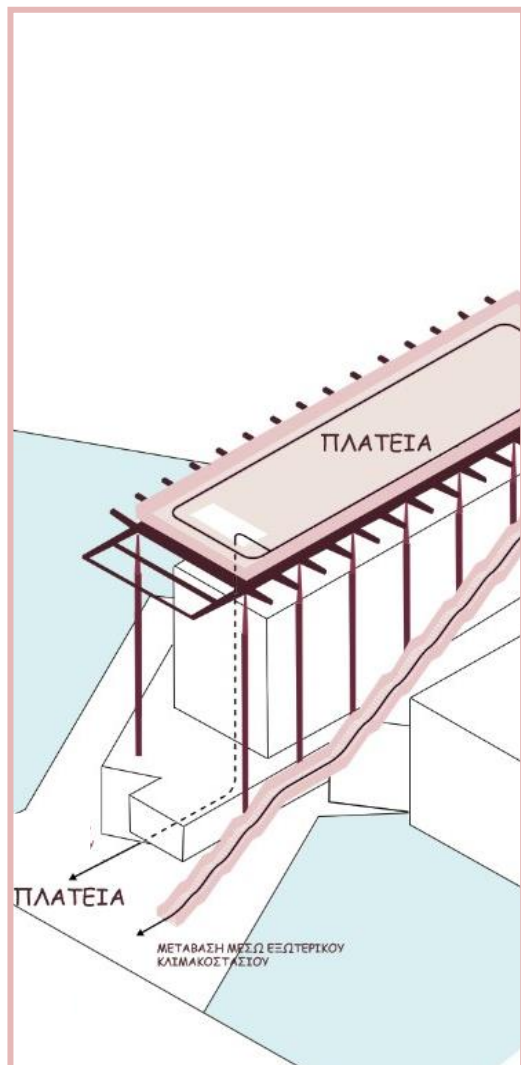

2.1.ΤΟ ΔΩΜΑ ΩΣ ΤΟΠΟΣ ΑΣΚΗΣΗΣ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΑΣ	31
2.2. ΔΙΤΤΗ ΦΥΣΗ ΤΟΥ ΔΩΜΑΤΟΣ	37
2.1.1. ΟΡΙΣΜΟΣ	38
2.1.2 ΔΗΜΟΣΙΟ- ΙΔΙΩΤΙΚΟ.....	43
2.1.3 ΚΟΙΝΟ- ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ.....	46
2.3.ΘΕΩΡΙΕΣ ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ.....	50

[3] Δώματα Νέας Υόρκης

[4] Δημόσιος χώρος

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 03

3.1. ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ.....	61
3.2. ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ.....	62
3.3. ΕΠΑΝΑΚΑΤΟΙΚΗΣΗ.....	72
3.4. ΤΟΠΟΣΗΜΟ.....	82

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	99
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ.....	102
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	111

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 04

4.1.ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΣΤΟ ΝΕΟ ΕΔΑΦΟΣ.....	89
4.2.ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ.....	90
4.2.1.ΕΝΔΙΑΜΕΣΟΣ ΧΩΡΟΣ.....	90
4.2.2.ΑΠΟΜΑΚΡΥΝΣΗ ΑΠΟ ΤΟ ΕΔΑΦΟΣ.....	93
4.2.3.ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΑΠΟ ΤΟ ΙΣΟΓΕΙΟ ΣΤΟ ΔΩΜΑ.....	96

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στις σύγχρονες μητροπόλεις, το φυσικό έδαφος έχει πια σχεδόν εξ ολοκλήρου καλυφθεί από την κτισμένη μάζα, αφήνοντας λίγα περιθώρια δημιουργίας, φαντασίας και έκφρασης σε ένα χώρο κοινό προς όλους. Ο κάτοικος αντιμετωπίζεται σαν ξένο σώμα του αστικού ιστού και άρα του είναι αδύνατον να εναρμονιστεί με το περιβάλλον, το οποίο σταματά να εκφράζει της επιθυμίες του, απωθώντας τον. Σαν αποτέλεσμα, πολλοί να στραφούν στο εσωτερικό του ιδιωτικού τους διαμερίσματος, το οποίο καλύπτει τις ατομικές ανάγκες του ενοίκου, αδιαφορώντας όμως για την πόλη, κατ' επέκταση την αστική μονάδα, την πολυκατοικία, καθώς και για τις σχέσεις μεταξύ των κατοίκων. Σήμερα, ίσως περισσότερο από ποτέ υπάρχει λοιπόν η ανάγκη να ανακτηθεί η κοινότητα της πολυκατοικίας, να επαναπροσδιοριστεί ο ρόλος της και τελικά, να βρεθεί ένα κοινό πεδίο έκφρασης, στο οποίο θα λάβει χώρα ο διάλογος των ενοίκων.

Η ανάκτηση της συλλογικής ζωής δεν σημαίνει αναγκαστικά την προσθήκη νέων κατασκευών, αλλά την ενεργοποίηση ήπιων προϋποθέσεων επανάκτησης της «γειτονιάς» στην απρόσωπη πολυκατοικία, τη δημιουργία δηλαδή καταστάσεων και ανθρωπίνων δραστηριοτήτων. Με την αστική μονάδα να αποτελεί «ανοικτό» κατασκευαστικό σύστημα, που προσφέρει τη μέγιστη ευελιξία στον ελάχιστο χώρο, το ανολοκλήρωτο δώμα καθίσταται ιδανικό υπόβαθρο των παραπάνω προθέσεων. Ο ανεκμετάλλετος αυτός χώρος, ο οποίος παραμένει σήμερα ακατοίκητος και αποκομμένος από την δραστηριότητα που συμβαίνει κάτω και γύρω του, καλείται να μιλήσει για τη υποκείμενη πολυκατοικία και τελικά να απαντήσει στις ανάγκες της, δηλαδή τις ανάγκες των κατοίκων της, που ακόμα εκκρεμούν. Με άλλα λόγια, καλείται να συνεχίσει με υγιή τρόπο την πολυκατοικία, είτε ξεκινώντας κάτι νέο, είτε εξελίσσοντας τον υποκείμενο οργανισμό και την περιπλάνηση μέσα στην πόλη, που μέχρι σήμερα διακόπτεται απότομα στα κατώφλια των κτιρίων. Θα μπορούσαμε λοιπόν να τον χαρακτηρίσουμε ως ένα δυναμικό, ευμετάβλητο χώρο, ένα νέο έδαφος, καθώς εξαρτάται από το έμψυχο «υπέδαφος» του, δηλαδή τη ζώσα κοινότητα της πολυκατοικίας.

Οι προοπτικές κατοίκησης των κοινόχρηστων δωματίων, αποκτούν άλλη δυναμική και εμπλουτίζονται, όταν τα ανάγουμε στην κλίμακα της γειτονιάς και της πόλης. Εκεί συντίθεται στο σύνολο ένα τεχνητό «χαλί», ένα νέο τοπίο, ικανό να μιλήσει από ψηλά για την πόλη. Πρόκειται για μια νέα τοπιογραφία που δημιουργείται από τις εξάρσεις του φυσικού εδάφους και τελικά συνθέτει ένα ανυψωμένο οριζόντιο επίπεδο που ξεπερνά τα όρια της κάτοψης, δίνοντας τη δυνατότητα κατοίκησης στον ουρανό και την επαφή με το φυσικό περιβάλλον.

Γίνεται λοιπόν εμφανής η δυνατότητα του κάθε μεμονωμένου κοινόχρηστου δώματος να ενεργοποιηθεί και να ενταχθεί σε ευρύτερα σύνολα διαφόρων κλιμάκων που θα αλλάξουν εξ ολοκλήρου τη φυσιογνωμία του αστικού τοπίου. Ωστόσο, στην προσπάθεια αυτή εντοπίζονται προβλήματα τα οποία αφορούν πρακτικά ζητήματα όπως το κόστος, η ιδιοκτησία, η κατασκευή, αλλά και πιο θεωρητικά όπως η μετάβαση, η απομάκρυνση από το έδαφος και διττή φύση του χώρου, τα οποία έχουν οδηγήσει πολλές μελέτες σε αδιέξοδο. Όσα όμως είναι τα προβλήματα, άλλα τόσα και περισσότερα είναι τα επιτυχημένα, και μάλιστα υλοποιημένα παραδείγματα αξιοποίησης του δώματος, τα οποία αφήνουν να πλανάται η υπόσχεση σύστασης ενός μελλοντικού, νέου εδάφους προς κατοίκησης για την πόλη.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η παρούσα εργασία αναλύει τον χώρο του δώματος και διερευνά τη δυνατότητά του να αποτελέσει τόπο άσκησης της αστικής συλλογικότητας. Δομείται σε τέσσερις βασικές ενότητες πέρα των εισαγωγικών στοιχείων.

Η πρώτη ενότητα, ορίζει και αναλύει τον χώρο των δωματίων σε τρεις κλίμακες: τη μονάδα ως το αυτόνομο δώμα, την ομάδα ως τη γειτονιά των δωματίων και το σύνολο ως το νέο έδαφος πάνω από την πόλη. Μέσα από την ανάλυση περιγράφονται ιστορικά, μορφολογικά και λειτουργικά χαρακτηριστικά του δώματος, η σχέση που μπορούν να αναπτύξουν τα μεμονωμένα στοιχεία, καθώς και κάποια παραδείγματα τα οποία αποδεικνύουν την αξιοποίηση του δώματος σε πολλές περιοχές του κόσμου και ιστορικές στιγμές. Η μελέτη οδηγεί στο ερώτημα για το αν μπορούν στοιχεία της πόλης, όπως ο δημόσιος χώρος, να υπάρξουν και να μεταφερθούν στο νέο τόπο πάνω από αυτή, δηλαδή στα δώματα. Παρατίθενται λοιπόν θεωρίες μετάβασης και επανάχρησης ως εργαλεία επαναπροσδιορισμού της κορυφογραμμής και της διαχείρισης των δωματίων.

Η δεύτερη ενότητα, εμβαθύνει στο προηγούμενο ερώτημα, ορίζοντας τον δημόσιο χώρο, ο οποίος αποτελεί το πεδίο εφαρμογής της αστικής συλλογικότητας, και εξετάζοντας η σύγχρονη δομή και λειτουργία του μέσα από τις έννοιες του ιδιωτικού, του δημόσιου, του κοινού, του συλλογικού. Στη συνέχεια, αναφέρονται θεωρίες σχετικές με την περιπλάνηση, ως εργαλείο βίωσης και κατανόησης του δημόσιου στοιχείου στο δώμα.

Η τρίτη ενότητα καταγράφει παραδείγματα αξιοποίησης των δωματίων. Οι μελέτες περίπτωσης επιλέχθηκαν ώστε να εξυπηρετούν το θέμα της ερευνητικής καθώς αποτελούν πρακτικές σε υφιστάμενα δώματα, οι οποίες με ελάχιστες παρεμβάσεις καταφέρνουν να ενεργοποιήσουν το επίπεδο της κορυφογραμμής. Τα παραδείγματα που περιλαμβάνονται, η σειρά παρουσίασης και η κατηγοριοποίηση τους φαίνεται παρακάτω:

1.Περίπατος

Κλίμακα μονάδας: Vibrant Rooftop-MVRDV, YOU + International youth community Shenzhen- officePROJECT

Κλίμακα γειτονιάς: Rooftop walk -MVRDV, Athens terrace works-Αριστείδης Άντωνας

Κλίμακα πόλης: Θιβέτ

2. Επανακατοίκηση

Κλίμακα μονάδας: Dream Tank- Eastman Gardens, Green Cloud- ZHUBO-AAO

Κλίμακα γειτονιάς: Idea factory-MVRDV, Park 'n' play- JAJA architects

Κλίμακα πόλης: Σαντορίνη

3.Τοπόσημο

Κλίμακα μονάδας: Common Clearings-Urgent. Agency, Looking up-Rachel Whiteread

Κλίμακα πόλης: Rooftop Cinema

Στην τέταρτη ενότητα, αναφέρονται κάποιοι παράγοντες οι οποίοι εμποδίζουν την ανάπτυξη του χώρου αλλά και που θα επηρεάσουν την εξέλιξη του, αλλά και τα στοιχεία της πόλης που θα μεταφερθούν σε αυτό.

Τα παραπάνω ευρήματα προκύπτουν από αρχειακή, βιβλιογραφική και διαδικτυακή έρευνα και αφορούν τη δεκαετία του 70' μέχρι τις μέρες μας. Τα συμπεράσματα που συγκεντρώνονται στην τελευταία ενότητα βασίζονται σε βιβλιογραφικές πηγές και προσωπικές παρατηρήσεις που προέκυψαν μέσα από την έρευνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 01

Η πρώτη ενότητα, ορίζει και αναλύει τον χώρο των δωματίων σε τρεις κλίμακες: τη μονάδα ως το αυτόνομο δώμα, την ομάδα ως τη γειτονιά των δωματίων και το σύνολο ως το νέο έδαφος πάνω από την πόλη. Μέσα από την ανάλυση περιγράφονται ιστορικά, μορφολογικά και λειτουργικά χαρακτηριστικά του δώματος, η σχέση που μπορούν να αναπτύξουν τα μεμονωμένα στοιχεία, καθώς και κάποια παραδείγματα τα οποία αποδεικνύουν την αξιοποίηση του δώματος σε πολλές περιοχές του κόσμου και ιστορικές στιγμές. Η μελέτη οδηγεί στο ερώτημα για το αν μπορούν στοιχεία της πόλης, όπως ο δημόσιος χώρος, να υπάρξουν και να μεταφερθούν στο νέο τόπο πάνω από αυτή, δηλαδή στα δώματα. Παρατίθενται λοιπόν θεωρίες μετάβασης και επανάχρησης ως εργαλεία επαναπροσδιορισμού της κορυφογραμμής και της διαχείρισης των δωματίων.

[6]

1.1. ΔΩΜΑ

Η ανάλυση της σχέσης του ανθρώπου με το έδαφος είναι ένα ζήτημα που έχει απασχολήσει στο πέρασμα των χρόνων πλήθος αρχιτεκτόνων και φιλοσόφων ανά τον κόσμο. Στον ελληνικό χώρο τρεις σημαντικές προσωπικότητες κάνουν λόγο για την ένταξη του σώματος στο τοπίο και πως αυτή μεταφράζεται από την κίνηση του σώματος προς την επιφάνεια της γης. Για τον Δημήτρη Πικιώνη η ένταξη του σώματος στο τοπίο ορίζεται από μια κίνηση σκύβοντας προς την επιφάνεια της γης, όταν βλέπεις, σχεδιάζεις, οικοδομείς και αντικρίζεις κατάματα το έδαφος πάνω στο οποίο στέκεσαι. Για τον Άρη Κωνσταντινίδη η ένταξη αυτή ορίζεται από μια στάση του όρθιου που ατενίζει τον ανοιχτό ορίζοντα, δηλαδή στεκούμενος όρθιος κατασκευάζοντας με το βλέμμα οτιδήποτε ζει σε αυτό το τοπίο. Για τον Τάκη Ζενέτο ορίζεται από μια κατάσταση απλώματος εν εκτάσει και εντάσει του σώματος. Ο σκυμμένος, ο όρθιος και ο εν πτήσει άνθρωπος του Πικιώνη, του Κωνσταντινίδη και του Ζενέτου, είναι τρεις μοντέρνες εκδοχές του σώματος σε κατάσταση υπαρξιακής αγωνίας που συνοδεύουν τη σχέση του με το τοπίο και τον κόσμο². Τι συμβαίνει όμως όταν το σώμα αναζητά να ανακαλύψει αυτή τη σχέση βλέποντας τον κόσμο από ψηλά; Οι ζωγράφοι του μεσαίωνα και της αναγέννησης απεικόνισαν την πόλη όπως θα ήθελε να τη δει το ανθρώπινο μάτι. Οι πίνακες αυτοί λειτούργησαν ως μέσο που μπορεί να αναγνωρίσει τον αστικό ιστό μέχρι να καταφέρει η ίδια η αρχιτεκτονική να το πετύχει μέσω των κτιρίων της, και πιο συγκεκριμένα μέσω της απόληξης αυτών. Το δώμα που σκεπάζει το κτίριο και αποτελεί την κορύφωση της αρχιτεκτονικής³ είναι αυτό το είδος στέγασης που έδωσε τη δυνατότητα στον άνθρωπο να διαβάσει τον κόσμο από μακριά και συνθέτει την απόληξη της πόλης που προϋποθέτει την ύπαρξή της.

Το δώμα είναι ένας τόπος μακριά από το έδαφος και συγχρόνως τόσο κοντά του⁴. Για να μπορέσουμε να αντιληφθούμε τον τόπο αυτό, αρκεί να τον ορίσουμε και να προσδιορίσουμε τα χαρακτηριστικά που το διαφοροποιούν από την υπόλοιπη πόλη.

² Κοτιώνης Ζήσης, *Η Τρέλα του Τοπίου Αρχιτεκτονική στο ελληνικό τοπίο*, Εκκρεμές, Αθήνα, 2004, σελ.52

³ Λάββας Γεώργιος, *Επίτομη Ιστορία της Αρχιτεκτονικής*, University Studio Press, Αθήνα, 2008, σελ.336-337

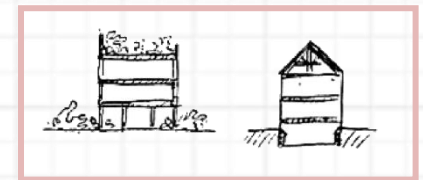
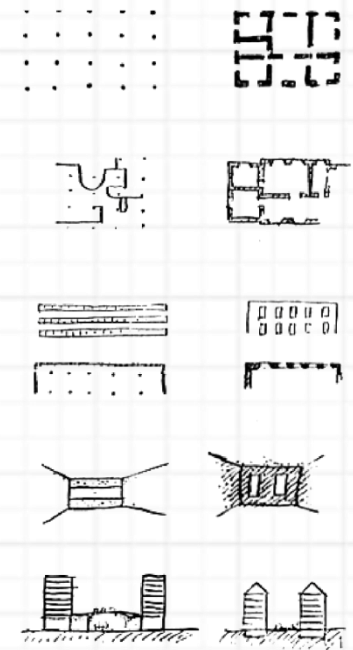
⁴ ο.π., σελ.67

Ως δώμα, σύμφωνα με τον Μπαμπινιώτη, ορίζεται η μικρή κατασκευή που χτίζεται πάνω από τον τελευταίο όροφο οικοδομήματος, συνήθως πολυκατοικίας. Με μια ελεύθερη προσέγγιση το δώμα αποτελεί τη πέμπτη όψη της πόλης, που συνδέει τον ουρανό με το έδαφος και λειτουργεί ως ένας ενδιάμεσος χώρος. Ο συνδυασμός των δωμαίων δημιουργεί ένα νέο τεχνητό ανάγλυφο, μια νέα τοπιογραφία.

Η έννοια του δώματος εντοπίζεται στο ξεκίνημα του 20^{ου} αιώνα ταυτόχρονα με την ανακάλυψη και χρήση του οπλισμένου σκυροδέματος. Η αντικατάσταση της κεκλιμένης στέγης με την επίπεδη στέγη εδραιώνονται με τη καθιέρωση του μοντέρνου κινήματος, όπου μια νέα αισθητική της κατασκευής αλλάζει τη φυσιογνωμία των πόλεων από την αξιοποίηση των δυνατοτήτων που παρέχει ο συνδυασμός του σκυροδέματος και του χάλυβα.

Μία από τις σημαντικότερες προσωπικότητες του μοντερνισμού, ο Le Corbusier στο βιβλίο του *Για μια αρχιτεκτονική* καταγράφει την ιδανική μορφή των δωμαίων [εικ.7] και το όραμά του για τις πόλεις την περίοδο που η επανάσταση στον τρόπο δόμησης εκφράζεται μέσω της ιδέας του για τα Dom-Ino. «Οι τόποι ανάπαυσης κλπ., δεν θα ήταν πλέον η μούχλα που ροκανίζει τα πεζοδρόμια: θα είχαν μεταφερθεί στις ταράτσες μαζί με το εμπόριο πολυτελείας(...) Μικρές πασαρέλες πάνω από κανονικούς δρόμους θα εξασφάλιζαν τη κυκλοφορία σε αυτές τις νέες, ξανακερδισμένες συνοικίες, τις αφιερωμένες στην ανάπαυση μέσα στα λουλούδια και το πράσινο»⁵.

Σε μια προσπάθεια ερμηνείας αυτής της φράσης ανατρέχουμε στο προοπτικό σχέδιο του Dom-Ino [εικ.8], που η σκάλα εκτείνεται κατακόρυφα καταλήγοντας στο επίπεδο δώμα. Οι κινήσεις τόσο προς το δώμα όσο και προς το έδαφος αποδίδονται με την ίδια σημαντικότητα με τις παράλληλες πλάκες να υπονοούν την «εννοιολογική συνέχεια του οικοδομήματος καθ' ύψος»⁶. Κατ' αυτόν τον τρόπο ο Le Corbusier μετατρέπει την έως τότε στέγη, σε ταράτσα και κατ' επέκταση σε ένα χώρο δραστηριοποίησης όπου η σχέση του ανθρώπου με τη πόλη μετατοπίζεται σε ένα υπερυψωμένο έδαφος⁷. Η φύση ξεδιπλώνεται στο επίπεδο της γης και οι λειτουργίες αυτής μεταφέρονται στο δώμα. Τα πλέον ζωντανά δώματα αντανakλούν τη πραγματικότητα των κτιρίων ενώ παράλληλα

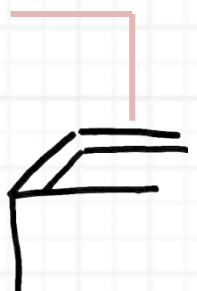
Όριο

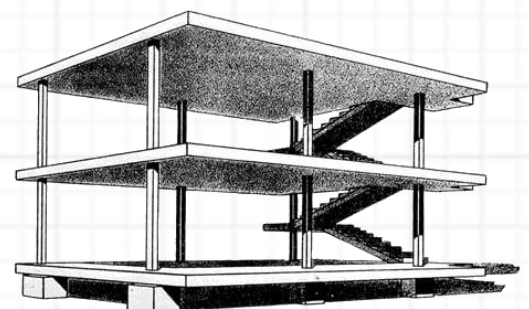
Επίπλωση

Φύτευση

Μεταφορά των στοιχείων της αυλής στο δώμα

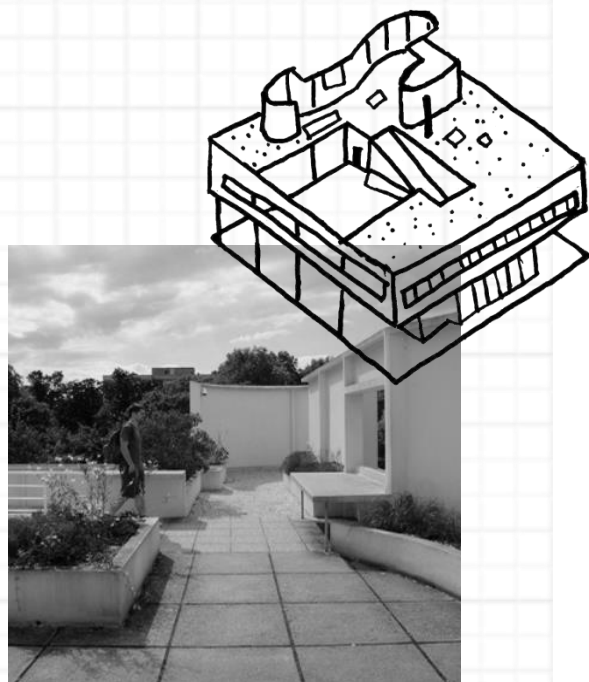
[8] Προοπτικό σχέδιο του Dom-Ino

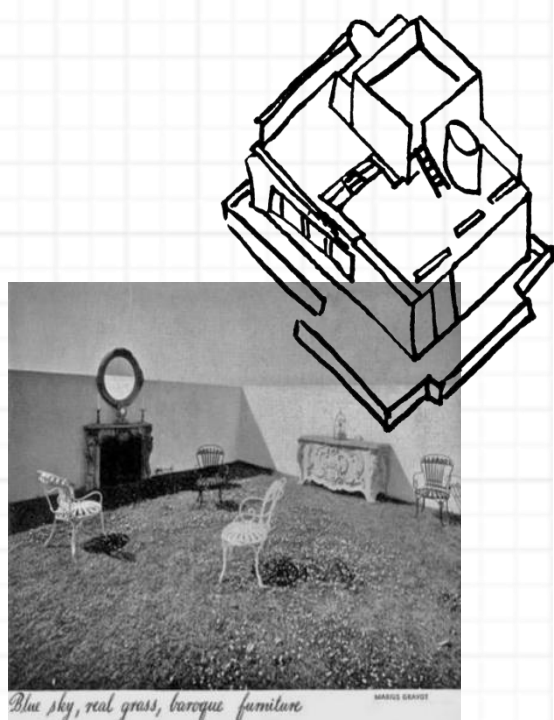
⁵ Le Corbusier, *Για μια αρχιτεκτονική*, Εκκρεμές, Αθήνα, 2005, σελ.42

⁶ Βαγγιάνου Ελένη, Παπαθανασοπούλου Κυριακή, *Το Δώμα ως Νέο Έδαφος: εξετάζοντας την Αθήνα*, Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα, 2013, σελ.47

⁷ Le Corbusier, *Για μια αρχιτεκτονική*, Εκκρεμές, Αθήνα, 2005, σελ.32

[9] Δώμα της Villa Savoye

[10] Δώμα του
διαμερίσματος του
Charles De Beistegui

μετατρέπονται σε χώρους πνευματικής και σωματικής αναζωογόνησης φέροντας τους χρήστες αυτών πιο κοντά στο περιβάλλον, τον αέρα, το φως και τον ήλιο. Έτσι, για την πολυκατοικία, το δώμα προσπαθεί να ανακαλύψει την ανεπάρκεια σχεδιασμού που υφίσταται στον κοινόχρηστο ανοιχτό χώρο ενός συνόλου κτιρίων, «...με την προοπτική να αποτελέσει εν δυνάμει υπαίθριο χώρο για κάθε μονάδα κατοίκων»⁸. Το όργανο όμως που συντελεί στην επίτευξη αυτής της σύνδεσης είναι η αρχιτεκτονική, αφού επιτρέπει την αποστασιοποίηση του ανθρώπου από τη φύση ενώ ταυτόχρονα τον φέρει πιο κοντά στην αστική μορφή της πόλης.

Όπως φαίνεται και στη Villa Savoye [εικ. 9] το δώμα λειτουργεί ως μέσο αντίληψης της απόστασης και η αρχιτεκτονική λειτουργεί ως εργαλείο με το οποίο η φύση γίνεται περισσότερο αντιληπτή μακριά από το έδαφος. Το δώμα αποτελεί ένα υπαίθριο δωμάτιο που καδράρει τη φύση και ο άνθρωπος το αντιλαμβάνεται κινούμενος μέσα σε αυτό⁹. Με τον περίπατο που πραγματοποιεί ο περιπλανώμενος στο οικοδόμημα αλληλεπιδρά με το φυσικό περιβάλλον ενώ παράλληλα το δώμα κορυφώνει αυτή την εμπειρία προσφέροντας στον θεατή την εικόνα του υπαίθριου χώρου που κεντράρεται από τους υποκείμενους περιμετρικούς τοίχους¹⁰.

Στο διαμέρισμα του Charles De Beistegui [εικ.10], ο Le Corbusier αποδίδει στο δώμα μια άλλη εκδοχή, αυτή του δωματίου που είναι ανοιχτό στον ουρανό¹¹. Με έναν σουρεαλιστικό τρόπο διαβαθμίζει τον εξωτερικό χώρο σε τρία επίπεδα, το μπαλκόνι, το κύριο δώμα στην οροφή του διαμερίσματος και το δωμάτιο με ταβάνι τον ουρανό λίγο πιο ψηλά¹². Έναν χώρο αντιπερισπασμού της υψηλής κοινωνίας όπου κανείς μπορεί να απολαύσει τις μακρινές θέες και τμήματα των χαρακτηριστικών μνημείων του Παρισιού σε ένα μέρος που θυμίζει σαλόνι¹³. Η ανακατάταξη του εσωτερικού χώρου στον εξωτερικό και οι κατευθυνόμενες θέες προς τη πόλη του Παρισιού μετατρέπουν το «δώμα σε ένα όχημα που πραγματοποιεί το σβήσιμο της πόλης μέσα σε αυτό»¹⁴.

⁸Πάνου Αμαλία-Μαρία, Ρούβαλη Βασιλική, Από τα παλιά αθηναϊκά σπίτια στην αστική πολυκατοικία. Η εξέλιξη της σχέσης ιδιωτικού-κοινόχρηστου στο πλαίσιο της πολύ-κατοίκησης, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, 2021

⁹Χριστοπούλου Κατερίνα, The Rooftop - Η Ταράτσα, Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα, 2013,σελ.23

¹⁰ Βαγγιάνου Ελένη, Παπαθανασοπούλου Κυριακή, Το Δώμα ως Νέο Έδαφος: εξετάζοντας την Αθήνα, Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα, 2013, σελ.52

¹¹ο.π.

¹²ο.π.

¹³Χριστοπούλου Κατερίνα, The Rooftop - Η Ταράτσα, Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα, 2013,σελ.24

¹⁴ο.π., σελ. 26

Είναι εκείνο το ενδιαμέσο κενό στρώμα που διαμορφώνει τη πόλη από κει και κάτω και τον ουρανό από κει και πάνω.

[11] Στο επίπεδο του δώματος, το τέλος της πόλης είναι η αρχή του ουρανού και το αντίστροφο

Με μια απλή διαπίστωση για το μοντέρνο κίνημα το δώμα είναι αυτό που ολοκληρώνει το κέλυφος της πόλης. Είναι εκείνο το ενδιαμέσο κενό στρώμα που διαμορφώνει τη πόλη από κει και κάτω και τον ουρανό από κει και πάνω [εικ.11]. Αφήνει το βλέμμα ελεύθερο να διαβάσει τον αστικό ιστό και να τον αφουγκραστεί ενώ ο παρατηρητής είναι αποστασιοποιημένος από αυτόν. Είναι εκείνο το τμήμα του κτιρίου που μπορεί να επαναπροσδιοριστεί από τις χρήσεις του αλλά πάντα θα έχει την έννοια ενός κενού χώρου που μπορεί να βιωθεί, μέσω της μεταφοράς των χρήσεων από το «κάτω στο πάνω».

Η περίοδος που οι επίπεδες στέγες του μοντέρνου κινήματος θα χάσουν την αξία τους φτάνει περίπου το 1966 με τον Robert Venturi να τις απορρίπτει θεωρώντας τις μονότονες. Αναδύεται μια εποχή που κυριαρχεί η μορφή έναντι της λειτουργίας, με προσέγγιση μιας πιο εννοιολογικής αρχιτεκτονικής¹⁵. Οι διαφορετικές μορφές απόληξης αλλάζουν τη φυσιογνωμία της πόλης χωρίς όμως να εξαφανίζεται το επίπεδο δώμα.

Λίγα χρόνια αργότερα το Πράσινο Κίνημα επαναφέρει το δώμα και αυτή τη φορά ως έναν πράσινο πνεύμονα μέσα στον πυκνό αστικό ιστό¹⁶. Έτσι, αποδίδεται στην αξιοποίησή του η αυτονομία τόσο στον τομέα της ενέργειας, αλλά και της ανθεκτικότητας του κτιρίου.

Ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι οικειοποιούνται το κέλυφος στο σύνολο μιας περιοχής, δίνει σε αυτή τη καθ' ύψος απόληξη της πόλης μια ποικιλόμορφη κορυφογραμμή. Αυτή είναι και το αποτέλεσμα που αναγνωρίζουμε σήμερα στεκούμενοι στις ταράτσες των πολυκατοικιών μας και των δημόσιων κτιρίων. Από την ανάγνωση της πόλης από ψηλά αυτή η κορυφογραμμή παρουσιάζει ορισμένα χαρακτηριστικά τόσο αισθητηριακά όσο και λειτουργικά που καταφέρνει να προσδίδει στα δώματα μια ιδιότυπη γοητεία¹⁷.

¹⁵Βαγγιάνου Ελένη, Παπαθανασοπούλου Κυριακή, *ΤΟ ΔΩΜΑ ΩΣ ΝΕΟ ΕΔΑΦΟΣ: εξετάζοντας την Αθήνα*, Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα, 2013, σελ76

¹⁶Ο.π.

¹⁷Λέφας Παύλος, Siebel Walter, Binde Jerome, *ΑΥΡΙΟ ΟΙ ΠΟΛΕΙΣ*, Πλέθρον, Αθήνα, 2003,σελ. 83-84

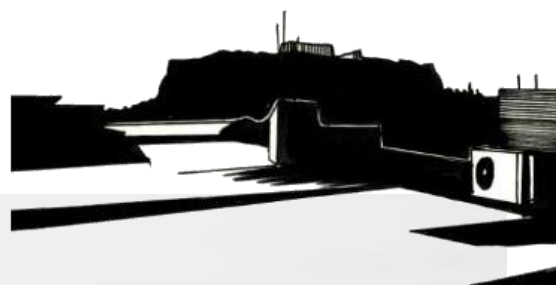
Τα αισθητηριακά χαρακτηριστικά είναι αυτά που συγκροτούν το βίωμα του ανθρώπου για το δώμα. Όπως υποστηρίζει ο Heidegger, στον κόσμο των δωματίων ο χρήστης με εργαλείο το βλέμμα αντιλαμβάνεται και ερμηνεύει τη πόλη ως επακόλουθο για την εξιστόρηση των δράσεων του. Η περιήγηση που πραγματοποιεί κάνεις στεκόμενος σε μια επίπεδη στέγη με το βλέμμα να προσπαθεί να αναγνώσει το λαβύρινθο της πόλης είναι το μέσο που τον κάνει να χάνεται στον περίπλοκο αστικό ιστό καταφέροντας να τον βιώσει χωρίς όμως να ζει μέσα σε αυτόν. Η κίνηση του βλέμματος είναι απελευθερωμένη και κάθε άλλο παρά μονοδιάστατη όταν έρχεται αντιμέτωπη με το διασπασμένο σύνολο του οργανισμού της πόλης¹⁸.

Το αισθητηριακό χαρακτηριστικό που έρχεται να συμπληρώσει αυτή τη μοναδικότητα του ανάγλυφου της πόλης είναι η συλλογική μνήμη¹⁹. Στοιχεία του παρελθόντος αναδύονται ανάμεσα σε σύγχρονα κτίρια φέροντας στη θύμηση του παρατηρητή μνήμες για γεγονότα που μαρτυρούν την ιστορία του τόπου που τον φιλοξενεί [εικ.12]. Γεγονότα που έχουν χαράξει την αστική αυτή δομή και σε μία αφ' υψηλού εποπτεία, αυτό που απομένει είναι μικρές μονάδες αναλλοίωτες στο χρόνο που μόνο η ύπαρξή τους έρχεται να αποκαλύψει μια προηγούμενη ζωή στον χώρο, η οποία έχει πλέον καλυφθεί από τα στρώματα του σύγχρονου κόσμου. Έτσι το δώμα παραμένει ως ένας χώρος χωρίς ταυτότητα, με τη μνήμη και το όραμα του Le Corbusier για μια πόλη στεγασμένη από 'ζωντανά' δώματα να ξεθωιάζουν κάτω από τα σύγχρονα κτίρια.

Τα λειτουργικά χαρακτηριστικά που αναγνωρίζουμε στο δώμα θεωρείται οτιδήποτε διαμορφώνει τον περιβάλλοντα χώρο του συμβάλλοντας στην αξιοποίηση ή μη αυτού, και συνεισφέρει στην απόκτηση μιας ενδιαφέρουσας μορφής skyline, μετατρέποντας την πέμπτη όψη της πόλης σε ένα ποικιλόμορφο παζλ που

¹⁸Χριστοπούλου Κατερίνα, *The Rooftop - Η Ταράτσα*, Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα, 2013,σελ.42

¹⁹Rossi Aldo, *Η Αρχιτεκτονική της Πόλης*, University studio press, Αθήνα, 1991,σελ.190

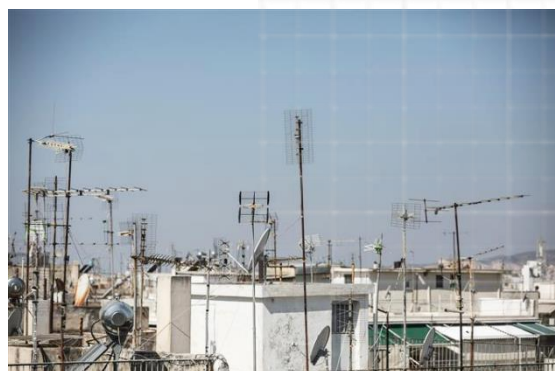
[12] Στοιχεία του παρελθόντος αναδύονται ανάμεσα σε σύγχρονα κτίρια

τα κομμάτια του συγκροτούν ένα χαοτικό ανάγλυφο. Η ποικιλομορφία των απολήξεων έγκειται σε μικρές και μεγάλες επεμβάσεις όπως αυτής της προσθήκης διαφόρων λειτουργιών στο ανώτερο επίπεδο των κτιρίων [εικ.13]. Πολλά κτίρια με κατεχοχόν δημόσιες λειτουργίες, χρησιμοποιούν το δώμα ως ένα πεδίο δραστηριοτήτων. Ως αποτέλεσμα αυτού χώροι παιχνιδιού, εστιατόρια, καλλιεργήσιμες εκτάσεις κ.ά. μεταφέρονται στην οροφή θυμίζοντας τις πρακτικές του Le Corbusier για την αφύπνιση της «γάζας» που τυλίγει το αστικό τοπίο²⁰. Έτσι, προκύπτει ένα νέο έδαφος προς οικειοποίηση, ως χώρος δραστηριοποίησης. Η πόλη από ψηλά αποκαλύπτει μια δυναμική, που η ποσοτική της υπόσταση μπορεί να μετασχηματίσει τη μορφή της²¹.

Πέραν από τις νέες λειτουργίες στην διαμόρφωση αυτής της πολύπλοκης φυσιογνωμίας προστίθεται και ο εξοπλισμός των δωματίων. Αν ανατρέξουμε στον Aldo Rossi και τα λεγόμενα του περί φωτεινών πινακίδων και τεράστιων αφισών στις απολήξεις των κτιρίων, θα αντιληφθούμε πως αυτά κυριαρχούν σε ένα πολύ μικρό τμήμα της έκτασης του δώματος αφήνοντας το υπόλοιπο ως έναν απλό κενό χώρο, χώρο υπολειμματικό, χωρίς μέριμνα για μελλοντική αξιοποίηση. Στη σύγχρονη εποχή αυτός ο εξοπλισμός φέρει σε πολλές περιπτώσεις κατασκευές [εικ.14] που σχετίζονται με την επιδίωξη ενεργειακής αυτονομίας όπως φωτοβολταϊκά ή και φύτευση για την ενίσχυση της ανθεκτικότητας στο νερό της βροχής και στον περιορισμό της κατανάλωσης ενέργειας. Τα επιμέρους αυτά στοιχεία έρχονται να αποτελέσουν την εξαίρεση στον κανόνα ενός ομοιογενούς, ως προς τη κενότητα του, ανάγλυφου που σκεπάζει τα κτίρια του αστικού ιστού.

[13] Λειτουργίες στο δώμα

[14] Μηχανήματα και κεραίες στο δώμα

²⁰Καζέρος Νίκος, Λέφας Παύλος, *χωρίς όρια Οι αχανείς εκτάσεις των αθηναϊκών προαστίων*, futura, Αθήνα, 2003,σελ. 153

²¹Τσιάμη Δήμητρα, *Επινόηση Δημόσιου Χώρου σε περιοχές με αυξημένη πυκνότητα*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Θεσσαλία, 2013,σελ.65-66

Τα δώματα ως «αδρανή υπόλοιπα»²² καταλήγουν σε χώρους που η πρόσβαση καθώς και η χρήση τους αποτελεί μη ενεργό δυναμικό για τη πόλη. Η μόνη αξιοποίησή τους είναι η αποδέσμευση της αστικής πυκνότητας²³. Στο επίπεδο όμως των δωματίων, αναδύεται μια νέα πόλη. Η έκταση της είναι πολύ πιο μικρή από τη κάλυψη της σε σύνολο. Έτσι, προκύπτει ότι ο χώρος αυτός είναι ένα απομεινάρει της πόλης όπως και οι ακάλυπτοι της²⁴.

Όλα τα παραπάνω αποτελούν χαρακτηριστικά αξιοποίησης των δωματίων που προκαλούν αλλαγές εφήμερες ή μόνιμες στο κέλυφος της πόλης. Όμως, τι αλλαγές φέρνει η αξιοποίηση των δωματίων σε μικρή και μεγάλη κλίμακα; [εικ.15-17] Η μελέτη σε εύρος αυτών των δύο εννοιών δύναται να προσφέρει στους ανθρώπους νέους κοινόχρηστους τόπους και νέες κινήσεις στον αστικό ιστό που θα ανατρέψουν τη δισδιάστατη γεωγραφία του δημόσιου χώρου.

[15] Κλίμακα μονάδας

- Δώμα ως αυτόνομο στοιχείο
- Μορφή και τυπολογία
- Χρήση και λειτουργική εξάρτηση από την υποκείμενη πολυκατοικία
- Σύνδεση με την υποκείμενη πολυκατοικία και τον δημόσιο χώρο στο επίπεδο του δρόμου

[16] Κλίμακα γειτονιάς

- Σύνδεση μεμονωμένων δωματίων
- Συνεργασία δωματίων για τη δημιουργία ενιαίου συνόλου
- Ενεργοποίηση γειτονιάς

[17] Κλίμακα πόλης

- Εντατικοποίηση αξιοποίησης δώματος
- Μεγαλύτερο εύρος δράσης
- Συνεργασία πολιτών – εξουσίας
- Νομοθεσία – επιδότηση - ευαισθητοποίηση

²²Τσιάμη Δήμητρα, *Επινόηση Δημόσιου Χώρου σε περιοχές με αυξημένη πυκνότητα*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Θεσσαλία, 2013,σελ.70

²³ο.π.

²⁴ο.π.,σελ.65-66

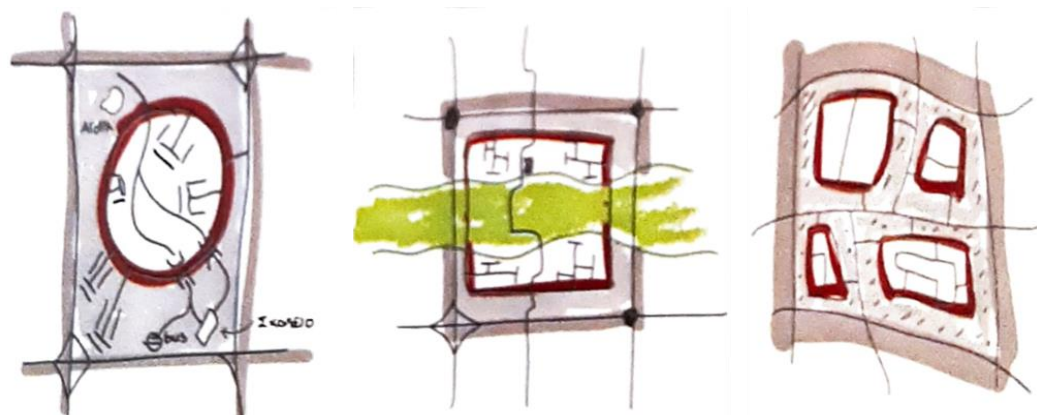
[18] Συναυλία Beatles στην ταράτσα της δισκογραφικής εταιρείας Apple Records

1.2. ΓΕΙΤΟΝΙΑ ΤΩΝ ΔΩΜΑΤΩΝ

Μεσημέρι Πέμπτης, 12 η ώρα και το διάλειμμα των εργαζομένων έχει ξεκινήσει. Στην ταράτσα της δισκογραφικής εταιρείας Apple Records, οι Beatles δίνουν την τελευταία τους ζωντανή συναυλία [εικ.18]. Εάν κοιτάξει κανείς τα ντοκουμέντα εκείνης της 40λεπτης συναυλίας, θα συνειδητοποιήσει πως ουσιαστικά οι Beatles έπαιζαν χωρίς ιδιαίτερο κοινό, μόνο μερικούς υπαλλήλους που βρίσκονταν στην ίδια και στις απέναντι ταράτσες²⁵. Στην πραγματικότητα όμως, ο συνωστισμός στους γύρω δρόμους της πόλης ήταν πολύ πιο έντονος. Ήταν ένα κοινωνικό πείραμα της στιγμής, για να ανακαλύψουν τι θα συνέβαινε εάν άρχιζαν να παίζουν την μουσική τους σε μία ταράτσα, κάτι που δεν είχε συμβεί ποτέ ξανά στην ιστορία της μουσικής έως τότε. Μα μια στιγμή αρκεί για να καταλάβει κανείς πως μια γειτονιά δεν χρειάζεται κάτι παραπάνω από ένα στιγμιαίο γεγονός για να «ξυπνήσει». Στις γειτονιές, ροές μικρές και μεγάλες της κίνησης του ανθρώπου γύρω από συγκροτήματα κτιρίων είναι αυτές που καθορίζουν το μέγεθος ενός οικοδομικού τετραγώνου και αποτελούν το συνδετικό υλικό που συγκροτεί ένα ενιαίο σύνολο. Σε αυτό το σύνολο οποιαδήποτε μορφή δραστηριότητας και επαφής μεταξύ των χρηστών ασκεί μία γοητεία που προσφέρει μεγάλη ικανοποίηση στους δημόσιους χώρους. Όταν φτάνεις όμως να αντικρίσεις την πέμπτη του όψη, οι σχέσεις και η εποπτεία αυτών των δραστηριοτήτων γίνονται πιο περίπλοκες. Οι μικρές αποστάσεις των ήσυχων απομονωμένων δωματίων και η ζωή ανάμεσα σε αυτά μας επιτρέπουν να οραματιστούμε μια νέα «πάνω γειτονιά», τη «γειτονιά των δωματίων»²⁶.

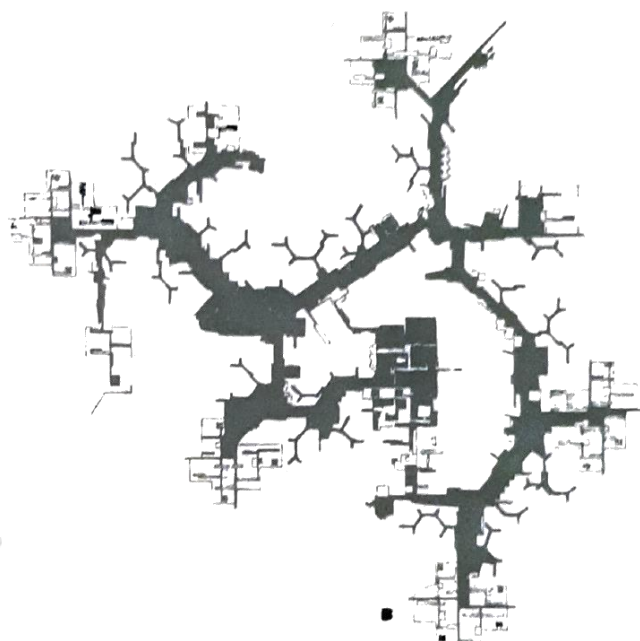
²⁵Attica Radios Crew, *#RockThisDay – 30 Ιανουαρίου: Οι Beatles δίνουν το τελευταίο τους live*, Athens Rock!969, Ιανουάριος, 2023

²⁶Βαγγιάνου Ελένη, Παπαθανασοπούλου Κυριακή, *Το Δώμα ως Νέο Έδαφος: εξετάζοντας την Αθήνα*, Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα, 2013, σελ. 136

Η έννοια της γειτονιάς αναφέρεται χωρικά σε μια περιοχή που ορίζεται από μια μεγαλύτερη οντότητα, όπως μια πόλη, μια κωμόπολη ή ένα χωρίο. Περιλαμβάνει τα κτίρια, τους δρόμους, την κίνηση και τους ανθρώπους με τις μεταξύ τους σχέσεις, οτιδήποτε δηλαδή περιβάλλει την κατοικία. Η γειτονιά είναι απαραίτητο στοιχείο της πόλης και το μέσο επανασύνδεσης της με το άτομο. Για να ασχοληθεί ο χρήστης μιας περιοχής με αυτή, προϋπόθεση αποτελεί η γνώση και η κατανόηση των κανόνων ανάπτυξης της. Για να αναπτυχθούν οι επαφές μεταξύ γειτόνων και οι συλλογικές δραστηριότητες, πέρα από ένα επιφανειακό επίπεδο, γενικά χρειάζεται ένας παράγοντας συλλογικός, σαν τη κοινή προέλευση, τα από κοινού ενδιαφέροντα ή τα προβλήματα²⁷. Στην αχανή και απρόσωπη πόλη, ο άνθρωπος αγνοεί τι συμβαίνει στο μεγαλύτερο μέρος της επιφάνειάς της, ενώ η κατοικία του καταλήγει προσωπικό καταφύγιο. Προκύπτει λοιπόν, η ανάγκη ύπαρξης μιας ενδιάμεσης κλίμακας στην οποία αναπτύσσεται η αστική συλλογική δραστηριότητα, ισχυροποιώντας έτσι και την ιδιότητα του πολίτη. Η κλίμακα αυτή μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού μπορεί να είναι σημαντικά διαφοροποιημένη και άλλοτε περισσότερο η λιγότερο περιορισμένη αναλόγως το εύρος των δραστηριοτήτων που φιλοξενεί. Αυτό το ρόλο έχει η γειτονιά, η οποία με την οργάνωσή της πολλές φορές στη οριοθέτηση των υπαίθριων χώρων που συμβάλλουν στο να αναπτύσσονται γνωριμίες μεταξύ των οικημάτων. Αν, μάλιστα, οι χώροι αυτοί γίνονται αντιληπτοί ως άμεση συνέχεια της κατοικίας, τότε αυξάνεται ο βαθμός επίβλεψης και συλλογικής υπευθυνότητας γι' αυτό το δημόσιο χώρο²⁸.

[19] Η «ενότητα γειτονιάς», το «Radburn», ο «τομέας» (του Le Corbusier) και οι «περιοχές περιβάλλοντος» (του Colin Buchanan)

[20] Σχήμα συνδέσεων ανάμεσα στις κατοικίες και τις διάφορες δραστηριότητες – Toulouse – le- Mirall, Candilis, Josic και Woods, 1961-66

²⁷Gehl Jan, *Η Ζωή Ανάμεσα στα κτήρια Χρησιμοποιώντας το Δημόσιο Χώρο*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Βόλος, 2013, σελ.61

²⁸ ο.π., σελ. 67

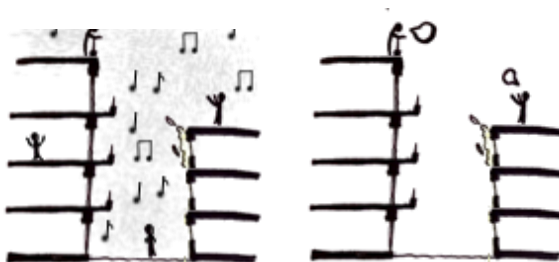

[21] Κενά μεταξύ δωμαίων

Μεταφέροντας αυτή την έννοια της γειτονιάς στο δώμα, αυτό που τονίζεται έντονα είναι η απουσία της. Στο ομοιογενές τοπίο, το οποίο αν και φαίνεται συμπαγές εξακολουθεί να είναι σύνολο μεμονωμένων στοιχείων αυτή χάνει το χαρακτήρα της, γίνεται απρόσωπη και ενσωματώνεται στην υπόλοιπη πόλη. Αυτό δεν γίνεται τόσο μορφολογικά, καθώς από περιοχή σε περιοχή η μορφή των κτιρίων, και άρα του ανώτατου ορίου τους, αλλάζει. Το πρόβλημα εντοπίζεται στη σύνδεση των μονάδων μεταξύ τους, σε αυτό που γεμίζει το ενδιαμέσο κενό [εικ.21]. Σε μία πόλη δεν υπάρχουν κενά, παρά μόνο ενδιαμέσοι χώροι οι οποίοι σφύζουν από ζωή και ενέργεια. Σε αυτή την περίπτωση ο κόσμος που κινείται, η φασαρία που δημιουργείται, η οπτική επαφή κτλ. είναι αυτό που συνδέει τα στοιχεία μεταξύ τους. Στο παράδειγμα των Beatles, το οποίο διαδραματίζεται στο χώρο του δώματος, η σύνδεση γίνεται μέσω της μουσικής των δημιουργών της και των ακροατών της. Αυτό είναι που λείπει σε καθημερινή βάση από το τοπίο.

Ωστόσο η μορφή που θα λάβει αυτή η σύνδεση μπορεί να διαφέρει μεταξύ των περιοχών. Οι παράγοντες που θα την καθορίσουν είναι η κουλτούρα και η νοοτροπία των κατοίκων μετατρέποντάς τη γειτονιά σε ένα χώρο σύνθετο.

«Ένας περίπατος στην πόλη, που αφήνει το βλέμμα να πλανηθεί στις όψεις των κτιρίων μπορεί να οδηγήσει στην ανακάλυψη κατωφλιών»²⁹

Η πόρτα, ως διαχωριστικό του δημόσιου και του ιδιωτικού, λειτουργεί ως απροσπέλαστο εμπόδιο, άρα το κατώφλι δεν είναι πλήρως προσβάσιμο³⁰. Όμως η μετάβαση από το ιδιωτικό στο δημόσιο, είναι ελεύθερη.

Το κατώφλι καθορίζει τη μετάβαση με την έννοια του συνδετικού κρίκου διαφορετικών τόπων. Έτσι ακριβώς λειτουργεί και το δώμα, ενώνοντας μια επίγεια κατάσταση, αυτή της πόλης, με μια υπέργεια, αυτή του ουρανού. Η Σουζάνα Αντωννάκη μιλά για τον «κόσμο της γειτονιάς» όπου το παιχνίδι εκτυλίσσεται «στα κατώφλια, τις σκάλες, τα πεζοδρόμια, τις απέραντες αλάνες, τα άδεια οικόπεδα, και κυρίως τον δρόμο»³¹. Τόσο η σκάλα όσο και ο δρόμος αποτελούν κατά κάποιον τρόπο ένα κατώφλι, το δημόσιο κατώφλι της γειτονιάς, το οποίο αποτελεί μια ενιαία πορεία σύνδεσης των δωματίων και των κτιρίων μεταξύ τους. Το ένα, η σκάλα, καταφέρει να ενώσει κατακόρυφα το επίπεδο της πόλης με το δώμα, που όντας φαινομενικά ένας ψυχρός μοναχικός χώρος στην πραγματικότητα είναι ο συνδετήρας των δύο ακραίων καταστάσεων καθ' ύψος του αστικού ιστού. Το άλλο, ο δρόμος, είναι η μετάφραση της κίνησης, που στην πόλη παρά το γεγονός ότι είναι ορισμένη και προκύπτει από τα κενά ανάμεσα στα οικοδομικά τετράγωνα, τα βήματα του καθενός μπορούν να την μετατρέψουν σε μια ελεύθερη περιπλάνηση χωρίς φραγμούς που περιορίζεται μόνο από τα στηθαία του δώματος. Εκτός από την κίνηση ο δρόμος με τον δικό του τρόπο ορίζει και τη στάση, σαν μέσο για επαφή που θυμίζει ένα «κοινόχρηστο καθιστικό για τη γειτονιά»³². Παρομοίως στο δώμα, όσον αφορά τη κίνηση, έχει τη δική της ροή χωρίς να ορίζεται από πορείες και μονοπάτια, ενώ παράλληλα όσον αφορά τη στάση μπορεί να συμβεί σε ορισμένες περιπτώσεις για κοινωνική επαφή, εάν αξιοποιείται με αυτό το σκοπό από τους χρήστες, και σε άλλες για περισυλλογή αγναντεύοντας το απέραντο της πόλης. Επομένως, το δώμα, όπως και η σκάλα, ως κατώφλι βρίσκεται ανάμεσα σε δύο άνισους ως προς το ύψος κόσμους³³ μετατρέπει τη νοητή απόσταση μεταξύ των δύο άκρων σε ένα μεταβατικό χώρο ανοιχτό στον ουρανό. Αντίστοιχα, παρουσιάζοντας το δώμα ως κατώφλι, και φέροντας στο νου μας το δρόμο, υποδηλώνουμε την αξία του ως το μέσο που συνδέει την αντιφατική σχέση του κοινόχρηστου με το ατομικό όπως προκύπτει από μια περιπλάνηση ή μία στάση. Η μεν περιπλάνηση, πανταχόθεν ελεύθερη μέσα στα όρια και η δε στάση, μοναχική ή μη, συγκροτώντας έτσι τη καρδιά του αστικού ιστού και τις πτυχές του αστικού περιβάλλοντος.

Το δώμα λοιπόν, αντικατοπτρίζει κατά ένα τρόπο μια αιωρούμενη γειτονιά που καταφέρει να συλλέξει στοιχεία που θυμίζουν αυτή την επίγεια κατάσταση. Τόσο μέσω της δυνατότητας του ανοιχτού προς τον ουρανό χώρου να αφομοιώσει το τοπίο γύρω, όσο και μέσω της προσπάθειάς του να συγκεντρώσει τα τμήματα της πόλης που θα τον μετατρέψουν σε ένα χώρο ανοιχτό προς όλους, το δώμα δεν παύει να αποτελεί σαν όρος μια αυτούσια κοινωνία που διαβάζει την πόλη από ψηλά. Μικρές λεπτομέρειες και συστατικά του χώρου του εδάφους λαμβάνουν τη δική τους υπόσταση στην γειτονιά της κορυφογραμμής. Από τα κενά και τις συνδέσεις, ως το κατώφλι ενός κτιρίου η ταράτσα μεταμορφώνεται σε ένα έδαφος που φέρει νοήματα και σχέσεις τα οποία με τη σειρά τους, ενώνονται για να αποκαλύψουν μια μεγαλύτερη κλίμακα, αυτή της πόλης των δωματίων.

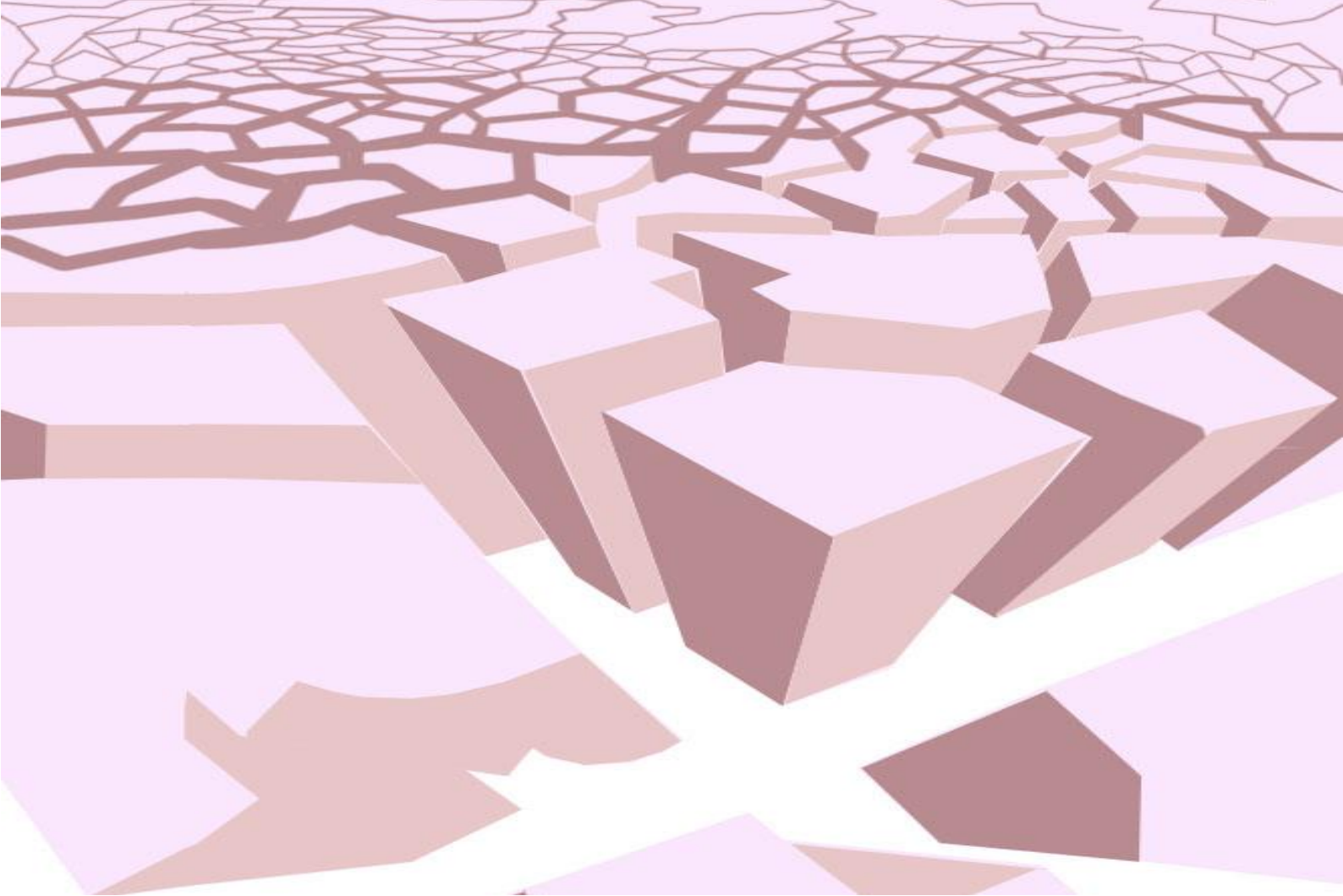
²⁹Σταυρίδης Σταύρος, *Από την πόλη οθόνη στην πόλη σκηνή*, Νήσος, Αθήνα, 2018, σελ.266

³⁰Κωστάκη Μαρίνα, Σμυρναίου Ευσταθία, *Ενδιάμεσα θραύσματα μιας λανθάνουσας αστικότητας*, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, 2022,σελ.27

³¹Ο.π., σελ.24

³²Ο.π., σελ.26

³³Ο.π., σελ.23

[22] Έδαφος στο επίπεδο των δωματίων

1.3. ΠΟΛΗ ΤΩΝ ΔΩΜΑΤΩΝ

Μέχρι στιγμής ο χώρος πάνω από την πόλη έχει μελετηθεί σε δυο κλίμακες. Η πρώτη είναι αυτή του αστικού δώματος, το οποίο αποτελεί δομική μονάδα και θεμελιώδες συστατικό στοιχείο του συγκεκριμένου χώρου. Καθώς τα μεμονωμένα δώματα δημιουργούν ενότητες, ως προβολή των οικοδομικών τετραγώνων της πόλης, η κλίμακα εναλλάσσεται σε αυτή των αστικών συνόλων, δηλαδή της γειτονιάς των δωματίων. Το κάθε σύνολο όμως δεν είναι ανεξάρτητο αλλά αλληλεπιδρά με τα γύρω δημιουργώντας τελικά ένα είδος τόπου, ένα νέο έδαφος στο ανώτερο επίπεδο της πόλης. Έτσι, προσεγγίζεται μια τρίτη κλίμακα, του εδάφους πάνω από την πόλη ή αλλιώς της πόλης των δωματίων. Η ιδέα αυτή προκύπτει από την αντιμετώπιση των δωματίων ως ενιαίο δίκτυο και προϋποθέτει τη δυνατότητά τους να λειτουργούν σαν ένα. Για να μιλήσουμε όμως για έδαφος θα πρέπει πρώτα να προσδιορίσουμε τη σύνδεσή της με την αρχιτεκτονική και την πόλη.

Ως έδαφος ορίζουμε «το ανώτερο στρώμα του φλοιού της γης που αποτελείται κυρίως από θρυμματισμένα ή ακέραια πετρώματα και αποσυντεθειμένες ουσίες, το υλικό που καλύπτει τη στερεή επιφάνεια του πλανήτη»³⁴. Σε μια πιο ελεύθερη ερμηνεία, το έδαφος είναι το μέρος κινητοποίησης του ατόμου ως ο υποδοχέας της δραστηριότητάς του, συνεπώς και της αρχιτεκτονικής. Ιδιαίτερα για τη σχέση της τελευταίας με το έδαφος ο Vittorio Gregotti, υπογραμμίζει την άμεση σύνδεσή τους, τονίζοντας ότι το έδαφος γίνεται φορέας νοημάτων της αρχιτεκτονικής και της πόλης³⁵.

³⁴Δίσκου Μαρία, Τζιτζιμικά Μαρία, *Δώμα:αστική εντοπία ή μοντέρνο ερείπιο;*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2021, σελ.12

³⁵ο.π., σελ.13

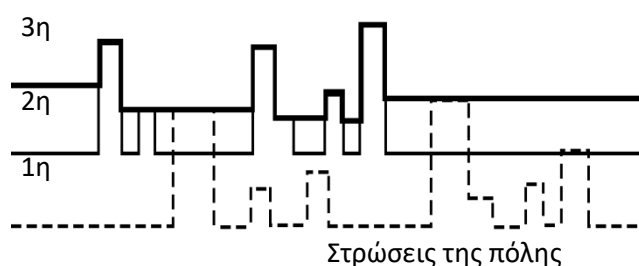
Από τις απαρχές της ιστορίας, ο άνθρωπος σχετιζόταν στενά με το έδαφος και τη γη, στην οποία έβρισκε της πρώτες ύλες για να καταφέρει να βιοποριστεί. Αυτό φαίνεται έντονα στο γεγονός ότι πολλοί από τους αρχαίους πολιτισμούς λάτρευαν την γη σαν θεότητα (Μητέρα Γη, Γαία, Μεγάλη Μητέρα κτλ.). Ωστόσο, η σχέση αυτή άρχισε σταδιακά να κλονίζεται με την έξαρση της «αστικοποίησης», απομακρύνοντας το κόσμο από τη φύση σε αναζήτηση καλύτερων βιοτικών και εργασιακών συνθηκών. «Η πόλη είναι η προβολή της κοινωνίας στο έδαφος, δηλαδή όχι μόνο πάνω στο αισθητό πεδίο, αλλά πάνω στο επίπεδο που αντιλαμβάνεται και συλλαμβάνει η σκέψη και που ορίζει την πόλη και το αστικό»³⁶, όπως υποστηρίζει ο Lefebvre στο βιβλίο του *Δικαίωμα στη πόλη*.

Η δομή του εδάφους, λοιπόν, είναι αυτή που χρήζει ανάλυσης προκειμένου να αντιληφθούμε το ρόλο που διαδραματίζει στο αστικό σύμπλεγμα και το πώς διαμορφώνει την αντίληψη που έχει κανείς για το τοπίο παρατηρώντας το από ψηλά. Στην πόλη η λειτουργία του εδάφους αποδυναμώνεται και θεωρείται πλέον ως μία επιφάνεια τοποθέτησης του κτιρίου. Οι άνθρωποι ζουν σε πολλαπλές στρώσεις ιστορικών φάσεων της πόλης που διαδέχεται και συνεχίζει παλαιότερες εκδοχές της [σκίτσο], όπως οι όροφοι μίας πολυκατοικίας. Έτσι, η αλληλεπίδραση του ατόμου με το έδαφος από τον οριζόντιο άξονα μετατίθεται στον κατακόρυφο, και ο κόσμος ξεκινά να απογαλακτίζεται από το υφιστάμενο τοπίο, δημιουργώντας ένα δικό του έδαφος, οικειοποιούμενοι τον αέρα.

Απλοποιώντας τη μορφή της πόλης μπορούμε να αναγνωρίσουμε τρεις βασικές στρώσεις³⁷. [εικ.23] Η πρώτη, η οποία παραμένει υποχρεωτικά αόρατη, είναι η στρώση των θαμμένων ερειπίων, των πόλεων του παρελθόντος. Η δεύτερη στρώση είναι αυτή του εδάφους όπου διαδραματίζονται τα γεγονότα της σύγχρονης πόλης. Η τρίτη στρώση είναι εκείνη της ανώτατης επιφάνειας, αυτής που σχηματίζεται από τα δώματα. Στο δώμα «επιστεγάζεται» και «ολοκληρώνεται» η συνολική αφήγηση της πόλης. Από τη μία, η παρουσία θραυσμάτων παλαιότερων εποχών που παρέμειναν στην επιφάνεια της γης ή μεταφέρθηκαν εκεί με αρχαιολογική ανασκαφή προκαλεί την αναπόληση του χαμένου παρελθόντος (πρώτη στρώση) και εγείρει την μνήμη του τόπου. Από την άλλη, η ανάπτυξη της σύγχρονης ζωής και ο ρόλος του κτιρίου, κατ' επέκταση και του δώματος, στην απόκρυψη των ιστορικών επιπέδων της πόλης (δεύτερη στρώση), οδηγούν στη λήθη αυτού που υπήρχε, δηλαδή της μνήμης, και στην υπεροχή αυτού που συμβαίνει, δηλαδή της καθημερινότητας. Έτσι, το δώμα συνοψίζει ταυτόχρονα τρεις διαφορετικές φάσεις της πόλης: το παρελθόν ως ερείπια και μνήμη, το παρόν ως καθημερινή ζωή, το μέλλον ως προοπτικές και δυνατότητες για αλλαγή.

[23] Στρώσεις της πόλης όπως φαίνονται από το δώμα

³⁶ Σκορδούλη Μαρία, *Κατώφλια περιπλάνησης στο έργο του Walter Benjamin*, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, 2015, σελ.26

³⁷ Άντωνας Αριστείδης, *Athens Terrace Works*, flickr, Ιανουάριος, 2009

Παρατηρώντας την πόλη από ψηλά, από δορυφόρο ή αεροπλάνο, το τοπίο που απλώνεται παρουσιάζει μία φαινομενική ομοιογένεια. Στην πραγματικότητα όμως δημιουργείται ένα ιδιαίτερο ανάγλυφο, δομικά εξαρτημένο από τον οργανισμό της πόλης. Μέσα στο τοπίο με τα επαναλαμβανόμενα κτίσματα και τις μικρές συνήθως αποκλίσεις στα ύψη μεμονωμένων μονάδων, ξεπροβάλλουν στοιχεία του παρελθόντος (μνημεία, ερείπια) και ανοίγματα πράσινων χώρων³⁸. Παράλληλα, εμφανίζονται «σχισμές» που ακολουθούν την προβολή του δικτύου δημόσιων χώρων όπως των δρόμων, πλατειών, πάρκων κτλ. [εικ.24]. Έτσι, το ανάγλυφο φαίνεται να αποκτά υψώματα και βαθουλώματα εκεί που η ιστορία ενώνεται με το ανάγλυφο του αστικού ιστού[εικ.25]. Αν όμως τελικά όλα τα στοιχεία της πόλης, η τοπογραφία, η ιστορία, οι πλατείες, τα δίκτυα, η κτιριακή μάζα συμπτυχθούν σε ένα τοπίο τότε αυτό αποτελεί την πόλη των δωμαίων, δηλαδή την κορυφογραμμή της.

[24] Οι «σχισμές» των οδικών δικτύων

[25] Κορυφογραμμή της Αθήνας, αρχιτέκτονες Point Supreme, στο σκίτσο Tribute to Madelon Vriesendorp

Βασικό χαρακτηριστικό αυτού του τοπίου είναι η συνέχεια³⁹. Η σύγχρονη πόλη δεν είναι συμπαγής, ούτε συνεχής. Αντίθετα, έχει το χαρακτηριστικό της εναλλαγής διαφορετικών πυκνοτήτων με μεγάλα αστικά κενά. Στο επίπεδο όμως των δωμαίων ξεδιπλώνεται μία συνεχόμενη επιφάνεια ελάχιστα διασπασμένη από ακανόνιστους δρόμους και ακάλυπτους. Το νέο έδαφος διαβάζεται συνολικά και διαχέεται στο τοπίο, καθώς λείπουν τα εμπόδια που θα όριζαν τον χώρο και θα κατεύθυναν το βλέμμα. Παράλληλα, η συνέχεια ενισχύεται από τα χαρακτηριστικά της ίδιας της πόλης. Η επανάληψη του δώματος ως τρόπου επίστεψης των κτιρίων, η εφαρμογή του συνεχούς συστήματος δόμησης αλλά και η μεγάλη πυκνότητα, δίνουν τελικά την αντίληψη ενός ατέρμονου χώρου.

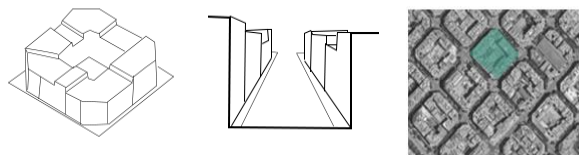
Από τα παραπάνω, φαίνεται πόσο σημαντικός είναι ο ρόλος που διαδραματίζει η θέα στο τοπίο που συνθέτουν τα δώματα, τόσο ως εικόνα του τοπίου που την περιβάλλει όσο και σαν μια αλλαγμένη μορφή της πόλης. Ήδη σε προηγούμενο κεφάλαιο αναφέρθηκε ότι το τοπίο των δωμαίων βιώνεται πρωτίστως με την αίσθηση της όρασης, ενώ η φυσική κίνηση έρχεται σε δεύτερη μοίρα. Το τοπίο εξαπλώνεται μπροστά στα μάτια του παρατηρητή και οργανώνεται σε ένα σύστημα «κεντρικών» περιοχών με «περιφερειακούς» χώρους που πλέκονται μεταξύ τους. Έτσι, η θέα προσδιορίζει τα πλαίσια και ξεκαθαρίζει τη δομή του χώρου. Ταυτόχρονα όμως, μέσω της αποστασιοποίησης που προσφέρει από την καθημερινή δράση, δίνει τη δυνατότητα μιας διαφορετικής βιωματικής ανάγνωσης της πόλης και της ζωής του ατόμου.

³⁸ Τριανταφυλλίδης Θεόκλητος, Σουρλαντζής Γιάννης, Από την Gotham City στην Athens City Η Αθήνα μέσα από τα Κόμιξ της, Ε.Μ.Π., Αθήνα, 2010-2011, σελ.32

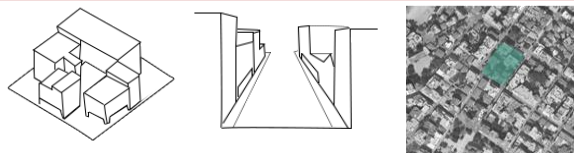
³⁹ Δίκας Νίκος, Τόποι πάνω από την πόλη, Greekarchitects, Νοέμβριος, 2006

[26] Αεροφωτογραφία Βαρκελώνης

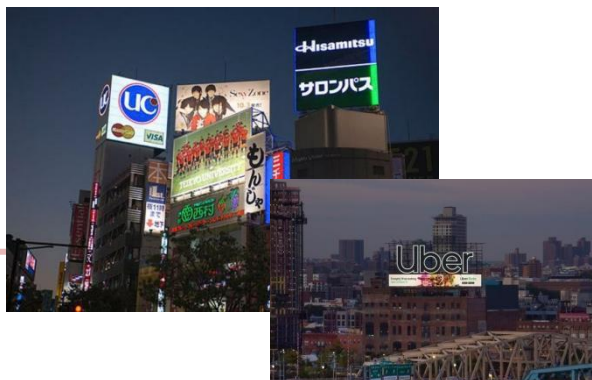
[27] Αεροφωτογραφία Βόλου

Όπως έχει προαναφερθεί, το επαναλαμβανόμενο στοιχείο που ορίζει το τοπίο πάνω από τον αστικό χώρο είναι το δώμα. Έτσι, τα στοιχεία που το διαμορφώνουν είναι και αυτά που δημιουργούν την τελική εικόνα του συνόλου, δηλαδή το μέγεθος, την υφή, τις κλίμακες και το περιβάλλον του. Αυτά τα χαρακτηριστικά μπορεί να αλλάζουν μεταξύ των περιοχών και σχετίζονται με τη μορφή που λαμβάνουν οι κτιριακοί όγκοι (μέγεθος ιδιοκτησίας, ύψος κτίσματος, εσοχές τελευταίων ορόφων, συνορεύοντες δρόμοι και δημόσιοι χώροι κτλ.) [εικ.26,27]. Η φυσιογνωμία εξ άλλου ενός τοπίου, ανεξαρτήτως της στάθμης του, επηρεάζεται από το σύστημα δόμησης, που καθορίζει την συνέχεια των μονάδων αλλά και τη σύσταση του εδάφους.

Σε κάθε περίπτωση όμως η δυναμική προκύπτει από τη δυνατότητα των μεμονωμένων δωματίων να λειτουργήσουν σαν σύνολο. Η έννοια του εδάφους εξάλλου προϋποθέτει αυτή τη δυνατότητα σε τέτοιο βαθμό ώστε και στα σημεία που εντοπίζονται υψομετρικές αποκλίσεις και κενά, αντί να τονιστεί η ασυνέχεια, αυτή να ενσωματώνεται σε ένα ευρύτερο τοπίο συμπαγής επιφάνειας⁴⁰.

Την ημέρα το τοπίο αυτό είναι ομοιογενές. Αποτελεί την προβολή της πόλης και όμως υπολείπεται της δράσης και της προσοχής από τους ανθρώπους. Αντίθετα, την επιφάνειά του διεκδικούν ένα πλήθος από κατασκευές, κεραιές και καμινάδες που αποτελούν την τεχνητή του φύση. Μέσα όμως στα επαναλαμβανόμενα και διαπλεγμένα μοτίβα όμοιων στοιχείων ξεπροβάλλουν γιγαντοαφίσες και γραφιστικά πάνελ, τα οποία λειτουργούν ως οπτικές φυγές και δίνουν νέα διάσταση στο ανώτερο στρώμα της πόλης. Αντίθετα τη νύχτα το τοπίο λαμβάνει νέες ιδιότητες. Ο ουρανός ενσωματώνεται με το σκοτεινό χώρο το δωματίων, ενώ τα μόνα στοιχεία προσανατολισμού αποτελούν οι φωτεινές επιγραφές και οι γιγαντοαφίσες⁴¹[εικ.28,29]. Αυτή είναι η στιγμή που το δώμα γίνεται πραγματικά αισθητό στον δημόσιο χώρο της πόλης και το βλέμμα των περιπλανώμενων στρέφεται προς τα πάνω.

[28][29] Γιγαντοαφίσες ως στοιχεία προσανατολισμού

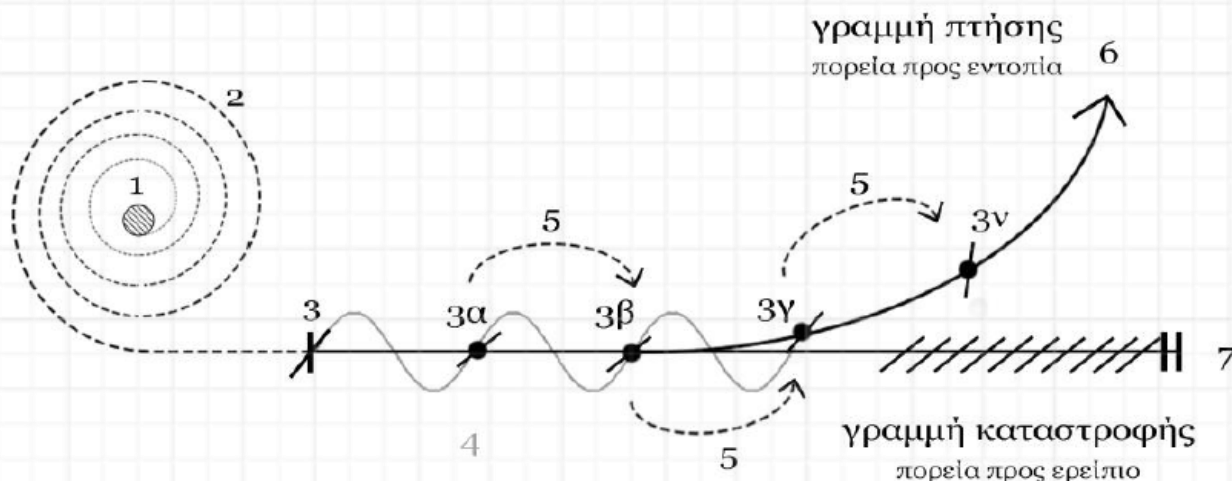
⁴⁰ Δίκας Νίκος, Τόποι πάνω από την πόλη, Greekarchitects, Νοέμβριος, 2006

⁴¹ ο.π.

Στην πραγματικότητα όμως τα δώματα αποτελούν κάτι περισσότερο από μια φευγαλέα ματιά της ζωής του ατόμου. Είναι ένας προς εκκολαπτόμενος χώρος υποδοχής νέων ποιοτήτων, που δεν έχει αξιοποιήσει ακόμα τις δυνατότητές του. Αυτό το κενό καλείται να καλύψει η αρχιτεκτονική χειρονομία ενσωματώνοντας στοιχεία του ιδιαίτερου τόπου και συνδέοντας τα με τον υποκείμενο χώρο της πόλης.

Μελετώντας τη δομή της πόλης διαπιστώνεται πως η κορυφογραμμή αποτελεί την ολοκλήρωση του αστικού τοπίου. Είναι το πέπλο που σκεπάζει το αφήγημα της πόλης και τις μνήμες της. Οι διαφοροποιήσεις που ξεπηδούν στην υφή αυτού του πέπλου, μετατρέπουν την κάτω πόλη σε ένα παζλ που τα κομμάτια του ενώνονται στο επίπεδο των δωμαίων με ποικίλους τρόπους και λειτουργούν ως ένα ενιαίο σύνολο δημόσιο και ταυτόχρονα ιδιωτικό. Αυτή η ιδιαιτερότητα του να εσωκλείει όλα τα δυναμικά στοιχεία της πόλης, είναι αυτή που θα μπορούσε να καταστήσει την συμπαγή επιφάνεια των δωμαίων ως μια νέα πόλη.

1. έδαφος -> [το γνωστό] 2. εξέλιξη σχέσης ανθρώπου με έδαφος, σταδιακή επιθυμία αποδέσμευσης από αυτό. 3. νέα αντίληψη εδάφους. (3α, 3β, 3γ, ...3ν) επανεδαφικοποιημένο έδαφος -> το ισοδύναμο του χαμένου εδάφους. 4. συμπλοκή εδάφους με ουρανό 5. διαδικασία απεδαφικοποίησης / επάλληλες απεδαφικοποιήσεις για εκπλήρωση εντοπίας. 6. Θετική απεδαφικοποίηση -> η γραμμή πτήσης οδηγεί στην εκπλήρωση της εντοπίας. 7. Αρνητική απεδαφικοποίηση -> η γραμμή πτήσης παραμένει φραγμένη, γίνεται γραμμή καταστροφής και οδηγεί σε καταστάσεις δυστοπικές ή και ερείπια.

[31] Πορεία απεδαφικοποίησης - επανεδαφικοποίησης

1.4. ΘΕΩΡΙΕΣ ΜΕΤΑΒΑΣΗΣ

«A city life comes from its connectivity [...]» (D u r y y)

Λαμβάνοντας υπόψη ότι το δώμα αποτελεί τμήμα του κτιρίου που στεγάζει και άρα της πόλης γενικότερα, αξίζει να σημειωθεί πως η δυνατότητα τόσο κυριολεκτικά όσο και μεταφορικά της μετάβασης σε αυτό είναι εφικτή. Η αλλαγή από το πάνω στο κάτω και από το μέσα στο έξω είναι καταστάσεις απελευθέρωσης από χώρους που οι ποιότητες του διαμορφώνουν το περιβάλλον που βιώνουμε. Ως απόρροια των παραπάνω, μέσω της μετάβασης και των εννοιών που την συνοδεύουν, θα αντιληφθούμε τη έννοια της μεταφοράς στοιχείων σε αυτό το απομακρυσμένο καθ' ύψος σημείο του αστικού ιστού και πως αυτή μπορεί να πραγματοποιηθεί επαναπροσδιορίζοντας το τοπίο της κορυφογραμμής.

Στην πόλη η ζωή είναι αποτέλεσμα της σύνδεσης επιμέρους στοιχείων. Όσο πιο καλή είναι τόσο πιο ζωντανή είναι η πόλη. Τη συνδεσιμότητα όμως την εξετάζουμε πάντα με βάση την κάτοψη⁴². Στην σύγχρονη εποχή που το αστικό τοπίο δομείται πλέον κατακόρυφα, η κάτοψη δεν είναι αρκετή. Η συνδεσιμότητα αξίζει να μελετηθεί με άξονα την επικοινωνία ανάμεσα σε κατώτερα και ανώτερα επίπεδα, εδάφους και δώματος, μεταξύ των διαφορετικών ορόφων. Με άλλα λόγια, σε σχέση με την τομή. Αυτή η νέα αναζήτηση θα δημιουργήσει τις συνθήκες ανάπτυξης μιας ομαλής και ενιαίας κίνησης προς τα πάνω, μιας σταδιακής απεδαφικοποίησης.

Την παραπάνω έννοια εισήγαγαν δύο Γάλλοι φιλόσοφοι, ο Gilles Deleuze και Felix Guattari. Σύμφωνα με αυτούς, απεδαφικοποίηση ως θεωρία ορίζεται «η διαδικασία αποδέσμευσης από την υπάρχουσα κατάσταση, ως μία κίνηση που προκαλεί αλλαγή»⁴³. Πρόκειται για μια έννοια που αναφέρεται σε πρακτικές αποσυναρμολόγησης των στοιχείων και των συμβατικών τρόπων σκέψης και δράσης με σκοπό την απελευθέρωση των σταθερών σχέσεων που περιέχονται σε ένα σώμα καθώς και την διαμόρφωση ενός νέου τρόπου αντίληψης και κατανόησης των πραγμάτων. Σε συνδυασμό με την έννοια της απεδαφικοποίησης βρίσκεται αυτή της επανεδαφικοποίησης, ως ένα είδος επανασυναρμολόγησης των απεδαφικοποιημένων στοιχείων, αυτή τη φορά σε ένα νέο πλαίσιο τελείως

⁴² Χορτογιάννης Αλέξιος, *RE-roofing Athens*, Ε.Μ.Π., Αθήνα, 2012, σελ.101

⁴³ Δίσκου Μαρία, Τζιτζιμικά Μαρία, *Δώμα:αστική εντοπία ή μοντέρνο ερείπιο;*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2021, σελ.6

διαφορετικό από το προγενέστερο⁴⁴. Το αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας μπορεί να είναι είτε θετικό είτε αρνητικό. Στην πρώτη περίπτωση, προκύπτει μια νέα γη, μια εντοπία, ενώ στη δεύτερη, ένας χώρος υπολειμματικός, ένα ερείπιο⁴⁵. [εικ.31]

Η έννοια της απεδαφικοποίησης, παρότι είναι φιλοσοφική, μπορεί να ανιχνευθεί στον τομέα της αρχιτεκτονικής ως η διάσπαση και η επανασύσταση σχέσεων και συνθηκών. Ένα παράδειγμα, αποτελεί το έργο του Le Corbusier, και πιο συγκεκριμένα τα πέντε σημεία της αρχιτεκτονικής του, με τα οποία αμφισβητεί και αναθεωρεί κάθε παγιωμένη τακτική με στόχο τη δημιουργία ενός νέου προτύπου κατοίκησης. Η λογική της απεδαφικοποίησης είναι φανερή κυρίως σε δύο από τα πέντε. Το πρώτο είναι η πυλωτή, στην οποία το πεδίο της ανθρώπινης δράσης απομακρύνεται από το έδαφος⁴⁶. Το δεύτερο αναφέρεται στον τρόπο που μεταφέρεται η αυλή στην οροφή του οικοδομήματος, όπου η απεδαφικοποίηση ερμηνεύεται με διττό τρόπο. Σε μία κυριολεκτική ανάγνωση, γίνεται μεταφορά της αυλής από το έδαφος προς τα πάνω. Σε μία όμως πιο εννοιολογική, τα χωρικά στοιχεία της αυλής, όπως περίφραξη, φύτευση, επίπλωση, μεταφέρονται στην νέα τοποθεσία συνθέτοντας μια καινούρια εμπειρία για τον χρήστη, διατηρώντας ωστόσο τον βασικό χαρακτήρα του εξωτερικού χώρου εκτόνωσης της κατοικίας⁴⁷. Η περίφραξη για παράδειγμα, μετατρέπεται στο στηθαίο το οποίο δεν έχει πια σχέση με ζητήματα ιδιοκτησίας, αλλά περισσότερο με καδράρισμα του βλέμματος και ασφάλεια. Με αυτές τις μεταφορές της πυλωτής και της αυλής, τα στοιχεία αποδεσμεύονται από το έδαφος που μέχρι τώρα όριζε τόσο τη δόμηση όσο και τον υπαίθριο χώρο γύρω της. Στην Ελλάδα, η απεδαφικοποίηση εντοπίζεται στον κοινόχρηστο χώρο της ελληνικής πολυκατοικίας, ο οποίος έχει απεδαφικοποιηθεί από τους ακάλυπτους χώρους και τις πυλωτές και έχει τοποθετηθεί στο δώμα⁴⁸. Παρόλα αυτά, η επανεδαφικοποίηση του ως κύριος χώρος εκτόνωσης, δεν φαίνεται να πετυχαίνει πλήρως. Σήμερα, ο χώρος το δωματίων βρίσκεται σε μια ενδιάμεση κατάσταση, η οποία δεν προωθεί την ανάπτυξη δραστηριοτήτων, παρά μόνο λειτουργεί ως βοηθητικός χώρος απόθεσης μηχανημάτων. Αποτέλεσμα είναι η ερημοποίηση του δώματος και η μετατροπή του σε ένα σύγχρονο ερείπιο.

⁴⁴ο.π.

⁴⁵ο.π., σελ.7

⁴⁶Δίσκου Μαρία, Τζιτζιμικά Μαρία, *Δώμα: αστική εντοπία ή μοντέρνο ερείπιο*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2021, σελ.43

⁴⁷ο.π., σελ.7

⁴⁸ο.π., σελ.8

Αστική Εντοπία - ένα μέρος με:

θέα

διασκέδαση

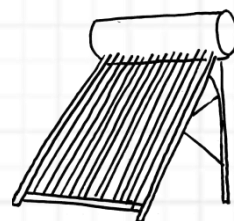

χαλάρωση

κήπο

Μοντέρνο Ερείπιο - ένα μέρος μόνο για:

[32] Αστική Εντοπία

[33] Μοντέρνο Ερείπιο

[34] [35] New York's High Line: Από υπερυψωμένη σιδηροδρομική τροχιά σε πολυσύχναστο χώρο πρασίνου

1.5. ΘΕΩΡΙΕΣ ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗΣ- ΕΠΑΝΑΚΑΤΟΙΚΗΣΗΣ

Το δώμα καταφέρει να εγκιβωτίσει τις φάσεις της πόλης, δηλαδή τη στιγμή του παρελθόντος του παρόντος και του μέλλοντος. Οι δύο τελευταίες δύνανται να επιφέρουν αλλαγές και να καθορίσουν το αύριο. Ωστόσο, το παρελθόν είναι κάτι που παραμένει στη θέση του είτε ως μνήμη, είτε ως δομή. Στη συζήτηση περί δωμάτων και του νέου εδάφους το ζήτημα του παρελθόντος επανέρχεται συχνά. Αυτό συμβαίνει γιατί το επίπεδο αυτό αποτελείται από υφιστάμενα κελύφη τα που πρέπει να βελτιωθούν με τεχνικές που δεν βλάπτουν τα υπάρχοντα στοιχεία και το υποκείμενο κτίσμα. Η αλλαγή πρέπει να είναι ουσιαστική αλλά με τις λιγότερες δυνατές επεμβάσεις, αυτές δηλαδή που επιτρέπει το συγκεκριμένο επίπεδο της πόλης. Μέσω των θεωριών επανάχρησης και επανακατοίκησης οι διατηρημένες δομές ενισχύονται και προσαρμόζονται σε σύγχρονα δεδομένα που επιτρέπουν τη βιωσιμότητά τους. Είναι λοιπόν ένα εργαλείο που επιτρέπει στο θεατή να αναβιώσει αλλά και να δημιουργήσει νέες μνήμες σε ένα περιβάλλον που το μόνο που απομένει είναι η θύμηση.

Όπως αναφέρει ο Lynch, «Δεν ασχολούμαστε με την αλλαγή του κόσμου αλλά προσαρμόζομαστε σε αυτόν ανταποκρινόμενοι σε εξωτερικές συνθήκες, επιδιώκοντας να επιβιώσουμε διατηρώντας κάποιο επιθυμητό επίπεδο επιβίωσης.»⁴⁹. Μετά τον μετασχηματισμό των πόλεων αποκαλύπτεται ότι κάθε πόλη μπορεί να θεωρηθεί ζωντανός οργανισμός λόγω της ικανότητάς της για συνεχή κίνηση και μετατροπή στο χρόνο⁵⁰. Τα υπάρχοντα διατηρητέα κτίρια εξελίσσονται για να ταιριάζουν με τις ανάγκες όχι μόνο από τεχνικής αλλά και λειτουργικής άποψης, και αυτό το φαινόμενο φαίνεται να κάνει την εμφάνισή του πολύ έντονα κατά την περίοδο που τα βιομηχανικά κτίρια αρχίζουν να εγκαταλείπονται. Μέχρι το τέλος του 1990 οι βιομηχανικές υποδομές θεωρούνται εμπόδια που πρέπει να αρθούν. Στις μέρες μας φαίνεται ότι τα βιομηχανικά κτίρια διατηρούνται με ορισμένες προσθήκες για να επαναχρησιμοποιηθούν και η άποψη για αυτή τη βιομηχανική κληρονομιά αλλάζει από κατεδάφιση

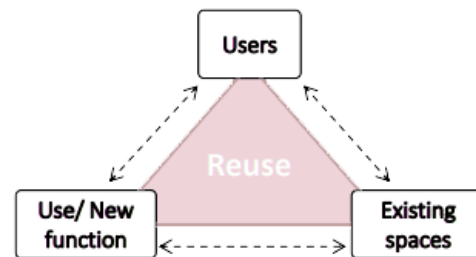
⁴⁹ Amiri Elina, *Methods To Read Adaptive Reuse Strategies And Capacities In Industrial Buildings*, Politecnico di Torino, Torino, 2020,σελ.27

⁵⁰ο.π., σελ.28

σε επαναχρησιμοποίηση⁵¹. Δεν πρόκειται απλώς για την επαναχρησιμοποίηση αυτών των εγκαταλελειμμένων κτιρίων μετατρέποντάς τα σε οποιαδήποτε δομή με νέα λειτουργία, αλλά είναι περισσότερο για την επανενεργοποίησή τους με ουσιαστικό τρόπο. Όταν ένα κτίριο χάνει τη λειτουργία του, η προσαρμοστική επαναχρησιμοποίηση (adaptive reuse) γίνεται βιώσιμη επιλογή για την ανάκτησή του. Η προσαρμογή των υφιστάμενων κτιρίων για τη διασφάλιση της συνεχούς χρήσης τους αποτελεί κεντρική πτυχή του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού σε υπάρχοντα κτισμένα περιβάλλοντα. Η αλλαγή χρήσης είναι ο απλούστερος τρόπος για να πιστοποιηθεί η συνεχής ανάπτυξη ενός κτιρίου.

Η προσαρμοστική επαναχρησιμοποίηση αναφέρεται στη διαδικασία επαναχρησιμοποίησης υφιστάμενων χώρων, κτιρίων ή υποδομών που έχασαν τη λειτουργία τους, και προσαρμογής τους σε νέες λειτουργίες με ελάχιστο μετασχηματισμό⁵² [εικ.36]. Μέσω αυτής μπορούμε να διατηρήσουμε την αρχαιότητα του παρελθόντος και την ταυτότητά του, ενώ εκτιμούμε την καινοτομία του παρόντος⁵³. Η επαναχρησιμοποίηση μπορεί να γίνει σε παλιά και πρόσφατα κτίρια, τοποθεσίες και υποδομές. Στην αρχιτεκτονική, ο μετασχηματισμός ενός κτιρίου θα μπορούσε να ερμηνευτεί ως αλλαγή του περιεχομένου του ή της λειτουργίας του χωρίς την αλλαγή της μορφής του. Κατανοώντας τη μετατροπή του κτιρίου ως μια διαδρομή που συνδέει την προηγούμενη λειτουργία του με τη νέα, επιτυγχάνεται η μη αλλοίωση του και η προσπάθεια να διατηρηθεί η επικάλυψη μεταξύ νέου και παλιού⁵⁴.

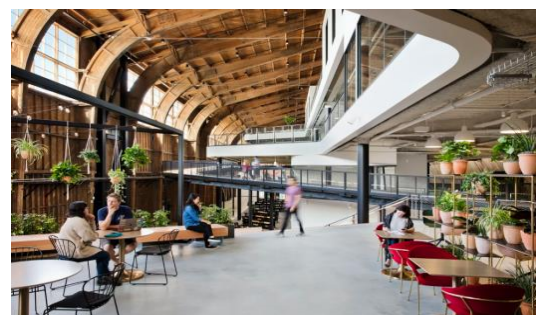
Εν αντιθέσει με την αποκατάσταση που μπορεί να εφαρμοστεί σε λίγα διατηρητέα κτίρια, η επαναχρησιμοποίηση είναι πιο αποτελεσματική μέθοδος συντήρησης και μπορεί να παρατείνει τον κύκλο ζωής των κτιρίων καθιστώντας μια ισορροπία. Αυτή η ισορροπία επιτρέπει την εκ νέου ανάπτυξη ξεχασμένων δομών προς όφελος της κοινότητας⁵⁵. Ένα παράδειγμα ισορροπημένου έργου είναι το Casas del Cipres, στην Κουένκα του Ισημερινού. [εικ.37] Κάποτε ήταν νυχτερινό κέντρο, ενώ τώρα είναι ένα κτίριο κατοικιών που βοηθά την πόλη να αναπτυχθεί. Η ανάπλαση αυτής της δομής είχε τρεις κύριες στρατηγικές που βοήθησαν στη δημιουργία ενός ισορροπημένου σχεδίου: τη συντήρηση, την ανακύκλωση και τη συμπύκνωση⁵⁶. Η νέα ανάπλαση διατήρησε τον τοίχο αντιστήριξης που περιλαμβάνει τους κήπους και τα υπάρχοντα οπωροφόρα δέντρα που προσελκύουν τοπικά πουλιά. Όσον αφορά την ανακύκλωση, η κατασκευή διέθετε ένα προϋπάρχον σύστημα που επέτρεπε την επαναχρησιμοποίηση σημαντικού αριθμού τούβλων. Ο χώρος πυκνώθηκε με την προσθήκη νέων κοινοτικών κήπων και χώρων προς ενοικίαση⁵⁷.

[36] Στρατηγική επανάχρησης

[37] Casas del Cipres, στην Κουένκα

[38] Κεντρικά γραφεία της Google στο Λος Άντζελες: Μεταμόρφωση υπόστεγου αεροπλάνων, το οποίο είχε εγκαταλειφθεί για χρόνια, σε χώρο γραφείων της Google

⁵¹ Amiri Elina, *Methods To Read Adaptive Reuse Strategies And Capacities In Industrial Buildings*, Politecnico di Torino, Torino, 2020, σελ.27

⁵² ο.π., σελ.28

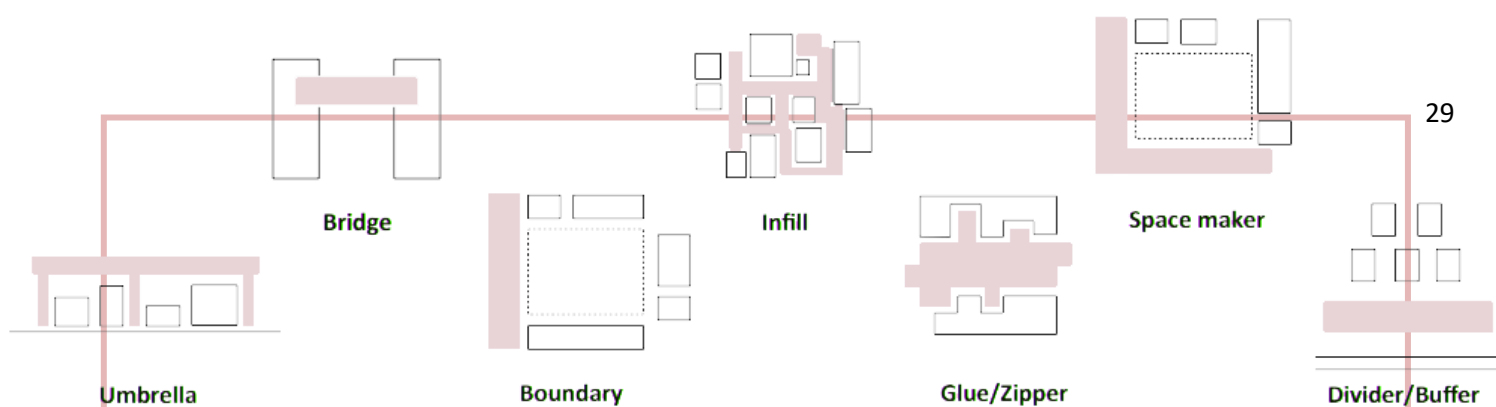
⁵³ Sarmiento Jostin, *Vertical Adaptive Reuse: Balancing the Past and Present*, RIT Scholar Works, 2022, σελ.6

⁵⁴ Amiri Elina, *Methods To Read Adaptive Reuse Strategies And Capacities In Industrial Buildings*, Politecnico di Torino, Torino, 2020, σελ.31

⁵⁵ Sarmiento Jostin, *Vertical Adaptive Reuse: Balancing the Past and Present*, RIT Scholar Works, 2022, σελ.12

⁵⁶ ο.π.

⁵⁷ ο.π.

[39] Τρόποι αναδιαμόρφωσης υπάρχοντος κτιρίου (λευκό= υπάρχον, ροζ= νέο)

Η διαδικασία της ενεργοποίησης αυτών των κτιρίων με καινοτόμες τεχνολογίες καταφέρνει να διατηρήσει ένα μεγάλο τμήμα του παρελθόντος με έναν σύγχρονο τρόπο πραγματοποιώντας τον ισορροπημένα και χωρίς να παραποιείται άρδην η υπάρχουσα κατάσταση. Έτσι παραμένει η ανάμνηση χωρίς να μαρτυρά το ίδιο το κτίριο τη χρήση που είχε παλιά. Όταν αρχίζει η διαδικασία επαναχρησιμοποίησης, ο αρχιτέκτονας πρέπει να ξεκινήσει από συγκεκριμένες συνθήκες κτιρίου ή τοποθεσίας και να προσαρμόσει την ιδέα σχεδιασμού με όρια, προκειμένου να συνδέσουν τη νέα προσθήκη και το υπάρχον κτίριο. Εγκαταλελειμμένα βιομηχανικά κτίρια και τοποθεσίες έχουν μνήμες, μολυσμένες και συνήθως χωρίς καμία οικονομική αξία⁵⁸. Προκειμένου τα κτίρια να «κατοικηθούν», αναθεωρούμε αυτή τη σκέψη και στρεφόμαστε προς την έννοια της επανακατοίκησης τους. Επανακατοικώ σημαίνει, απελευθερώνομαι από την κοινωνική συνθήκη που αντανακλάται στη χάραξη των αρχικών γραμμών ή των τοίχων, δηλώνοντας μια αποδέσμευση από τις πολιτισμικές συνθήκες που αποτυπώνονται στο σχεδιασμό⁵⁹. Για την κατοίκηση, σε νέους χώρους, και την επανακατοίκηση, σε ήδη υπάρχοντες, σημαντικό είναι να αντιληφθεί κανείς το πως αυτοί οριοθετούνται. Τα όρια σύμφωνα με τον Gilles Deleuze τίθενται στην διαδικασία του περάσματος, καθώς αυτά συντίθενται από τη κίνηση. «Το όριο επιτελείται συνεχώς. Η μετάβαση όπου δύο όροι συνδέονται χωρίς να παθαίνουν τίποτα παραχωρεί την θέση της στη μετάλλαξη όπου δεν διαφέρουν οι δύο όροι, αλλά η σχέση τους, αυτή που δημιουργεί γένεσθαι, αμοιβαία παθήματα, αλλαγές», έτσι το όριο δεν αποτελεί ένα χώρο περιορισμού αλλά ένα χώρο άρθρωσης που σε αυτόν διαδραματίζονται γεγονότα συγκροτώντας μια μικρή παύση του αστικού ιστού. Καταλαβαίνουμε λοιπόν, πως ο στόχος της επαναχρησιμοποίησης αλλά και επανακατοίκησης, είναι να εντοπιστούν τα όρια και οι δυνατότητες και να προταθεί μια καλύτερη σχεδίαση ώστε να γίνει σύνδεση μεταξύ της νέας λειτουργίας, των χρηστών και του υφιστάμενου χώρου⁶⁰.

Όπως και τα εργοστάσια, τα δώματα αποτελούν δομές οι οποίες έχασαν την λειτουργία τους. Η αρχική ιδέα του δώματος-αυλής την οποία ανέπτυξε ο Le Corbusier και στην οποία βασίστηκε η επέκταση της επίπεδης οροφής ως τρόπου επιστέγασης, δεν υιοθετήθηκε ευρέως, παρά μόνο σε ορισμένες περιπτώσεις, οδηγώντας τελικά στην εγκατάλειψη του χώρου. Σήμερα, οι συνθήκες που επικρατούν στο αστικό περιβάλλον είναι διαφορετικές από την εποχή της ακμής του δώματος. Κλιματική αλλαγή, τεχνολογική επανάσταση, τηλεργασία, μειωμένοι χώροι εκτόνωσης, αποξένωση, ακρίβεια, πανδημία. Όλα αυτά αποτελούν παράγοντες οι οποίοι επιφέρουν αλλαγές στη μορφή που είχε οραματιστεί ο Le Corbusier για το δώμα, χωρίς αυτό να σημαίνει ριζικές μετατροπές και νέες υποδομές. Κάτι τέτοιο εξάλλου δεν θα ήταν εφικτό σε όλες τις οικοδομές λόγω στατικών περιορισμών. Στο δώμα λοιπόν υπάρχει η ανάγκη μιας λύσης η οποία θα το ενεργοποιήσει με τον ελάχιστο όμως μετασχηματισμό, κάτι στο οποίο αναφέρονται οι πρακτικές της προσαρμοστικής επαναχρησιμοποίησης και της επανακατοίκησης.

⁵⁸ Amiri Elina, *Methods To Read Adaptive Reuse Strategies And Capacities In Industrial Buildings*, Politecnico di Torino, Torino, 2020,σελ.33

⁵⁹Κιούρτη Μυρτώ, *Επανακατοικήσεις*, Ποταμός, Αθήνα, 2017σελ.41

⁶⁰ Amiri Elina, *Methods To Read Adaptive Reuse Strategies And Capacities In Industrial Buildings*, Politecnico di Torino, Torino, 2020, σελ.33

[40] Τρόποι αναδιαμόρφωσης υπάρχοντος κτιρίου (λευκό= υπάρχον, ροζ= νέο)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 02

Η δεύτερη ενότητα, εμβαθύνει στο προηγούμενο ερώτημα, ορίζοντας τον δημόσιο χώρο, ο οποίος αποτελεί το πεδίο εφαρμογής της αστικής συλλογικότητας, και εξετάζοντας τη σύγχρονη δομή και λειτουργία του μέσα από τις έννοιες του ιδιωτικού, του δημόσιου, του κοινού, του συλλογικού. Στη συνέχεια, αναφέρονται θεωρίες σχετικές με την περιπλάνηση, ως εργαλείο βίωσης και κατανόησης του δημόσιου στοιχείου στο δώμα.

[41]

2.1. ΤΟ ΔΩΜΑ ΩΣ ΑΛΛΟΣ ΧΩΡΟΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΑΣ

Όσο η κλίμακα μεγαλώνει και απομακρυνόμαστε από το μεμονωμένο δώμα, εισάγονται στη συζήτηση έννοιες όπως η συλλογικότητα η κοινωνική επαφή το «κοινό». Όλα αυτά τα στοιχεία ανήκουν στο πλαίσιο του δημοσίου χαρακτήρα της πόλης. Το δώμα ως συνέχεια του αστικού ιστού λαμβάνει τα χαρακτηριστικά του συνόλου αποτελώντας ένα χώρο κοινωνικοποίησης. Ο δημόσιος χώρος όμως δικαιολογεί τον τίτλο του όταν φέρει κοινωνικά δρώμενα, γεγονός που δεν συμβαίνει στο επίπεδο της κορυφογραμμής, η οποία αποτελεί το τελείωμα των δραστηριοτήτων της πολυκατοικίας. Σύμφωνα με την ελληνική νοοτροπία, την οποία συμμερίζονται και άλλες πόλεις, το δώμα αποτελεί ένα χώρο κοινόχρηστο που η χρήση του απευθύνεται αποκλειστικά στους κατοίκους των υποκειμένων στρωμάτων του κτιρίου που στεγάζει. Μέσα από τις αντιθετικές απόψεις αναδύεται το ερώτημα για το ποιος είναι ο χαρακτήρας του δώματος. Σε μια περίοδο που ο δημόσιος χώρος συνεχώς συρρικνώνεται, θα μπορούσε το δώμα να αποτελέσει πεδίο δράσης των δραστηριοτήτων του;

Όπως αναφέρουν οι Στεφάνου, «ο αστικός χώρος χαρακτηρίζεται από το πλήθος και την πολυπλοκότητα των λειτουργιών που συμβαίνουν με σκοπό να ικανοποιήσουν τις ανάγκες του ανθρώπου. Μέσα στον αστικό χώρο αναπτύσσονται ιδεολογικά, οικονομικά και πολιτιστικά στοιχεία, από την ανταλλαγή και την επικοινωνία που η πόλη επιτρέπει»⁶¹. Στο αστικό τοπίο, πολλές φορές ο ίδιος ο άνθρωπος μπορεί να μετατραπεί από θεατή σε δημιουργό, εφόσον κινείται και ενεργεί. Στην πραγματικότητα αυτό προκύπτει από το γεγονός ότι μέσω της συνεχούς συρρίκνωσης των χώρων εντός των πόλεων και της ολοένα αυξανόμενης κινητικότητας, γεννιέται μια ανάγκη οικειοποίησης ορισμένου τμήματος του αστικού ιστού για την δημιουργία γνήσιων σχέσεων και μοναδικών εμπειριών.

Οι χρήστες είναι σημαντικοί παράγοντες για την ολοκλήρωση έργων που σχετίζονται με την ικανοποίηση των «θέλω» τους μέσω του σχεδιασμού καθώς είναι φορείς πληροφοριών για στοιχεία της περιοχής αλλά και των επιθυμιών των πολιτών της. Πολλές φορές είναι και οι ίδιοι που φέρουν εις πέρας τα έργα αυτά, μέσω συλλογικών δράσεων. Προάγεται λοιπόν ένα είδος συνεργασίας, μεταξύ της τοπικής κοινωνίας και των επαγγελματιών ανακαλύπτοντας νέους τρόπους δράσεις που ελέγχονται από κοινού. Όπως οι ίδιοι δηλώνουν, «δε λύνουν προβλήματα, αλλά ενεργοποιούν διαδικασίες που δίνουν την ευκαιρία στους δρώντες να γνωρίσουν, να καταλάβουν και να χρησιμοποιήσουν την πόλη με τις δυναμικές της, αλλά και τις δυνατότητές της»⁶².

⁶¹ Μπενιουδάκη Αγγελική, *Κατανοώντας την οπτική μορφή Η μορφολογική προσέγγιση της οπτικής αντίληψης και η εικόνα της πόλης*, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, 2019-2020, σελ114

⁶²Καραβασίλη Κυριακή, *Διεκδίκηση δημόσιου χώρου: οι συμμετοχικές διαδικασίες δημιουργίας τόπων*, Ε.Μ.Π, Αθήνα, 2018,σελ.77

ΧΡΗΣΤΕΣ

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

ΛΥΣΕΙΣ

[42]

Η πόλη φέρνει έτσι στους αστούς μια κοινότητα εμπειρίας που όχι μόνο ξεπερνά τα ταξικά όρια, αλλά και μπορεί, μάλιστα, να τα ξαναδουλέψει⁶³. Η βιωμένη εμπειρία μέσα στη χωρική οργάνωση των πόλεων μεταμορφώνει τις κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των κατοίκων και μπορεί να συμβάλει σε συγκεκριμένους κοινωνικούς σχηματισμούς. Αυτό παράγει ένα διαφορετικό είδος ιδιοκτησίας του αστικού τοπίου που βασίζεται στην αλληλεπίδραση και την ευθύνη του πολίτη για το περιβάλλον του, δημιουργώντας πολιτικές κοινότητες οργανωμένες γύρω από κοινά προβλήματα. Τέτοιες κοινότητες εντοπίζονται σε γειτονιές της πόλης. Όπως αναφέρει ο Castells στο έργο του *The City and the Grassroots*, αυτές οι δράσεις περιγράφονται καλύτερα με όρους θεωρίας των κοινών, «κοινή ιδιοκτησία, συλλογική ανάγκη και εμπειρία»⁶⁴. Ο αστικός δημόσιος χώρος, είναι ο μοναδικός πόρος εντελώς δωρεάν για πρόσβαση στην πόλη. Η ιδιωτικοποίηση του δημόσιου δεν είναι πουθενά πιο ορατή όσο στη σφαίρα του αστικού σχεδιασμού. Η πόλη και τα κέντρα της αναδιαμορφώνονται ως αστικά μείγματα εργασίας και αναψυχής όπου οι αστοί συναναστρέφονται χαρούμενα, απολαμβάνοντας κοινωνικές συναναστροφές⁶⁵.

Αυτοί που καλούνται να τα σχεδιάσουν, στοχεύουν σε κάτι περισσότερο από απλώς να διασφαλίσουν ότι οι άνθρωποι μπορούν καλύψουν της επιθυμίες τους για δραστηριότητες στα κέντρα, όπως το να περπατήσουν και να κάνουν ποδήλατο στις πόλεις. Άρα ο δημόσιος χώρος πρέπει να είναι ενεργός, με την κοινότητα του να τον αξιοποιεί⁶⁶, και αυτό δεν είναι δυνατόν να επιτευχθεί χωρίς η δράση των σχεδιαστών να είναι συλλογική [εικ. 43]. Οι αισθήσεις και η κινητικότητα είναι το κλειδί για τον καλό αστικό σχεδιασμό για τους ανθρώπους. Όλες οι απαντήσεις είναι εγκλωβισμένες στο σώμα μας. Όταν προχωρούμε στο σχεδιασμό «με» τους ανθρώπους, η συμφωνία παραμένει σε διαρκή εξέλιξη και ανανεώνεται μέσω της αλληλεπίδρασης των χρηστών με το έργο κατά τη διάρκεια της ζωής του. Η πρακτική σχεδιασμού «για» τους χρήστες απομονώνεται από την αλληλεπίδραση με αυτούς, ενώ «με» τους χρήστες αποκτά χαρακτήρα απελευθερωτικό⁶⁷. Η συμμετοχή, η συζήτηση και η αλληλεπίδραση μεταξύ των ειδικών και αυτών που χρησιμοποιούν τον επικείμενο προς σχεδίαση χώρο, αλλάζει τη διαδικασία από σχεδίαση σε συζήτηση. Αυτή η διαδικασία περιλαμβάνει τρία στάδια: των εντοπισμό των αναγκών, την έκφραση υποθέσεων και την πραγματική λειτουργία του χώρου.

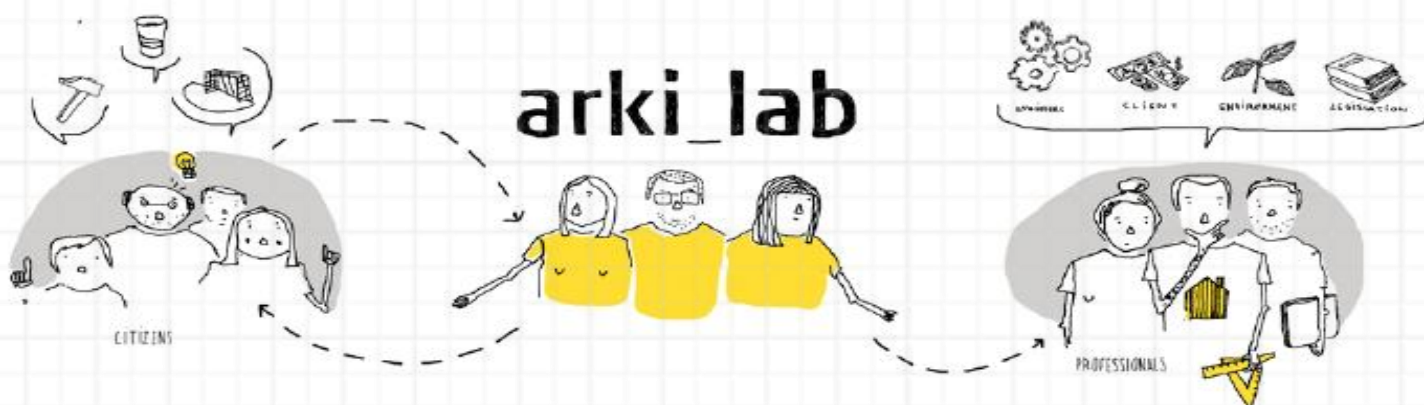
⁶³ Susser Ida, Tonnelat Stéphane, *Transformative cities: The three urban commons*, Focaal, Journal of Global and Historical Anthropology, 2013, σελ.107

⁶⁴ ο.π.

⁶⁵ ο.π., σελ.111

⁶⁶ Gehl Jan, *Η Ζωή Ανάμεσα στα Κτήρια Χρησιμοποιώντας το Δημόσιο Χώρο*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Βόλος, 2013, σελ.63

⁶⁷ Μαμούνα Υπατία, Ντούλου Ισιδώρα, Ράμμου Ερμιόνη, *Κοινοί Τόποι: από τις κοινοτικές πρωτοβουλίες στο συμμετοχικό σχεδιασμό*, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, 2017, σελ. 57

[43] Σκίτσο επεξήγησης του ρόλου της αρχιτεκτονικής ομάδας Arki_lab (Δανία, Αυστραλία) ως διαμεσολαβητές μεταξύ πολιτών και επαγγελματιών.

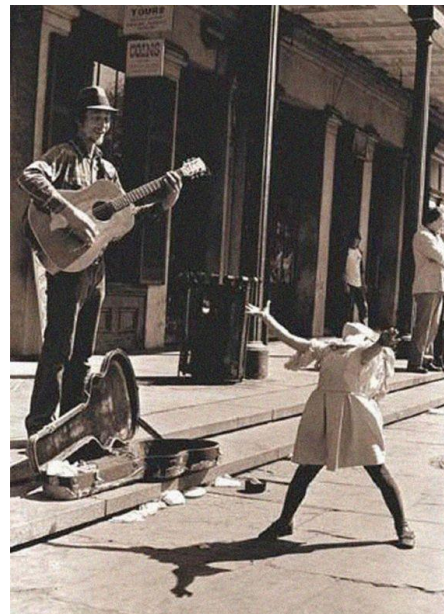
[44] Καλλιτεχνική έκφραση: γκράφιτι

[45] Έκφραση ιδεών: γκράφιτι

Ο Cary, ορίζει τη συμμετοχικότητα ως τον απαραίτητο στοιχείο της ενδυνάμωσης των τοπικών κοινωνιών, παρέχοντας τη δυνατότητα εφάμιλλης συμμετοχής στο σχεδιασμό παρεμβάσεων που ορίζουν τη ζωή τους, από τον εντοπισμό μέχρι την επίλυση των προβλημάτων τους⁶⁸. Ο ορισμός αυτός, καταφέρνει να συνδυάσει τη διαδικασία της συμμετρικότητας και του σχεδιασμού αναγνωρίζοντας την ικανότητα των τοπικών κοινοτήτων να συμμετέχουν ενεργά σε όλα τα στάδια αποτελώντας σημαντικούς παράγοντες καθορισμού του αποτελέσματος. Ο τρόπος που ο κάθε ένας μπορεί να λάβει αποφάσεις και να συμβάλλει στην εξέλιξη της συμμετοχικής σχεδιαστικής διαδικασίας είναι ποικίλος και μπορεί να φτάσει έως το επίπεδο ανάληψη πρωτοβουλιών και δράσεων⁶⁹.

Στην πραγματικότητα ο δημόσιος χώρος κάνει περισσότερα από το να παρέχει το πλαίσιο στην πόλη και τους κατοίκους να εκφράζουν το δικαίωμα για την αυτοδιαχείριση του κοινού χώρου και την ελεύθερη περιπλάνηση σε αυτόν. Ο Ulf Hannerz δηλώνει πως υφίσταται χώροι στην πόλη που υποστηρίζουν την ελευθερία έκφρασης και αυτοί είναι οι δρόμοι. [εικ.44-48] Είναι «το έδαφος της ηρεμίας, των απρόβλεπτων συναντήσεων και των ανακαλύψεων, που μπορούν να έχουν καθοριστική επιρροή στις ατομικές τροχιές της ζωής»⁷⁰. Βασίζεται στην ιδέα του Simmel για το απόθεμα που επηρεάζει τους πολίτες, ως μια συσκευή φιλτραρίσματος που επιτρέπει σε κάθε χρήστη του χώρου να προστατεύσει την ακεραιότητά του, αλλά συμβάλλει ταυτόχρονα και στο να παραμείνει προσεκτικός σε λεπτομέρειες που σχετίζονται με ατομικά και συλλογικά συμφέροντα.

[46] Καλλιτεχνική έκφραση: μουσική, χορός

[47] Έκφραση αναγκών: χαλάρωση, ξεκούραση

[48]

Υφίσταται χώροι στην πόλη που υποστηρίζουν την ελευθερία έκφρασης και αυτοί είναι οι δρόμοι

⁶⁸Μαμούνα Υπατία, Ντούλου Ισιδώρα, Ράμμου Ερμιόνη, *Κοινοί Τόποι: από τις κοινοτικές πρωτοβουλίες στο συμμετοχικό σχεδιασμό*, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, 2017, σελ. 57

⁶⁹Καραβασίλη Κυριακή, *Διεκδίκηση δημόσιου χώρου: οι συμμετοχικές διαδικασίες δημιουργίας τόπων*, Ε.Μ.Π, Αθήνα, 2018, σελ.48

⁷⁰ Susser Ida, Tonnelat Stéphane, *Transformative cities: The three urban commons*, Focaal, Journal of Global and Historical Anthropology, 2013, σελ.112

Η μεταφορά και η περιπλάνησης στη πόλη είναι ο θεμέλιος λίθος για την αναγνώριση του γύρω περιβάλλοντος αλλά και την εξερεύνησή του. Χωρίζεται στην κίνηση στο επίπεδο του δρόμου και την κίνηση στο χώρο της πολυκατοικίας⁷¹ [εικ.49]. Η μία εντοπίζεται σε χώρους και τμήματα του αστικού τοπίου και είναι πανταχού ελεύθερη, όπως ο δρόμος και το σοκάκι, και οριοθετείται από το πεζοδρόμιο. Κατά την είσοδο σε μια πολυκατοικία, αυτή η κίνηση αλλάζει σε αυστηρά καθορισμένη κατακόρυφη μέσω ενός ανελκυστήρα είτε σκάλας. Απομακρυσμένος από το επίπεδο της ελεύθερης κίνησης, η πόλη γίνεται αντιληπτή μόνο από το εκάστοτε παράθυρο του κτιρίου. Τα περισσότερα παράθυρα όμως, χάνουν οριστικά τον ορίζοντα και την έκταση της πόλης που καδράρουν, και έτσι όλα καταλήγουν να κρύβονται πίσω από κάποια γειτονική πολυκατοικία. [εικ.50,51] Η αλλαγή σε κάτι τέτοιο είναι δυνατή με τη χωροθέτηση νέων σημείων που θα αλλάξουν την θέαση της καθημερινότητας⁷². Πολλές μονάδες τοποθετούνται η μία πάνω από την άλλη στο ίδιο οικοδομικό τετράγωνο, με αποτέλεσμα η είσοδος

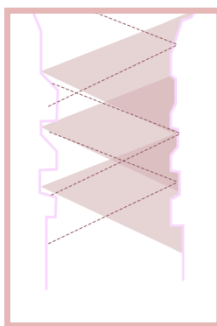
[49] Κίνηση εντός της πολυκατοικίας

⁷¹Τσιάμη Δήμητρα, *Επινόηση Δημόσιου Χώρου σε περιοχές με αυξημένη πυκνότητα*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Θεσσαλία, 2013, σελ.39

⁷²ο.π.

[50] Κάθε πολυκατοικία αποτελεί τη θέα της άλλης

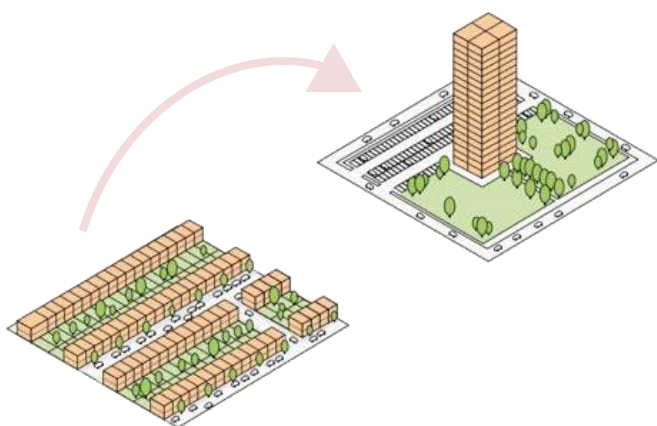
[51] Χάνουν οριστικά τον ορίζοντα και την έκταση της πόλης που καδράρουν

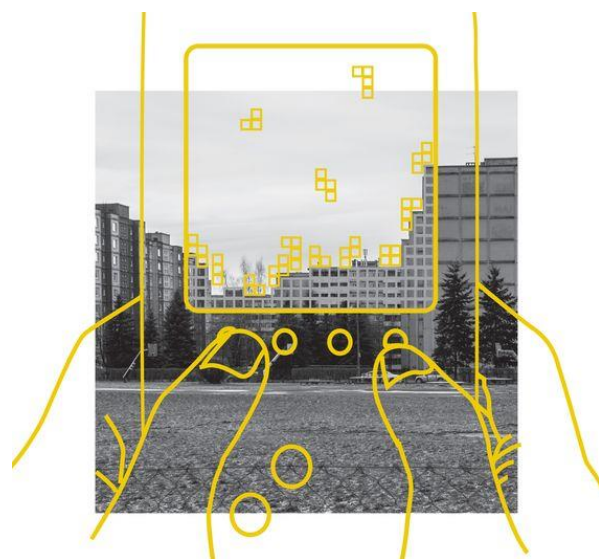
[52]Κίνηση στον δρόμο

της κάθε να έρχεται σε επαφή με το δρόμο που είναι το σημείο συνάντησης του δημόσιου με το ιδιωτικό. [εικ. 53] Τα κοινόχρηστα σημεία του ισογείου ως δημόσιοι χώροι της κατοικίας, είναι οι ευκαιρίες συνεύρεσης των χρηστών τόσο του ίδιου όσο και των γειτονικών κτιρίων,. Διαβάζοντας την πολυκατοικία, ο χώρος της σκάλας, δεν ήταν ποτέ χώρος προς συνάντησης για τους κατοίκους παρά τις προσπάθειες να τον αξιοποιήσουν και να προσδώσουν σε αυτόν μια οπτική από το περιβάλλον του σπιτιού και από το κατώφλι του, όπως χρήση γλαστρών και καρεκλών των ενοίκων⁷³. Το δώμα λοιπόν, ως η ολοκλήρωση του πολυώροφου με περιορισμένες δυνατότητες κτιρίου, θα μπορούσε να διαμορφώσει μια νέα αντίληψη ως προς τη λειτουργικότητα του χώρου. Επομένως, το μέρος για άπλωμα των ρούχων και εναπόθεση πραγμάτων που το μετατρέπουν σε έναν άβατο ιδιωτικοποιημένο χώρο, θα μπορούσε δυνητικά αλλά και έμπρακτα να αποτελέσει την αφετηρία για το μοίρασμα του χώρου από τους ενοίκους. Αυτή η προσπάθεια θα ήταν άραγε αρκετή για να μετατρέψει το δώμα σε έναν νέο χώρο αστικής συλλογικότητας;

Είναι προφανές πως για να μπορέσει να αποτελέσει το δώμα ένα χώρο υιοθέτησης στοιχείων αστικής συλλογικότητας, χρειάζεται να γίνει ξεκάθαρο ποιο είναι το πλαίσιο μέσα στο οποίο υφίσταται. Ανατρέχουμε λοιπόν στις έννοιες του δημόσιου – ιδιωτικού - κοινόχρηστου και συλλογικού- κοινού, ώστε να διευκρινιστεί ο χαρακτήρας του και η δυνατότητα του να αποτελέσει ένα χώρο κοινωνικής συναναστροφής και δράσεων, δηλαδή ένα χώρο αστικής συλλογικότητας.

[53]Οργάνωση μονάδων κατοικίας καθ' ύψος

[54]Συνεχής αύξηση του ύψους των πολυκατοικιών χωρίς να δίνεται λύση στο πρόβλημα της συλλογικότητας

⁷³Δίσκου Μαρία, Τζιτζιμικά Μαρία, *Δώμα:αστική εντοπία ή μοντέρνο ερείπιο;*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2021, σελ64

[55] Απόδοση δημόσιου-μονοπάτια, ιδιωτικού-δώματα ,κοινόχρηστου-αυλές

2.2. ΔΙΤΤΗ ΦΥΣΗ ΤΟΥ ΔΩΜΑΤΟΣ

Το 1748, ο Giambattista Nolli δημιουργεί μια διαγραμματική απεικόνιση της Ρώμης, έναν χάρτη διαφορετικό από άλλους, ο οποίος απεικονίζει την πόλη μέσα από ένα σύστημα κενού – πλήρους. Το κενό, που σηματοδοτείται με άσπρο χρώμα, απεικονίζει κάθε ελεύθερο ανοιχτό χώρο, ενώ το πλήρες, με μαύρο χρώμα, κάθε δομημένο στοιχείο. Μέσα από αυτή την εικονογράφηση, ο Nolli προσπαθεί να δώσει έμφαση στο κενό, στο οποίο «βρίσκεται η ουσία του αστικού φαινομένου», αναδειξεί τη σημασία του δημόσιου χώρου. Για τον Nolli, είναι το μέρος που προσδιορίζει το πλήρες και φιλοξενεί το συλλογικό, ο χώρος της ελευθερίας και των άπειρων δυνατοτήτων⁷⁴.

Ωστόσο, υπάρχει κάτι ενδιαφέρον στην απεικόνιση του. Σε ένα αυστηρό χάρτη κενού – πλήρους, τα δώματα εμφανίζονται ως χώροι «πλήρεις». Στην ουσία όμως αποτελούν αστικά κενά με δυναμική έκταση. Αυτή η φαινομενική πληρότητα, προκύπτει από το γεγονός ότι το δώμα βρίσκεται στο μεταίχμιο χτιστού και άχτιστου, ιδιωτικού και δημόσιου, προκαλώντας έτσι το ερώτημα αν το δώμα μπορεί να χαρακτηριστεί δημόσιος χώρος ικανός να φιλοξενήσει αντίστοιχες δραστηριότητες. Για να απαντηθεί ένα τέτοιο ερώτημα είναι απαραίτητο πρώτα από όλα να οριστεί η έννοια του δημόσιου χώρου.

⁷⁴ Τσιάμη Δήμητρα, *Επινόηση Δημόσιου Χώρου σε περιοχές με αυξημένη πυκνότητα*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Θεσσαλία, 2013, σελ 28

2.2.1. ΟΡΙΣΜΟΣ

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ο Nollι μιλάει για το κενό συνδέοντας το με τον δημόσιο χώρο. Ωστόσο, η έννοια αυτή δεν είναι το μόνο στοιχείο που χαρακτηρίζει τον χώρο. Η προσπάθεια απόδοσης ενός συγκεκριμένου ορισμού αποδεικνύεται αρκετά δύσκολη, καθώς αποτελεί έναν δυναμικά εξελισσόμενο όρο, ο οποίος μεταβάλλει το νόημα του ανάλογα με τη χώρα, την περιοχή, το άτομο και επαναπροσδιορίζεται με βάση τις πιέσεις και τις διεκδικήσεις των χρηστών. Εξαιτίας αυτού, το δημόσιο ήταν ανέκαθεν όρος προς μελέτη για πολλούς ερευνητές, οι οποίοι την αντιλαμβάνονται με διαφορετικό τρόπο, εστιάζουν σε άλλα σημεία, αλλά σε τελική ανάλυση αλληλοσυμπληρώνονται.

Από την πλευρά της **νομικής και των οικονομικών**, ο δημόσιος χώρος προσεγγίζεται με βάση θέματα ιδιοκτησίας. Ορίζεται λοιπόν ως ένα δημόσιο αγαθό - δίνοντας έμφαση στην κοινοκτημοσύνη- το οποίο δεν προορίζεται για οικονομική εκμετάλλευση. Ο Λαλένης, αναφερόμενος στην ελληνική νομοθεσία, δίνει τον εξής ορισμό για τον δημόσιο χώρο της πόλης: «Γενικά, δημόσιοι χώροι θεωρούνται αυτοί που δεν προορίζονται για ιδιωτική χρήση και έχουν κοινό γνώρισμα το ότι εξυπηρετούν το δημόσιο συμφέρον.»⁷⁵.

Από την άλλη, οι προσεγγίσεις των **κοινωνιολόγων, γεωγράφων και μελετητών του αστικού χώρου** δίνουν περισσότερη έμφαση στην προσβασιμότητα. Με άλλα λόγια, δημόσιος είναι ο χώρος που όλοι έχουν ελεύθερη πρόσβαση και κανείς δεν έχει το δικαίωμα να αποκλείσει τον άλλο από τη χρήση και την απόλαυση του. Είναι ανοιχτός για όλους. «Δημόσιος Χώρος είναι αυτός που πρωτίστως ενθαρρύνει την ελεύθερη ανταλλαγή, την κοινωνική, όχι όμως την οικονομική ανταλλαγή, την ελεύθερη επικοινωνία μεταξύ αγνώστων. Ο δημόσιος χώρος είναι ο τύπος της ευσταθούς ή ασταθούς ισορροπίας μεταξύ τάξης και αταξίας της μεταβαλλόμενης οργάνωσης των αντιθέσεων»⁷⁶.

Μία τρίτη προσέγγιση είναι αυτή του αρχιτέκτονα και καθηγητή της Αρχιτεκτονικής Σχολής του ΕΜΠ, **Σταύρου Σταυρίδη**. Σύμφωνα με την δική του άποψη στο δημόσιο χώρο λαμβάνουν χώρα προσωπικές και συλλογικές ιστορίες και δράσεις. «Κάθε τόπος της [πόλης] ορίζεται από δράσεις μέσω των οποίων κάθε φορά δημιουργείται ένας νέος χώρος. Έτσι η πόλη γίνεται ένας ενιαίος τόπος»⁷⁷. Ο δημόσιος χώρος σχετίζεται με το σύνολο και ο λόγος υφίσταται εξαιτίας του κόσμου που τον περιβάλλει. Είναι ένα μέρος συνάντησης και διακίνησης ιδεών στον οποίο επιτελούνται οι κοινωνικές συναναστροφές και αλληλεπιδράσεις. Αποτελεί την κατοικία του συλλογικού.

Πέρα από αυτούς τους ορισμούς, υπάρχουν και απόψεις οι οποίες ορίζουν τον δημόσιο χώρο σε σχέση, τη **λειτουργία** και την αξία του για την πόλη. Αυτό σημαίνει ότι λειτουργεί εξισορροπητικά σε σχέση με το δομημένο, αποτελεί δηλαδή το συντακτικό κενό της πόλης, ο δομημένος χώρος αντίθετα αποτελεί το συντακτικό της πλήρες⁷⁸.

[56]

⁷⁵ Λαλένης Κωνσταντίνος, *Η εξασφάλιση του δημόσιου χώρου στις ελληνικές πόλεις. Νομοθετικές ρυθμίσεις και εφαρμογές*, Ε.Μ.Π, Αθήνα, 2004, σελ 273

⁷⁶ Πανέτσος Γεώργιος, *Διάλεξη στο συνέδριο η αρχιτεκτονική και η πόλη του 21ου αιώνα*, Αθήνα: Πρακτικά συνεδρίου, εκδόσεις ΤΕΕ, 2002, σελ 247

⁷⁷ De Angelis, Massimo, & Stavrides, Stavros, *On the Commons: A Public Interview with Massimo De Angelis and Stavros Stavrides*. An Architektur, 2010, σελ 17

⁷⁸ Πανέτσος Γεώργιος, *Διάλεξη στο συνέδριο η αρχιτεκτονική και η πόλη του 21ου αιώνα*, Αθήνα: Πρακτικά συνεδρίου, εκδόσεις ΤΕΕ, 2002, σελ 247

Σύμφωνα με τα παραπάνω προκύπτει ένας ορισμός ο οποίος συνοψίζει τις απόψεις και είναι κοινά αποδεκτός από όλους. Αυτός αναφέρει ότι, ο δημόσιος χώρος περιλαμβάνει τα σημεία του αστικού ιστού όπου κάθε μέλος της κοινωνίας έχει ελεύθερη και ισότιμη πρόσβαση, κάτι που ισχύει στη θεωρία και όχι πάντα στην πράξη⁷⁹. Όπως υποστηρίζει ο Neal⁸⁰, ο παραπάνω ορισμός αποτελείται από τέσσερις παραμέτρους:

Όλα τα τμήματα του αστικού ιστού [εικ. 57]: Οποιοσδήποτε φυσικός ή εικονικός χώρος, ο οποίος προσφέρει την δυνατότητα και την προοπτική της ανθρώπινης επαφής και συναναστροφής ατόμων ή ομάδων αποτελεί εν δυνάμει δημόσιο χώρο. Αυτός δεν είναι απαραίτητα δομημένος ή εξοπλισμένος για κάποιο σκοπό. Όπως αναφέρει ο Nollι «ο κενό είναι η απουσία της πρόθεσης. Το κενό είναι η απουσία της αρχιτεκτονικής. Το κενό είναι ο τομέας των ανεκπλήρωτων υποσχέσεων και των απεριόριστων δυνατοτήτων»⁸¹.

Κάθε μέλος της κοινωνίας [εικ. 58, 60]: Οποιοσδήποτε άνθρωπος ή ομάδα ανθρώπων θα πρέπει να έχει πρόσβαση στο δημόσιο χώρο ανεξαρτήτως φύλου, φυλής, εθνικότητας, ηλικίας ή κοινωνικοοικονομικού επιπέδου. Άρα δεν οφείλουν να υφίσταται περιορισμοί ή απαγορεύσεις, και ο χώρος δεν οφείλει να είναι διαμορφωμένος έτσι ώστε να εμποδίζει ή να απωθεί τέτοια άτομα (π.χ. ανθρώπους με καροτσάκια μωρών που δεν μπορούν να κατέβουν εύκολα πολλά σκαλιά, χωρίς να υπάρχει ράμπα).

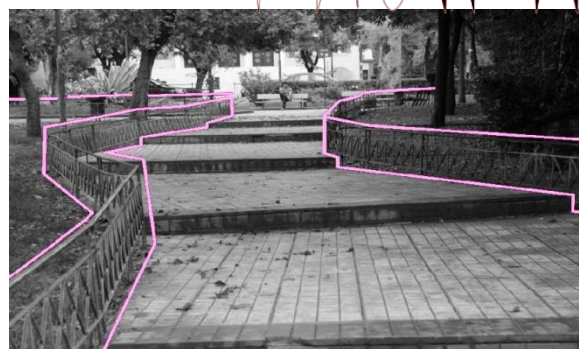
Ελεύθερη και ισότιμη πρόσβαση [εικ. 59]: Με το επίθετο «ελεύθερη» εννοείται να μην απαιτείται κανενός είδους αντίτιμο ή εξάρτηση από κοινωνικά, οικονομικά, φυλετικά, μορφωτικά ή άλλα κριτήρια και εμπόδια που αποθαρρύνουν ανθρώπους στη χρήση του χώρου. Με το 'ισότιμη' εννοείται να υπάρχει ισότιμη γεωγραφική κατανομή, αλλά ταυτόχρονα και πρόσβαση σε αυτόν.

Ισχύει στη θεωρία και όχι πάντα στην πράξη: Συχνά, υπάρχουν ελλείψεις, τεχνικά ζητήματα ή και ρητές ή γραπτές απαγορεύσεις που εμποδίζουν τη δυνατότητα παραμονής σε ένα χώρο. Ταυτόχρονα η ισότιμη και ελεύθερη πρόσβαση δεν είναι ακόμα και σήμερα δεδομένη. Υπάρχουν περιορισμοί που προκύπτουν από πολιτιστικές ή πολιτικές πεποιθήσεις, νόμους ή άτυπους κανόνες, οι οποίοι παρεμποδίζουν τον «ξένο» να ενταχθεί και να γίνει αποδεκτός.

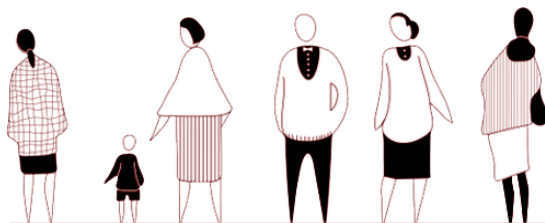

[57] Μετατροπή δρόμου σε χώρο κοινωνικής επαφής

[58] Κάθε μέλος της κοινωνίας

[59] Σκαλιά και περιφράξεις απωθούν τη χρήση

[60]

⁷⁹ Neal, P. Zachary. *Common Ground? Readings and Reflections on Public Space*, Taylor & Francis e-Library: Routledge, 2009, σελ 1-10

⁸⁰ ο.π.

⁸¹ Τσιάνη Δήμητρα, *Επινόηση Δημόσιου Χώρου σε περιοχές με αυξημένη πυκνότητα*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Θεσσαλία, 2013, σελ 28

Η έννοια, του δημόσιου χώρου δεν είναι κάτι που πρωτοεμφανίστηκε στην εποχή μας. Ιστορικά, ο δημόσιος χώρος αποτελεί συστατικό στοιχείο της πόλης, του οποίου η δομή και η λειτουργία εξελίχθηκαν με ποικίλους τρόπους. Άλλοτε υπήρξε κέντρο της πόλης και της κοινωνικής και πολιτικής ζωής, άλλοτε χώρος συναναστροφής με λειτουργίες πολιτικές, θρησκευτικές, εμπορικές, διοικητικές και άλλοτε δραστηριότητα εξειδικευμένων χώρων όπως καφενεία, θέατρα κτλ. Σε κάθε περίπτωση όμως ήταν άρρηκτα συνδεδεμένος με τη δημόσια ζωή, τη συμμετοχή των ανθρώπων στα κοινά και τις λειτουργίες και δράσεις τους μέσα σε αυτόν. Κάθε φορά που κάποιο από αυτά τα στοιχεία έφθινε ή απωθούνταν τότε και ο ανοιχτός δημόσιος χώρος κατέρρεε.

Σήμερα, ο δημόσιος χώρος βρίσκεται σε κρίση, καθώς η πολύωρη εργασία, οι κακές συνθήκες διαβίωσης και η έντονη ταξική διάκριση ωθούν τον άνθρωπο μακριά από τη δημόσια ζωή, στην προστασία του σπιτιού του. Η πυκνότητα του αστικού ιστού και η έλλειψη χώρων εκτόνωσης έχουν δημιουργήσει την ανάγκη για χώρους κοινωνικοποίησης και δραστηριοτήτων, μακριά από την ένταση της πόλης αλλά ταυτόχρονα μέσα σε αυτή. Για τον λόγο αυτό, πολλοί έχουν στρέψει την προσοχή τους στην κορυφογραμμή ως μια νέα προοπτική. Κι όμως η αξιοποίηση του δώματος ήταν φαινόμενο πολύ σύνηθες τους προηγούμενους αιώνες, που παρόλα αυτά έχει από καιρό ξεχαστεί.

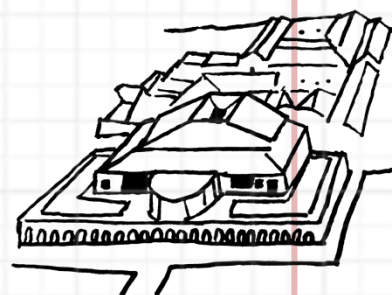
Από την αρχή της ιστορίας, οι άνθρωποι έχτιζαν τις στέγες τους με την προοπτική ενός χώρου με χρήση. Από τους Κρεμαστούς Κήπους της Βαβυλώνας μέχρι το Κέντρο Ροκφέλερ στη Νέα Υόρκη, αυτές αποτελούσαν μέρος της πολιτισμένης κοινωνίας. Τα δώματα χρησιμοποιήθηκαν ως προεκτάσεις καθιστικών, επίδειξη πλούτου και κοινωνικής θέσης, χώροι συγκέντρωσης για την ελίτ και καταφύγια από τη ζέση του καλοκαιριού⁸². Η πρώτη καταγεγραμμένη χρήση δώματος, εντοπίζεται στα Ζιγκουράτ της αρχαίας Μεσοποταμίας (4,000 – 600 π.Χ.), στις απολήξεις των οποίων, δέντρα και λουλούδια παρείχαν ένα δροσερό, σκιερό μέρος για να ξεκουραστεί ο επισκέπτης από τον φλεγόμενο Βαβυλωνιακό ήλιο. Στη συνέχεια, ακολούθησαν και άλλα έργα, όπως στο παράδειγμα της Έπαυλης των Μυστηρίων στην Πομπηία (79 μ.Χ.), η οποία αποκάλυψε πως οι Ρωμαίοι της εποχής αξιοποιούσαν τα δώματα ως προέκταση του καθιστικού, ένα χώρο για να δειπνήσουν και να κοινωνικοποιηθούν. Ένα ακόμα παράδειγμα είναι το Casino Theatre στη Νέα Υόρκη (1882 μ.Χ.), το οποίο αποτέλεσε την αρχή μιας σειράς από κήπους στις στέγες των θεάτρων της πόλης. Το έργο σχεδιάστηκε από τον μαέστρο και μουσικό Rudolph Aronson, ο οποίος μαγεμένος από τους θερινούς θεατρικούς κήπους του Παρισιού, επιχείρησε να μεταφέρει το ευρωπαϊκό μοντέλο στην Νέα Υόρκη και μάλιστα στην οροφή ενός κτιρίου, λόγω του υψηλού κόστους και της έλλειψης έκτασης δόμησης της πόλης⁸³.

⁸²Shimmin Heather, *A brief history of roof gardens*, Heather Shimmin Photography, Ιούλιος, 2012

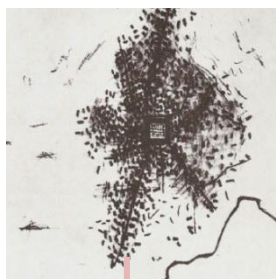
⁸³Ο.π

Ζιγκουράτ της αρχαίας
Μεσοποταμίας

Έπαυλη των Μυστηρίων της
Πομπηίας

ΠΡΩΤΟΙ ΟΙΚΙΣΜΟΙ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ & ΡΩΜΑΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

[61] Σχηματική αναπαράσταση της δημιουργίας της πρώτης «Αγοράς».

[62] Σχηματική αναπαράσταση της εγκατάστασης γύρω από την Αγορά.

[63] Εμπορική Αγορά της Αθήνας

[64] Ρωμαϊκό Forum

[65] Το δώμα ως συνέχεια του καλλιεργήσιμου εδάφους (αλώνι), Άνδρος

[66] Το δώμα ως χώρος παιχνιδιού, Χονγκ Κονγκ

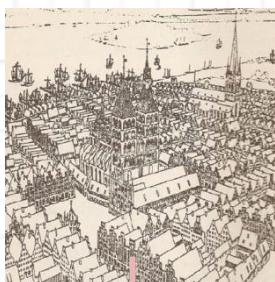
Στην Ελλάδα, το δώμα των πολυκατοικιών είχε στόχο να αντισταθμίσει την έλλειψη σχεδιασμού του κοινόχρηστου ανοιχτού χώρου, «(...) με την προοπτική να αποτελέσει εν δυνάμει υπαίθριο χώρο για κάθε μονάδα κατοίκων»⁸⁴. Φαίνεται, λοιπόν, ότι σε επαρχιακές περιοχές του προηγούμενου αιώνα, στην απόληξη του νοικοκυριού αναπτύχθηκαν λειτουργίες του πλυσταριού δημιουργώντας ένα καθημερινό χώρο συναναστροφής και κοινωνικοποίησης, ιδιαίτερα για της γυναίκες. Την ίδια στιγμή, στην οροφή των πολυκατοικιών των προσφύγων, κάνει την εμφάνισή της η έννοια της «αυλής-πυρήνα», των σπιτιών της Αθήνας, συγκρατώντας την ιδιότητα του ως χώρος κοινός προς όλους. Όσον αφορά την περίπτωση νησιωτικών περιοχών, υπάρχουν πολλά παραδείγματα όπου το δώμα ενός κτιρίου αποτέλεσε είτε είσοδο και αυλή ενός άλλου όπως στη Σίφνο, είτε χώρος παραγωγικών δραστηριοτήτων όπως το αλώνισμα στην Άνδρο⁸⁵. [εικ. 65]

Το δώμα χρησιμοποιήθηκε δυναμικά και από άλλες περιοχές του κόσμου, ως μέρος απελευθέρωσης. Στη νότια Ασία, οι στέγες αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της καθημερινής ζωής και των δραστηριοτήτων, καθώς ταυτίζονται με τον ρομαντισμό, την αναψυχή [εικ.66] και την εργασία. Είναι οι χώροι όπου οι κάτοικοι εκφράζονται (με καυγάδες, κουτσομπολιά, κρυφά ρομάντζα), ψυχαγωγούνται (με διαλείμματα για τσιγάρο, παρατήρηση πουλιών, πέταγμα χαρταετών) και δουλεύουν (στεγνώνουν δημητριακά, βότανα και φρούτα, πλένουν τα ρούχα). Οι στέγες είναι εκεί όπου ξεδιπλώνεται το «ανθρώπινο δράμα», γι αυτό και γνωστά τραγούδια του Bollywood έχουν φιλοξενηθεί εκεί. Σύμφωνα με τη Ruth Vanita στις πόλεις της Βόρειας Ινδίας στα τέλη του 18ου και 19ου αιώνα, οι στέγες αποτελούν μέρος μιας «γυναικείας γεωγραφίας», το χώρο όπου μπορούσαν να αψηφήσουν τους πατριαρχικούς κανόνες φύλου με λιγότερους κινδύνους. Οι ταρατσες πρόσφεραν διαφυγή από την αποπνικτική οικογενειακή ζωή, την ευκαιρία να κοιτάζουν τους άντρες, αδιαφορώντας για τους κανόνες, να διαταράξουν κανονιστικές ιδέες, πρακτικές και σχέσεις εξουσίας⁸⁶.

⁸⁴ Πάνου Αμαλία-Μαρία, Ρούβαλη Βασιλική, *Από τα παλιά αθηναϊκά σπίτια στην αστική πολυκατοικία. Η εξέλιξη της σχέσης ιδιωτικού-κοινόχρηστου στο πλαίσιο της πολύ-κατοίκησης*, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, 2021, σελ. 25

⁸⁵ Χριστοπούλου Κατερίνα, *The Rooftop - Η Ταράτσα*, Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα, 2013, σελ. 74

⁸⁶ Ανώνυμο, *A View from the Roof Space And Politics In South Asia*, issues journal, Ιανουάριος 2020

ΜΕΣΑΙΩΝΑΣ

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ
ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

[67] Μεσαιωνική πόλη της δυτικής Ευρώπης, 12ος αιώνας [69] Γειτονιά στο Λονδίνο, 19^{ος} αιώνας
[68] Αναγεννησιακή πόλη Palma Nova, 14^{ος} -16^{ος} αιώνας

Οι στέγες έπαιξαν σημαντικό ρόλο και στην πολιτική καθώς άνθρωποι έχουν χρησιμοποιήσει αυτούς τους χώρους για να οργανωθούν, να κινητοποιηθούν και να αντισταθούν στη βία και τις καταστροφές της κοινωνικής εξουσίας, του κράτους και του κεφαλαίου [εικ.70]. Στο Πακιστάν, για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια της παγκόσμιας εξέγερσης στα τέλη τ του '60 και στις αρχές του '70 ενάντια στα αυταρχικά καθεστώτα, τον πόλεμο και τον καπιταλισμό, οι στέγες χρησιμοποιήθηκαν για την επαναστατική πολιτική του Ισλαμικού Σοσιαλισμού του Maulana Bhashani⁸⁷. Η ιστορία είναι γεμάτη από αντίστοιχα παραδείγματα.

Όπως φαίνεται παραπάνω, το δώμα δεν υπήρξε πάντοτε ένας χώρος υπολειμματικός και ξεχασμένος. Αντίθετα, ήταν κομμάτι της καθημερινής ζωής που πρόσφερε έντονες συγκινήσεις, αναμνήσεις και ένα μέρος όπου το άτομο αισθανόταν ελεύθερο. Ήταν ο χώρος της κοινωνικής ζωής, συνέχεια της πόλης, όπου οι άνθρωποι αλληλεπιδρούσαν και συναναστρέφονταν. Η προοπτική λοιπόν να μεταφερθεί στο δώμα το στοιχείο του δημόσιου χώρου δεν είναι παράλογη. Και αυτό γιατί στηρίζεται από βαθιά και πολύχρονη ιστορία.

⁸⁷ Ανώνυμο, A View from the Roof Space And Politics In South Asia, issues journal, Ιανουάριος 2020

[70] Εξέγερση του Πολυτεχνείου, Χρήση του δώματος από τους φοιτητές, Ελλάδα 1973

2.2.2. ΔΗΜΟΣΙΟ- ΙΔΙΩΤΙΚΟ

Το δημόσιο και το ιδιωτικό διαθέτουν ένα μεγάλο φάσμα αλληλεπιδράσεων των ανθρώπων με το χώρο που ζουν. Στη γειτονιά και στη χωροθέτηση της είναι φανερό η αλληλοδιείσδυση του ιδιωτικού στο δημόσιο λόγω του βαθμού οικειοποίησης των αντίστοιχων χώρων [εικ.71,72], και αυτό είναι κάτι που συγχέει τα όρια ανάμεσα στις δύο έννοιες. «Η επέκταση των ιδιωτικοποιημένων περιοχών, αλλά και των λειτουργιών του δημόσιου, θολώνουν αυτήν ακριβώς τη διάκριση»⁸⁸.

Στις μέρες μας το δημόσιο έχει μετατραπεί σε έναν ανάμεικτο χώρο και το ιδιωτικό με τη σειρά του μπαίνει στο κοινόχρηστο χρήστη του εκάστοτε χώρου καταφέρνει να δημιουργήσει νέα μέρη στα οποία ζει και τα ανακαλύπτει⁸⁹. Οι χώροι κατοικίας που είναι εξολοκλήρου τόποι που εσωκλείουν από τη φύση τους την ιδιωτικότητα μαρτυρούν τα χαρακτηριστικά που τους απαρτίζουν και μεταφέρουν στοιχεία τους σε χώρους που διαπνέονται από εσωτερικότητα.

Μέσα σε αυτή τη σύγχυση έρχεται το δώμα να ορίσει την υπόσταση του ως ένα απόκομμα αυτών των αντιπαρατιθέμενων όρων, καθώς πολλές φορές παρά του ότι αποτελεί έναν κατεξοχήν ανοιχτό προς τον ουρανό χώρο, τείνει να υιοθετεί στοιχεία ιδιωτικότητας λόγω του ότι βρίσκεται μακριά από το έδαφος στην οροφή ενός κτιρίου που είναι κατ επέκταση ατομικό απόκτημα. Αποτέλεσμα αυτού η παραμέληση του, καθώς οι ισορροπίες μεταξύ αυτών των εννοιών αποβαίνουν κρίσιμες για την οικειοποίηση της επονομαζόμενης πέμπτης όψης, που θα μπορούσε να αποτελέσει τον νέο πυρήνα γέννησης ενός υψωμένου αστικού τοπίου. Για να προσδιοριστεί η φύση αυτού του χώρου λοιπόν, χρειάζεται να ανατρέξουμε στην αντιθετική σχέση του δημόσιου και ιδιωτικού και το πως αυτή μπορεί να οριστεί.

«Το συλλογικό και το ιδιωτικό στοιχείο αντιμάχονται και συγχέονται μέσα στην πόλη» - Aldo Rossi

[72] Το ιδιωτικό εισβάλλει στο δημόσιο

[71] Το ιδιωτικό εισβάλλει στο δημόσιο

[73] Ιδιωτικά δώματα της πόλης, επεξεργασμένη εικόνα

⁸⁸ Κωστάκη Μαρίνα, Σμυρναίου Ευσταθία, *Ενδιάμεσα Θραύσματα μιας λανθάνουσας αστικότητας*, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, 2022, σελ.21

⁸⁹ ο.π.

Σύμφωνα με τον Siebel, οι αντιθέσεις μπορούν να συνοψιστούν σε τρία επίπεδα, τα οποία είναι το νομικό, το λειτουργικό και το κοινωνικά προσδιορισμένο⁹⁰. Σε αυτή την κατηγοριοποίηση μπορούμε να προσθέσουμε και άλλο ένα επίπεδο, το μορφολογικό. Έτσι:

Από **νομικής άποψης**, ο δημόσιος χώρος δημιουργείται ως επί το πλείστον από μία τοπική περιφερειακή ή κρατική αρχή, η οποία ορίζει κανονισμούς που θα ορίζουν τη λειτουργία του⁹¹.

Διέπεται από το δημόσιο δίκαιο και ο κάθε χρήστης μπορεί να έχει ελεύθερη πρόσβαση και λόγο επί των θεμάτων του. Αντίθετα, ιδιωτικοί είναι οι χώροι, στους οποίους εφαρμόζονται κανόνες ιδιωτικής ιδιοκτησίας. Αυτό σημαίνει ότι ανήκουν σε όσους έχουν τη δυνατότητα να θέσουν περιορισμούς, να προσκαλέσουν ή να διώξουν άλλους χρήστες και γενικότερα να διαμορφώσουν τις συνθήκες που ο χώρος θα λειτουργεί.

Αναφερόμενοι στο **λειτουργικό επίπεδο**, εννοούμε τον τύπο των δραστηριοτήτων και των δράσεων που φιλοξενεί ο εκάστοτε χώρος. Έτσι παρατηρούμε ότι ο δημόσιος χώρος προσεγγίζει κυρίως λειτουργίες αναψυχής, αγοράς, πολιτικής και πολιτισμού, ενώ οι δράσεις που λαμβάνουν χώρα σε αυτόν είναι συνήθως συλλογικές. Στον ιδιωτικό, όμως, ο οποίος περιλαμβάνει κατοικίες και επιχειρήσεις, πραγματοποιούνται διαδικασίες παραγωγής από άτομα ή μικρές ομάδες ατόμων.

Η τρίτη κατηγορία, αυτή του **κοινωνικά προσδιορισμένου χώρου**, αναφέρεται στη διαφορά που τονίστηκε παραπάνω. Ο δημόσιος χώρος είναι αυτός της αποστασιοποίησης και παθητικότητας, όπου ο χρήστης τον διαπερνά με το προσώπιο μιας επιτηδευμένης συμπεριφοράς. Στην αντίθετη περίπτωση, ο ιδιωτικός χώρος οικειοποιείται από το άτομο, το οποίο απελευθερώνεται σωματικά και συναισθηματικά⁹². Ο ένας είναι πηγή πληροφορίας και ο άλλος έκφραση γνώμης.

Τέλος, το **μορφολογικό επίπεδο** αφορά το βαθμό της «ανοιχτότητας» του χώρου. Έτσι στην πρώτη περίπτωση έχουμε ένα χώρο διάχυτο, ο οποίος διασκορπίζεται στην πόλη ενώνοντας τα στοιχεία της (ανοιχτούς χώρους, δομημένο περιβάλλον, έμβια και άβια όντα) μεταξύ τους, ενώ παράλληλα παραμένει ουσιαστικά «κενός» προκαλώντας τη φαντασία και αφήνοντας χώρο στην κοινή δράση. Στη δεύτερη περίπτωση, ο χώρος εμφανίζεται σε εστιασμένα και συγκεντρωμένα σημεία (πχ κατοικία, κατάστημα), ενώ είναι «γεμάτος» από αντικείμενα που εκφράζουν τον ιδιοκτήτη.

Στο ενδιάμεσο πλαίσιο μεταξύ των εννοιών του ιδιωτικού και του δημόσιου βρίσκεται αυτός του **κοινόχρηστου**. Ουσιαστικά, αποτελεί ένα ιδιωτικό χώρο ο οποίος προορίζεται για την εξυπηρέτηση πολλών συνιδιοκτητών, ανεξάρτητα από το αν χρησιμοποιείται από αυτούς. Προϋπόθεση για την ύπαρξή του είναι η συν-αντίληψη και η συν-αποδοχή, η επιθυμία και ο σεβασμός εκείνου που ανήκει σε όλους. Νομικά, ο κοινόχρηστος χώρος δεν είναι ανοικτής πρόσβασης. Ανήκει στους συνιδιοκτήτες, οι οποίοι έχουν το ελεύθερο της εισόδου και μπορούν να ορίσουν τους κανόνες του χώρου. Αυτό όμως απαιτεί την κοινή συνεννόηση και συμφωνία για κάθε απόφαση, καθώς όλοι έχουν λόγο πάνω σε αυτόν. Οι κοινόχρηστοι χώροι αποτελούν οριακές καταστάσεις μεταξύ ιδιοκτησίας, συγκατοίκησης, περάσματος και ασύλου. Χρησιμοποιούνται σπάνια για τη βελτίωση της ζωής και καταλήγουν άχρηστοι και αδιάφοροι. Ωστόσο εξακολουθούν να είναι στοιχεία που καταλαμβάνουν ένα αρκετά μεγάλο μέρος του αστικού τοπίου, προσφέροντας νέες δυνατότητες και προοπτικές.

⁹⁰ Siebel, *Η επέκταση του ιδιωτικού χώρου και η ιδιωτικοποίηση των λειτουργιών του δημόσιου χώρου*», στο Αύριο οι Πόλεις, επιμελητής της έκδοσης: Λέφας Π., Αθήνα, 2003, σελ.87

⁹¹Καρούτσου Όλγα, *Δημόσιος Αστικός Χώρος - Αντιληπτικές Προσεγγίσεις*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2010, σελ.23

⁹² Siebel, *Η επέκταση του ιδιωτικού χώρου και η ιδιωτικοποίηση των λειτουργιών του δημόσιου χώρου*», στο Αύριο οι Πόλεις, επιμελητής της έκδοσης: Λέφας Π., Αθήνα, 2003, σελ.87-93

Παραπάνω αναλύθηκαν όροι οι οποίοι συνυπάρχουν μέσα στο αστικό τοπίο. Αποτέλεσμα αυτού είναι η επικάλυψη των ορίων τους ώστε να μην είναι τόσο σαφή. Στη σύγχρονη κοινωνία των μεγάλων μητροπόλεων, η οποία χαρακτηρίζεται την δυσκολία χωροθέτησής του, την αλληλεπίδραση, ως αποτέλεσμα της τεχνολογίας και των πληροφοριών, εξακολουθούμε να σκεφτόμαστε με δίπολα. Ιδιωτικό – δημόσιο, ανοιχτό – κλειστό, εσωτερικό – εξωτερικό⁹³. Στην πραγματικότητα όμως τα στοιχεία αυτά συγχέονται και αλληλεπικαλύπτονται, ενισχύοντας την πολυπλοκότητα της πόλης. Έτσι, για πρώτη φορά, ο δημόσιος χώρος οφείλει να μην ερμηνεύεται αποκλειστικά με την αυστηρή του μορφή, αντιθέτως αποτελεί έναν ελεύθερο χώρο ο οποίος μπορεί να φιλοξενήσει την κοινωνική ζωή, που δίνει τη δυνατότητα στο άτομο να σταματήσει και να παρατηρήσει και να αλληλεπιδράσει. [εικ. 74-78]

Από την αλληλοεπικάλυψη των προαναφερόμενων όρων το δώμα καταλήγει να έχει πιο πολύπλοκη δομή αφού καταφέρνει να ενσωματώσει μέσα στην ανοιχτότητα του, που παραπέμπει στη δομή ενός δημόσιου χώρου, κάτι κοινόχρηστο, όσον αφορά την αξιοποίηση του από όλους του χρήστες του οικοδομήματος που στεγάζει, και κάτι ιδιωτικό, που αντιπροσωπεύει το ιδιοκτησιακό καθεστώς. Πάνω σε αυτό το θέμα ο Walter Benjamin αναφέρεται για το πορώδες της αρχιτεκτονικής⁹⁴. Υποστηρίζει δηλαδή ότι τα όρια μεταξύ των χώρων δεν πρέπει να αποτελούν στοιχεία διαχωρισμού, αλλά στοιχεία επικοινωνίας. Αυτό θα επιτευχθεί μέσω δραστηριοτήτων αλληλεπίδρασης συλλογικών και ατομικών εμπειριών. Η ώσμωση αυτή θα επιφέρει μία ατμόσφαιρα ελευθερίας και εξίσωσης στον αστικό χώρο, που θα ενισχύσουν το αίσθημα της συλλογικότητας και της κοινωνίας, καθώς κάθε ιδιωτική στάση θα διέπεται από ροές κοινωνικής δραστηριότητας. Συμπεραίνουμε λοιπόν, πως δεν αρκεί μόνο η κατηγοριοποίηση του σε ένα ατομικό ή συλλογικό χώρο προκειμένου να κατανοήσουμε τη μορφή του αλλά και το εύρος της δυνατότητας δραστηριοποίησής μας σε αυτό.

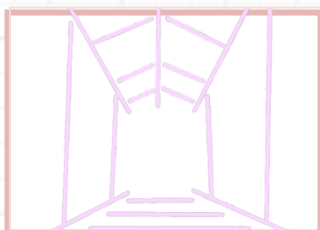
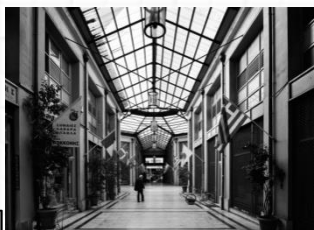
⁹³ Σκορδούλη Μαρία, *Κατώφλια περιπλάνησης στο έργο του Walter Benjamin*, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, 2015,σελ.96

⁹⁴ ο.π.σελ.91

Για πρώτη φορά, ο δημόσιος χώρος δεν νοείται με την αυστηρή του μορφή, αλλά αποτελεί κάθε ελεύθερο χώρο ο οποίος μπορεί να φιλοξενήσει την κοινωνική ζωή, που δίνει τη δυνατότητα στο άτομο να σταματήσει και να παρατηρήσει και να αλληλεπιδράσει.

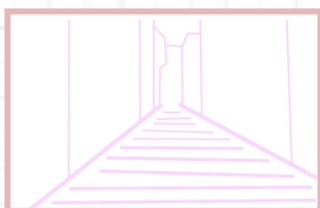
ΣΤΟΑ

[74]

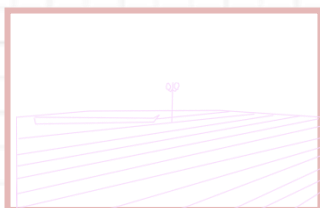
ΣΤΕΝΟ

[75]

ΠΛΑΤΕΙΑ

[76]

ΔΩΜΑ

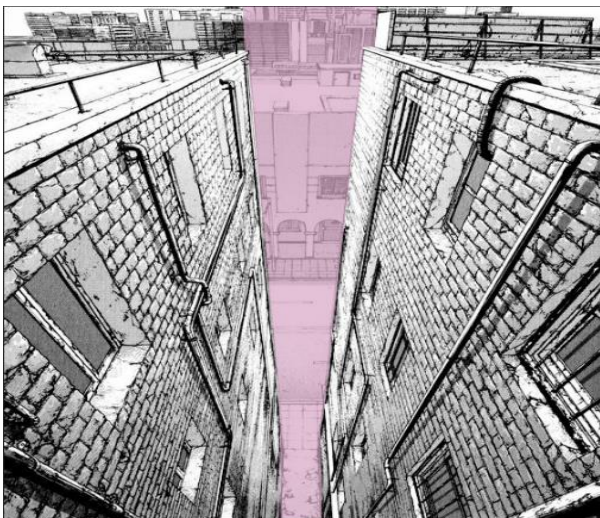
[77]

ΣΚΑΛΕΣ

[78]

2.2.3. ΚΟΙΝΟ- ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ

[79] Αστικό κενό

⁹⁵Μπενιουδάκη Αγγελική, *Κατανοώντας την οπτική μορφή Η μορφολογική προσέγγιση της οπτικής αντίληψης και η εικόνα της πόλης*, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, 2019-2020, σελ21

⁹⁶Σκορδούλη Μαρία , *Κατώφλια περιπλάνησης στο έργο του Walter Benjamin*, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, 2015,σελ. 70

⁹⁷ο.π., σελ64

⁹⁸Μαμούνα Υπατία, *Ντούλου Ισιδώρα, Ράμμου Ερμιόνη, Κοινοί Τόποι: από τις κοινοτικές πρωτοβουλίες στο συμμετοχικό σχεδιασμό*, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, 2017,σελ. 70

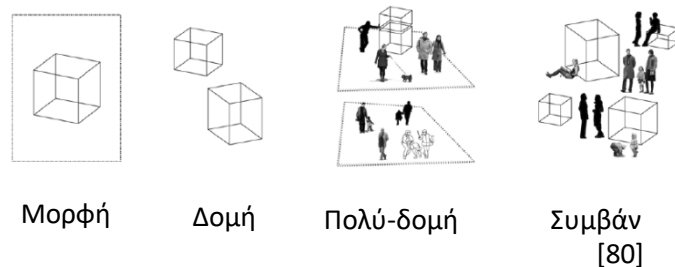
⁹⁹Μαστρογεωργοπούλου Ελένη, *Το Κενό ως Κοινό το αστικό κενό ως δυνητικό πεδίο μεταστροφής της πόλης και της κοινωνίας*, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Ε.Μ.Π, Αθήνα, 2020,σελ. 40-41

¹⁰⁰ο.π., σελ.60

Τόσο η δημόσια όσο και η ιδιωτική σφαίρα εσωκλείουν ποικίλες σχέσεις των ανθρώπων μιας κοινωνίας με το μέρος στο οποίο δρουν και ζουν ⁹⁵. Η διαπλοκή δημόσιου και ιδιωτικού στο επίπεδο της γειτονιάς είναι διακριτή και πολλές φορές συγχέεται, λόγω της αδυναμίας να αντιληφθεί κανείς το όριο μεταξύ τους. Στο παράδειγμα της Νάπολης, ο W.Benjamin, διαπιστώνει πως η ιδιωτικότητα συνδιαλέγεται με το δημόσιο χώρο δημιουργώντας ένα παιχνίδι. Σε αυτό το παιχνίδι λαμβάνουν τη θέση τους οι ενδιάμεσοι χώροι, που λειτουργούν ως μεταβατικές ζώνες μεταξύ των δύο άκρων θολώνοντας τα αυστηρά όρια του μέσα και του έξω, προκαλώντας νέες εμπειρίες και συνδέσεις μεταξύ αυτών. Ο δρόμος και το πεζοδρόμιο λειτουργούν ως μέσα στα οποία μεταφέρονται ιδιωτικά δρώμενα όπως ο ύπνος σε σκιερές γωνιές, τα παζάρια που μεταμορφώνουν το χώρο σε κατάσταση κ.α.⁹⁶ Έτσι, ο σχεδιασμός απαγκιστρωμένος από την επανάληψη και την τυποποίηση του μοντέρνου κινήματος⁹⁷, δίνει τη σκυτάλη στη γέννηση νέων χώρων πιο συλλογικών, που ονομάζονται «κοινοί». Η διαφορετικότητα ανάμεσα στο δημόσιο και το ιδιωτικό βρίσκει σημείο τομής στις αλληλοδιεισδύσεις των ατομικών και συλλογικών τάσεων μετατρέποντας τον μεταβατικό χώρο σε ένα πεδίο κοινών εμπειριών. Εκεί είναι που το αστικό τοπίο δημιουργεί προϋποθέσεις για κοινοτικό τρόπο ζωής⁹⁸.

Περιπλανώμενοι μέσα στη πολύπλοκη δομή του αστικού χώρου, χαμένοι μέσα στον ατελείωτο ορίζοντα των λεωφόρων, παρατηρούμε να ξεπηδούν μικρά κενά ανάμεσα σε συμπλέγματα κτιρίων [εικ.79]. Αυτά, ενεργοποιούν το μυαλό μας γεννώντας απορίες ως προς τη χρησιμότητα τους. Είναι τα τμήματα που προσφέρουν «διεξόδους για απροσδόκητες και αυθόρμητες συναντήσεις, ανεπίσημα συμβάντα και εναλλακτικές δραστηριότητες έξω από τον όλο και πιο εμπορευματοποιημένο, ελεγχόμενο και ιδιωτικοποιημένο “ανοιχτό” αστικό χώρο.»⁹⁹. Το κενό, σύμφωνα με τον Σταυρίδη, διαμορφώνει «ασταθείς αλλά πάντα μεταστατικές και επεκτεινόμενες κοινωνίες σε κίνηση», μετατρέποντάς το σε κοινό. Το κενό δεν αποτελεί έναν κοινό πόρο προς κατανάλωση αλλά έναν κοινό τρόπο προς κατοίκηση. «Μοιραζόμαστε μέσα στα κενά μια κοινή ζωή, διαπιστώνοντας πως αυτά δεν είναι χώρος των κοινών, αλλά ένας κοινός χώρος»¹⁰⁰.

Ο κοινός χώρος διαφέρει πολύ από τον δημόσιο. Ο μεν προκύπτει από πρωτοβουλίες και εμπειρίες που έχουν μία φύση κοινωνική και συλλογική ενώ χαρακτηρίζεται ως επί τω πλείστων από ελευθερία, ο δε είναι οριοθετημένος, θεσμοθετημένος και σχεδιασμένος. Όπως αναφέρει ο Σταυρίδης, «οι άνθρωποι δεν χρησιμοποιούν απλώς μια περιοχή παραχωρημένη αλλά πλάθουν οι ίδιοι το τοπίο επινοώντας νέες μορφές κατοίκησης ανάλογα με τα οράματά τους». Ο ίδιος συμπληρώνει, πως δεν πρέπει να ορίζεται από τα φυσικά και ποσοτικά του χαρακτηριστικά, αλλά μέσω των κοινωνικών σχέσεων οι οποίες δημιουργούνται σε αυτόν¹⁰¹. Οι κοινοί χώροι, προκύπτουν από τα άτομα που προσπαθούν να δημιουργήσουν ένα περιβάλλον που θα εκφράζει και θα υποστηρίζει τον κοινό χώρο που έχουν οικειοποιηθεί¹⁰². Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, τα κοινά μέρη να παίρνουν τη μορφή ενός μηχανισμού διεκπεραίωσης διαπροσωπικών σχέσεων που προάγει την ενότητα και θέτει τις βάσεις για την έναρξη δράσεων σε επίπεδο γειτονιάς. Τέτοιοι μηχανισμοί έχουν προκύψει από κινητοποιήσεις ομάδων που λαμβάνουν αποφάσεις για το σχεδιασμό των κενών χώρων της πόλης, μετασχηματίζοντάς τα σε πεδία επαφής και επικοινωνίας¹⁰³ [εικ.81,82]. Το κοινό είναι ένα σύνολο από ανόμοια στοιχεία και αποτελεί πηγή δράσεων για τον χώρο που ο κάθε χρήστης χρησιμοποιεί. Οι συμμετέχοντες, από τη μία, είναι αυτοί που αναλαμβάνουν το ρόλο των διαχειριστών ενός γεγονότος, δηλαδή τα άτομα που ζουν στο μέρος που σχεδιάζεται. Οι παρατηρητές, από την άλλη, καθορίζονται ως προς τη δράση τους και είναι οι θεατές ή αλλιώς ερμηνευτές του χώρου που θα σχεδιαστεί¹⁰⁴. Τα κοινά λοιπόν, θα πρέπει να είναι σαφώς ορισμένα και να τονίζουν τη δραστηριοποίηση των πολιτών με την οποία είναι συνυφασμένα. Συνεπάγονται εργασίες διαφόρων ειδών, σε διάφορες κλίμακες, ποικίλης συχνότητας και ρυθμού. Πράγματι,

[81] El Campo de Cevada, Μαδρίτη (2010-). Πρωτοβουλία της αρχιτεκτονικής ομάδας Zuloark για την ενεργοποίηση ενός αστικού κενού στη Μαδρίτη. Οι Zuloark σε συνεργασία με τους κατοίκους δημιούργησαν έναν ελεύθερο κοινωνικό και πολιτισμικό χώρο, ανοικτό καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας για όλους και όλες.

[82] Πάρκο Ναυαρίνου, Εξάρχεια (2009-). Εορτασμοί για τα έξι χρόνια λειτουργίας του κοινοτικού κήπου και αστικού λαχανόκηπου. Η δημιουργία ήταν αποτέλεσμα κινητοποίησης των πολιτών, οι οποίοι μέσα σε ένα σαββατοκύριακο μετέτρεψαν ένα εγκαταλελειμμένο χώρο στάθμευσης σε χώρο πρασίνου.

¹⁰¹Καραβασίλη Κυριακή, *Διεκδίκηση δημόσιου χώρου: οι συμμετοχικές διαδικασίες δημιουργίας τόπων*, Ε.Μ.Π, Αθήνα, 2018,σελ.41

¹⁰²Μπενιουδάκη Αγγελική, *Κατανοώντας την οπτική μορφή Η μορφολογική προσέγγιση της οπτικής αντίληψης και η εικόνα της πόλης*, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, 2019-2020, σελ39

¹⁰³Καραβασίλη Κυριακή, *Διεκδίκηση δημόσιου χώρου: οι συμμετοχικές διαδικασίες δημιουργίας τόπων*, Ε.Μ.Π, Αθήνα, 2018,σελ.41

¹⁰⁴Μπενιουδάκη Αγγελική, *Κατανοώντας την οπτική μορφή Η μορφολογική προσέγγιση της οπτικής αντίληψης και η εικόνα της πόλης*, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, 2019-2020, σελ17

η χαρακτηριστική δημόσια κουλτούρα μιας πόλης είναι ίσως η πιο γενεσιουργή αλλά και πιο απαραίτητη από τα αστικά κοινά¹⁰⁵. Ο Κιουπκιολής αναφέρει ότι «τα κοινά υφαίνουν ένα συνεκτικό ιστό που συνδέει όλα τα άτομα σε ένα δίκτυο κοινωνικής συνεργασίας και αλληλεξάρτησης, διασφαλίζοντας την επιβίωση και την ευημερία καθενός από αυτά»¹⁰⁶. Αυτό είναι δυνατόν να πετύχει μόνο μέσω της ομαδικής ενεργοποίησης, δηλαδή της συλλογικότητας.

Στις καθημερινές δραστηριότητες, χρήστες και ομάδες τους λειτουργούν ως δημιουργοί του κοινωνικού προφίλ μιας πόλης κτίζοντας με αυτόν τον τρόπο κάτι κοινό που μπορεί να κατοικηθεί από τους πάντες¹⁰⁷. Αυτού του είδους οι συμμετοχικές δράσεις επαναπροσδιορίζουν τις σχέσεις και τις επιθυμίες για το πώς αξίζει να λειτουργήσει για την εκάστοτε περιοχή ένας κοινός τόπος. Αυτή η ανάγκη που πηγάζει από τον άνθρωπο προκειμένου να αξιοποιήσει τον κοινό-κενό τόπο, ορίζει τη συλλογική δράση από τη στιγμή που αφορά όλο το κοινωνικό σύνολο και όχι το άτομο αυτό καθαυτό. Αν οι άνθρωποι έχουν κίνητρο να παραμένουν στους δημόσιους χώρους για πολύ χρόνο, νέα συμβάντα μπορούν να αναπτύξουν ένα σημαντικό βαθμό δραστηριότητας. Για παράδειγμα, αν οι ευκαιρίες για υπαίθριες δραστηριότητες σε μια περιοχή κατοικίας βελτιωθούν τόσο πολύ που ο μέσος καθημερινός χρόνος που περνάει κανείς έξω από το σπίτι αυξηθεί από δέκα σε είκοσι λεπτά, το επίπεδο δραστηριότητας στην περιοχή θα διπλασιαστεί¹⁰⁸. Υπάρχει μια ισχυρή τάση, κατά την οποία όταν κάποιοι άνθρωποι ξεκινούν μια δραστηριότητα στον υπαίθριο χώρο, οι υπόλοιποι χρήστες αρχίζουν να δείχνουν ενδιαφέρον, για να συμμετάσχουν κι αυτοί ή απλώς για να βιώσουν αυτό που συμβαίνει. Αυτό νοείται ως συλλογικότητα, δηλαδή ως ανάγκη συμμετοχής σε μια διεργασία συνολική η οποία ως γνωστόν είναι σχεδόν πάντοτε πιο περίπλοκη από το άθροισμα των δραστηριοτήτων που αποτελούσαν τα παλιά συστατικά της¹⁰⁹. Με αυτό τον τρόπο τα άτομα και τα συμβάντα μπορούν να επηρεάσουν και να προκαλέσουν το ένα το άλλο δημιουργώντας μια κοινοτική ενότητα που ενεργεί για το κοινό καλό.

¹⁰⁵Baviskar Amita, Gidwani Vinay, *Urban Commons*, Economic & Political Weekly, 2011, σελ.43

¹⁰⁶Καραβασίλη Κυριακή, *Διεκδίκηση δημόσιου χώρου: οι συμμετοχικές διαδικασίες δημιουργίας τόπων*, Ε.Μ.Π, Αθήνα, 2018, σελ.37

¹⁰⁷ Τσιάμη Δήμητρα, *Επινόηση Δημόσιου Χώρου σε περιοχές με αυξημένη πυκνότητα*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Θεσσαλία, 2013, σελ.14

¹⁰⁸ Gehl Jan, *Η Ζωή Ανάμεσα στα Κτήρια Χρησιμοποιώντας Το Δημόσιο Χώρο*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Βόλος, 2013, σελ.87

¹⁰⁹ο.π., σελ. 81

Πολλές είναι οι περιπτώσεις μεταφοράς αυτής της συλλογικής δράσης σε μικρές συνοικίες με σκοπό την τόνωση του χώρου και την αναβάθμιση του. Δρώμενα σαν αυτά αναζητούν έδαφος σε σημεία που έχουν παραμεληθεί από τη πόλη και έχουν καταλήξει ως υπολειμματικά σημεία του αστικού ιστού. Οι ταράτσες, οι ακάλυπτοι, τα άκτιστα οικοπέδα, χώροι παραδομένοι στην αοριστία και στην φθορά, είναι αυτοί στους οποίους συντελείται μια ανατροπή στη ροή της καθημερινής ζωής και δομείται ένα εύφορο έδαφος για συλλογικές δράσεις. Έτσι το χωρικό κενό γεννά ένα ανεκπλήρωτο¹¹⁰, το οποίο θέλει να εκπληρωθεί μέσω μιας πράξης δημιουργικής και συμμετοχικής. Ένα τέτοιο παράδειγμα με σκοπό την ανάληψη συλλογικής ευθύνης για τη αφύπνιση εγκαταλελειμμένων σημείων στο κέντρο της Αθήνας είναι αυτό της πρωτοβουλίας #TheAthensWeNeed¹¹¹. Εβδομήντα εθελοντές πρότειναν τη δημιουργία ενός συλλογικού λαχανόκηπου στη ταράτσα ενός βιομηχανικού ακινήτου στα Πατήσια. Οι εθελοντές μετέφεραν τον εξοπλισμό, δημιούργησαν τις εγκαταστάσεις και φύτεψαν το δώμα προσφέροντας έναν νέο πράσινο πνεύμονα στη πόλη.

Καταλαβαίνουμε λοιπόν ότι, ο χώρος αφυπνίζεται και μέσα του γεννώνται συνεχώς καινούριες κοινωνικές αλληλεπιδράσεις. Ο κοινωνικός ιστός του αστικού περιβάλλοντος αναπλάθεται και τονώνεται υπό την έννοια της κοινότητας¹¹². Η συμπερίληψη της κοινότητας σε ένα έργο επιτυγχάνεται με διάφορους τρόπους. Με την επιθυμία για άρση της ιδιωτικοποίησης του δημόσιου χώρου, τα άτομα επανανοικιοποιούνται αυτά τα τμήματα της πόλης και συμμετέχουν στη διαμόρφωσή τους. Ο σχεδιασμός εξελίσσεται βασισμένος στις επιθυμίες του κοινού και η λήψη των αποφάσεων εξαρτάται από αυτούς. Οι σχέσεις των κατοίκων αναθεωρούνται και διαμορφώνονται μέσα από συμβάντα που συμβαίνουν στο κοινωνικό σύνολο. Αυτό αποτελεί την κοιτίδα του συμμετοχικού σχεδιασμού και τη μετατροπή του αστικού τοπίου ως μέρος που διέπεται από αστική συλλογικότητα.

[83] Συμμετοχικός σχεδιασμός

¹¹⁰ Μαστρογεωργοπούλου Ελένη, *το Κενό ως Κοινό το αστικό κενό ως δυνητικό πεδίο μεταστροφής της πόλης και της κοινωνίας*, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Ε.Μ.Π, Αθήνα, 2020, σελ 1

¹¹¹ Ανώνυμο, *Secret Expo 2*, organizationearth, Ιούνιος, 2019

¹¹² Μαμούνα Υπατία, Ντούλου Ισιδώρα, Ράμμου Ερμιάνη, *Κοινοί Τόποι: από τις κοινοτικές πρωτοβουλίες στο συμμετοχικό σχεδιασμό*, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, 2017, σελ. 42

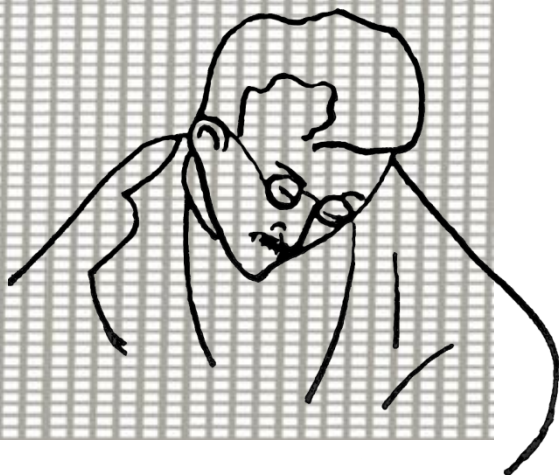
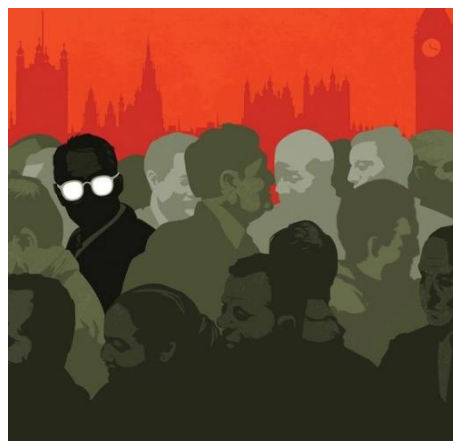
[84] Περιπλάνηση

2.3. ΘΕΩΡΙΕΣ ΠΕΡΙ ΠΑΡΑΠΛΑΝΗΣΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

Αν μπορούσαμε να κλείσουμε σε έναν ορισμό τον τρόπο που βιώνει ο άνθρωπος την πόλη, αυτός θα ήταν «μια αλληλουχία εικόνων της πόλης, μικρές ιστορίες ανθρώπων και τυχαία συμβάντα, που συνθέτουν μία αφήγηση»¹¹³. Η αφήγηση δεν έχει μια ακολουθία με αρχή, μέση και τέλος, αλλά προκύπτει ως συνέχεια, παράλληλη με την πορεία κάθε ανθρώπου. Μάλιστα, μοιάζει αρκετά συνειρμική, θυμίζοντας το τρόπο που λειτουργεί η μνήμη του ανθρώπου, επαναφέροντας αναμνήσεις και όνειρα. Έτσι, το κάθε άτομο γίνεται θεατής που οργανώνει με το βλέμμα του την ιστορία της πόλης, χρησιμοποιώντας ως βασικό εργαλείο κατανόησης και ανάλυσης την περιπλάνηση.

⁵³Τριανταφυλλίδης Θεόκλητος, Σουρλαντζής Γιάννης, *Από την Gotham City στην Athens City Η Αθήνα μέσα από τα Κόμιξ της*, Ε.Μ.Π., Αθήνα, 2010-2011, σελ6-7

[85] Flâneur: Στέκεται
απέναντι στην
ομοιομορφία, στον
ανώνυμο κόσμο ως μια
φιγούρα στο αστικό
πλήθος

Walter Benjamin

Ένας από τους σημαντικότερους στοχαστές της αστικότητας, ο οποίος ασχολήθηκε με το θέμα της περιπλάνησης, ήταν ο **Walter Benjamin**. Για τον Benjamin, η πόλη αποτελεί ένα χώρο προς ανάγνωση και η περιπλάνηση το βασικό εργαλείο για να το επιτύχει. Αυτό προκύπτει από το γεγονός ότι η περιπλάνηση συγκροτείται από συνεχή παρατήρηση και αποκτά μια λειτουργία που αποσυναρμολογεί τον αστικό χώρο καταστρέφοντας έτσι τη συνοχή των εικόνων και των επαναλαμβανόμενων ερεθισμάτων που προκαλούν την αποχαύνωση του ατόμου¹¹⁴. Αποτελεί μια σύζευξη σκέψης και εμπειρίας μέσω της τυχαιότητας, που σταματά τον συμβατικό χρόνο και διασπά τη γραμμική αφήγηση της ιστορίας.

Μέσα από τη σκέψη του Benjamin, ξεπροβάλλει ένας χαρακτήρας που αποτελεί τον πρωταγωνιστή στην ανάπλαση της αστικής εμπειρίας : ο flâneur ή αλλιώς περιπλανητής. Ο flâneur, ως έννοια, εισάγεται από τον Baudelaire (19^{ος} αι.) και αποτελεί ένα νέο μοντέλο συμπεριφοράς, τον ανέμελο περιπατητή, ο οποίος δεν απολαμβάνει απλά μια βόλτα, αλλά χωρίς κανένα περιορισμό υποχρεώσεων, βιώνει, αντιλαμβάνεται και γίνεται μέρος της πόλης¹¹⁵. Είναι αυτός που περιφέρεται στο πλήθος, παρατηρεί και αναζητά τον εαυτό του στον δημόσιο χώρο και στις τυχαίες συναντήσεις που συμβαίνουν σε αυτόν. Ο αστικός χώρος ενεργοποιεί την μνήμη του πλάνητα, η οποία συνεχώς τροφοδοτείται από βιώματα και φυσικές εμπειρίες. Αφενός ο πλάνης βρίσκεται σε μία κατάσταση μέθης λόγω του όγκου των εικόνων και του πλήθους της σύγχρονης μητρόπολης. Το σοκ που του προκαλεί τον ωθεί στην «προσωρινή ασφάλεια» της ροής του πλήθους και στο μετεωρισμό ανάμεσα στην ταυτότητα και την ανωνυμία. Αφετέρου, βρίσκεται σε εγρήγορση, γνωρίζοντας τις παγίδες του εμπορίου και της πόλης¹¹⁶. Αντιτίθεται στην ενιαία και ανώνυμη μάζα της αστικής κοινωνίας εμφανιζόμενος ως μια ξεχωριστή φιγούρα.

¹¹⁴Μπενιουδάκη Αγγελική, *Κατανοώντας την οπτική μορφή Η μορφολογική προσέγγιση της οπτικής αντίληψης και η εικόνα της πόλης*, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, 2019-2020,σελ.49

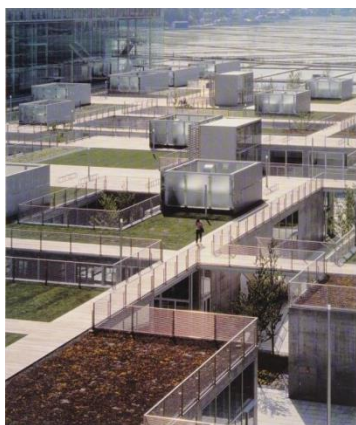
¹¹⁵ Παπαχρήστου Καλλιόπη, *Η περιπλάνηση στην πόλη και η αστική εμπειρία Ένα [μη] προγραμματισμένο ταξίδι στην αστική σκηνή*, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, 2019, σελ.18

¹¹⁶Μπενιουδάκη Αγγελική, *Κατανοώντας την οπτική μορφή Η μορφολογική προσέγγιση της οπτικής αντίληψης και η εικόνα της πόλης*, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, 2019-2020,σελ.43

Μεταφέροντας λοιπόν την σκέψη του Benjamin για την περιπλάνηση στο δώμα, κατανοούμε πως αυτή η αλληλουχία εικόνων της πόλης και η αφήγησή της μέσω του βλέμματος πραγματοποιείται με δύο τρόπους. Σε μεγάλα δώματα όπως στην περίπτωση του Oakland Museum των Kevin Roche και John Dinkerloo στην Καλιφόρνια [εικ. 88] και του Saitama University Yokohama του Riken Yamamoto στην Ιαπωνία [εικ. 87], η περιήγηση εμφανίζεται με την μορφή που περιγράφει ο Benjamin. Κάθε νέο βήμα φέρνει τον πλάνητα αντιμέτωπο με νέες καταστάσεις και τυχαίες συναντήσεις ανθρώπων, κτιρίων, λεπτομερειών. Όταν όμως η επιφάνεια είναι περιορισμένη, η διαδικασία της περιήγησης αλλάζει. Στο επίπεδο αυτό η πορεία σταματά απότομα μέσα στα όρια που ορίζουν τα στηθαία και τη θέση τους αναλαμβάνει το βλέμμα. Μια σκοπιά μακρινή, ένα σημείο που τα πράγματα χάνουν τη διάστασή τους και που το βίωμα δεν είναι όμοιο με αυτό που συμβαίνει μέσα στην πόλη. Το άτομο γίνεται θεατής που ίππεται πάνω από τον αστικό ιστό, παρατηρώντας τις καταστάσεις και τα συμβάντα σαν σε ταινία. [εικ.86]

[86]

[87] Saitama University
Yokohama, Riken Yamamoto,
Ιαπωνία

[88] Oakland Museum, Kevin
Roche και John Dinkerloo,
Καλιφόρνια

[89] Psycokinesis, Julien Pacaud

Την ιδέα της περιπλάνησης, ως θεωρητικό μοντέλο και εργαλείο ανάλυσης, ανέπτυξαν και μελέτησαν αργότερα και άλλα ριζοσπαστικά ρεύματα. Οι **Ντανταϊστές**, εξέλιξαν στην περιπλάνηση του Benjamin σε πρακτική του πραγματικού χώρου και χρόνου. Παροτρύνουν τον περιπατητή να ανακαλύψει σημεία της πόλης ασήμαντα ή κοινότοπα, που δεν προωθούνται από την κοινωνία του θεάματος. «Η επίσκεψη visit ανούσιων τόπων αντιπροσωπεύει έναν τρόπο να φτάσουν στην εκλαΐκευση της τέχνης και να πετύχουν ενότητα μεταξύ τέχνης και καθημερινής ζωής»¹¹⁷. Η περιπλάνηση για αυτούς, αποτελεί αισθητική δράση με χαοτικό χαρακτήρα.

Για τους **Σουρεαλιστές**, το ενδιαφέρον μετατοπίζεται στην ιδέα ότι ο πλάνης από αμέτοχος παρατηρητής πρέπει να γίνει ενεργός δράστης που αντιμετωπίζει τις μεταβολές που συμβαίνουν στην πόλη. «Η πόλη των σουρεαλιστών είναι ένα κύτταρο, που παράγει και αποκρύπτει περιοχές προς εξερεύνηση, τοπία μέσα στα οποία μπορείς να χαθείς και να βιώσεις το αίσθημα της έκπληξης, του αιφνιδιασμού, του παιχνιδιού. Τίποτα δεν είναι σταθερό και όλα τα περιβάλλοντα είναι συνεχώς μεταβαλλόμενα»¹¹⁸. Η σουρεαλιστική αντιμετώπιση χαρακτηρίζεται από μία τάση συγχώνευσης εκεί που τα μέρη και τα συμβάντα συνδέονται και δημιουργούν αμοιβαία εμπειρία μεταξύ πόλης και πλάνης.

Τέλος, οι **Καταστασιακοί**, προτάσσουν μια πειραματική, δημιουργική κατασκευή ατμοσφαιρών. Ο πλάνης οφείλει να αποδεσμευτεί από συγκεκριμένες κατευθύνσεις ή προκαθορισμένους προορισμούς και να αφεθεί στην τυχαία εμπειρία, εκεί δηλαδή που τον παρασύρει ελεύθερα ο χώρος. Το τυχαίο εμπεριέχει την πιθανότητα απροσδόκητων συναντήσεων που αλλάζουν την οπτική του ατόμου για το περιβάλλον. Έτσι η περιπλάνηση από απλή μετάβαση μετατρέπεται «σε μια κατάσταση κατά την οποία ο περιπατητής πρέπει να δημιουργήσει κάποιες ατμοσφαιρικές καταστάσεις»¹¹⁹.

¹¹⁷Παπαχρήστου Καλλιόπη, *Η περιπλάνηση στην πόλη και η αστική εμπειρία Ένα [μη] προγραμματισμένο ταξίδι στην αστική σκηνή*, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, 2019, σελ.44

¹¹⁸De Micheli Mario, *Οι πρωτοπορίες της τέχνης του εικοστού αιώνα*, μτφρ Λ. Παπαμαρθεάκη, Αθήνα, 1992, σελ.192

¹¹⁹Παπαχρήστου Καλλιόπη, *Η περιπλάνηση στην πόλη και η αστική εμπειρία Ένα [μη] προγραμματισμένο ταξίδι στην αστική σκηνή*, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, 2019, σελ.53

«Κάτω» απεναντίας (down), πέρα από κατώφλια όπου παύει η ορατότητα – εκεί ζουν οι συνηθισμένοι χρήστες της πόλης. Στοιχειώδης μορφή της εμπειρίας αυτής, είναι περιπατητές, οδοιπόροι, Wandersmanner. - M.De Certeau

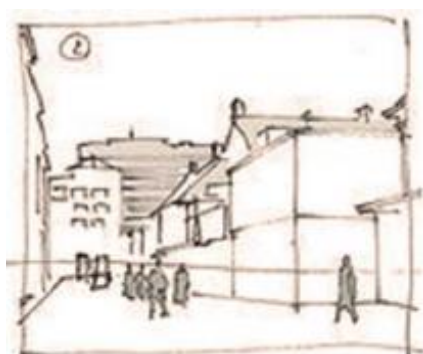
Michel De Certeau

¹²⁰De Certeau Michel, *The Practice of Everyday Life*, Berkeley: University of California Press, London, 1984, σελ.246

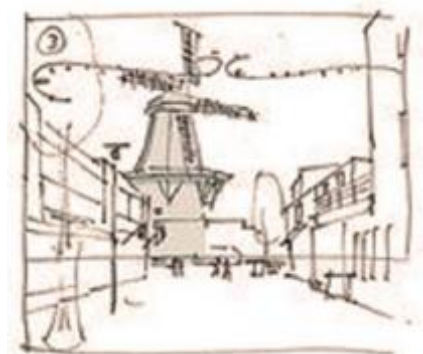
¹²¹ο.π.,σελ.98

¹²²ο.π., σελ. 175

Στιγμιότυπα της πόλης

[90]

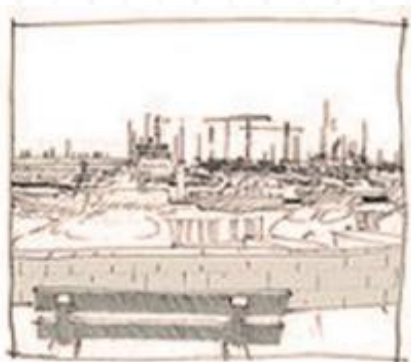

[91]

Όπως και ο Benjamin, έτσι και ένας άλλος θεωρητικός, ο Michel De Certeau υποστηρίζει ότι οι εναλλασσόμενες εικόνες δημιουργούν το κολάζ της πόλης [90-92, 94] και συνθέτουν την αφήγηση της αστικής εμπειρίας την οποία ο άνθρωπος μπορεί να βιώσει ουσιαστικά μόνο μέσα από το περπάτημα. «"Κάτω" απεναντίας (down), πέρα από κατώφλια όπου παύει η ορατότητα – εκεί ζουν οι συνηθισμένοι χρήστες της πόλης. Στοιχειώδης μορφή της εμπειρίας αυτής, είναι περιπατητές, οδοιπόροι, Wandersmanner,(...)»¹²⁰.

Ο De Certeau βλέπει την πόλη ως ένα παλίμψηστο από πολλαπλά επίπεδα συμβάντων και πορειών. Πολύπλοκη, αποσπασματική και φαντασμαγορική μπερδεύει το άτομο, το οποίο όμως καταφέρνει να την αναγνώσει με τη βοήθεια της περιπλάνησης καθώς, το σώμα του ακολουθεί τα σημεία γραφής στο αστικό κείμενο. Τα βήματα διαπλέκονται πλάθοντας χώρους, υφαίνοντας τους τόπους και δίνοντας υπόσταση στην πόλη. Ο συνηθισμένος άνθρωπος με το περπάτημα, την περιπλάνησή του σε μέρη που αυτός επιλέγει, οικειοποιείται το χώρο, αναδεικνύει χρήσεις, προσθέτει εμπειρίες και αλλάζει στην πράξη τον πολεοδομικό σχεδιασμό καθώς, «ο περιπατητής κινείται σε μια υπάρχουσα χωρική οργάνωση της πόλης, αλλά επιλέγει, ή ακόμα και καταδικάζει ορισμένους τόπους στην αδράνεια ή στην αφάνεια ή το αντίθετο»¹²¹.

Στο βιβλίο, *The Practice of Everyday Life*, ο De Certeau αναφέρεται επίσης στη διαφορά μεταξύ της βίωσης της πόλης μέσα στο περιβάλλον της και έξω από αυτό, από ένα ψηλότερο σημείο. Στην πρώτη περίπτωση, ο περιπλανητής δεν καθοδηγείται από κατόψεις και αουστηρούς

[92]

[93]

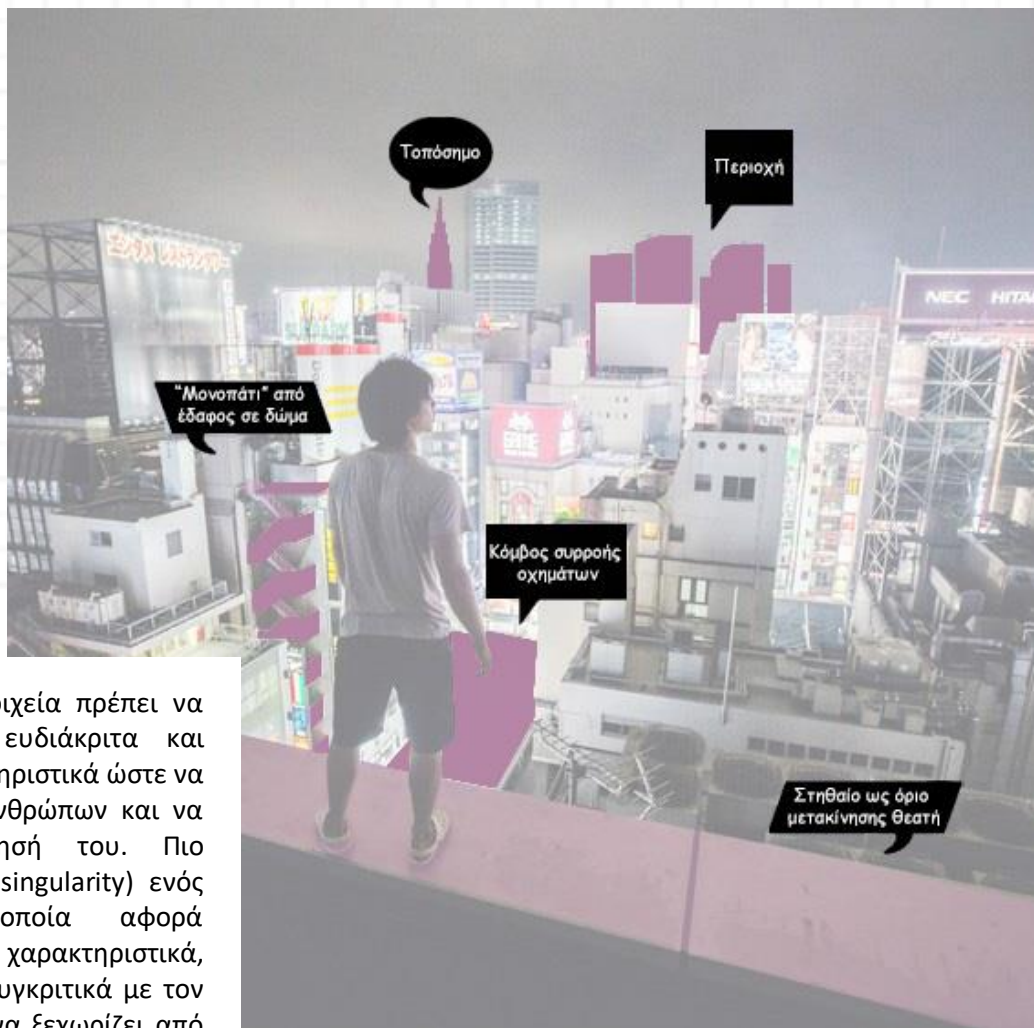
κανόνες. Γίνεται έρμαιο του πλήθους και προσανατολίζεται με βάση τα αισθήματα και τις εμπειρίες του. Αντίθετα, η παρατήρηση από ψηλά δίνει την ψευδαίσθηση κυριαρχίας πάνω στο χώρο. Εκεί, η συνοπτική παράσταση, εξομοιώνει και ταξινομεί όλα τα συλλεχθέντα «δεδομένα», παράγοντας το αστικό κείμενο μπροστά στα μάτια του παρατηρητή, ο οποίος απελευθερωμένος από την επίδραση της πόλης, μετατρέπεται από ηθοποιό σε συγγραφέα¹²². Έτσι, παραδείγματος χάρη, η μορφή και η ισχύς ενός εξοχικού δρόμου δεν είναι ίδια αν τον περπατάς με τα πόδια ή αν τον παρατηρείς από τον χώρο του δώματος. Αυτός που βρίσκεται ψηλά βλέπει τον δρόμο ως ενιαίο στοιχείο με τον χώρο που τον περιβάλλει, αποδίδοντάς του τους ίδιους νόμους. Γι αυτόν που περπατά ο δρόμος του είναι νόμος και όχι ευκαιρία. Η περιπλάνηση αποκαλύπτει τις δυνητικές διαδρομές και προοπτικές ενός χώρου και ξετυλίγει την δυναμική της αστικής εμπειρίας.

Για τον De Certeau ο θεατής- περπατητής δεν ορίζεται από κανόνες, αλλά από αισθήματα και εμπειρίες σαν να είναι ένας ηθοποιός στη σκηνή της πόλης [εικ.93]. Αντίθετα με τον θεατή του δώματος που τα πάντα οριοθετούνται και καταγράφονται μπροστά του σαν να ήταν ο συγγραφέας που αντικρίζει τα πάντα ως εικόνες στις οποίες δεν μπορεί να επέμβει και να τις διαμορφώσει, αλλά μόνο να σταθεί και να τις παρακολουθήσει σαν στιγμιότυπα στο χρόνο.

[94]

¹²²De Certeau Michel, *The Practice of Everyday Life*, Berkeley: University of California Press, London, 1984, σελ. 175

Για τον Lynch, τα χωρικά στοιχεία πρέπει να νοηματοδοτούνται, να είναι ευδιάκριτα και γενικά να έχουν κάποια χαρακτηριστικά ώστε να στιγματίζουν τη μνήμη των ανθρώπων και να διευκολύνουν τη περιπλάνησή του. Πιο συγκεκριμένα, η ιδιομορφία (singularity) ενός αστικού στοιχείου, η οποία αφορά συγκεκριμένα μορφολογικά χαρακτηριστικά, όπως το πόσο μεταβάλλεται συγκριτικά με τον υπόλοιπο χώρο¹²⁶, θα πρέπει να ξεχωρίζει από το περιβάλλον, αλλά και τον τρόπο που οργανώνεται ο χάρτης του αστικού ιστού. Ο Lynch παρουσιάζει την συνεχή αντίληψη (continuity) του χώρου που ως έννοια σηματοδοτεί την επανάληψη μερών στον αστικό ιστό όπως επίπεδα, και πράξεις. Τονίζει επίσης την επιβολή (dominance), ουσιαστικά, τον τρόπο με τον οποίο ένα αντικείμενο υπερέχει έναντι άλλου σε ότι σχετίζεται με το μέγεθος και τη δυναμική του στο σημείο της πόλης που τοποθετείται. Άλλος ένας όρος που θίγεται, είναι αυτός της καθαρότητας της σύνδεσης (clarity of joint), που καθορίζει τη συνέχεια μεταξύ αντιφατικών και ετερογενών περιοχών της πόλης. Ακολουθεί η αναφορά στην κατευθυνόμενη διαφοροποίηση (directional differentiation), όπως εμφανίζεται μέσα από ασυνέχειες, δυσαναλογίες και η συνοχή της κίνησης (motion awareness), που θεμελιώνει την επίγνωση της περιπλάνησης του χρήστη στο χώρο και πως αυτή μπορεί να εξελιχθεί.

¹²⁶Lynch Kevin, *The Image of the City*, M.I.T. Press, Μασαχουσέτη 1960, σελ. 46

[98] Πέντε σημεία της πόλης στο δώμα

Τα πέντε σημεία της πόλης του Lynch, εμφανίζονται και στο δώμα, είτε με την ίδια ή με διαφορετική μορφή από αυτή που λαμβάνουν στο επίπεδο των ισογείων. [εικ.98] Έτσι, τοπόσημο μπορεί να είναι το τελείωμα ενός ψηλού ουρανοξύστη ή μία γιγαντοαφίσα, όριο μπορεί να είναι το στηθαίο ή το σημείο τομής του φυσικού περιβάλλοντος με την πόλη και μονοπάτι μπορεί να είναι μια κατακόρυφη ανάβαση. Αυτά τα χωρικά στοιχεία πρέπει να είναι ευδιάκριτα, στιγματίζοντας τη μνήμη διευκολύνοντας την περιπλάνηση του παρατηρητή. Οι συνέχειες και ασυνέχειες του αστικού ιστού από το δώμα θα πρέπει να είναι εξίσου εμφανής ως προς τη κατηγοριοποίηση τους σε αναπαραστατικά σημεία. Αν όλα αυτά τα στοιχεία και ο τρόπος ανάγνωσής του ξεκαθαριστούν στο επίπεδο της κορυφογραμμής τότε η εξέλιξη του χώρου μπροστά στα μάτια του θεατή θα συγκροτεί μια ολοκληρωμένη εμπειρία.

[99]

[100]

Εγγύτητα – απόσταση: στοιχεία διαμόρφωσης της αντίληψης

Jan Gehl

Όλα τα προαναφερόμενα στοιχεία συγκροτούν μια προσανατολισμένη περιπλάνηση και καθορίζουν τη καθαρότητα και την σαφήνεια της μέσα στο πολύπλοκο αστικό ιστό. Αυτός ο στοχευμένος προσανατολισμός θίγεται και από τον Jan Gehl, ο οποίος υποστηρίζει πως μπορεί να επιτευχθεί μέσω μιας λογικής και απλής προσέγγισης για τη βελτίωση της αστικής μορφής: συστηματική τεκμηρίωση αστικών χώρων, κάνοντας σταδιακές βελτιώσεις και στη συνέχεια επαναπροσδιορισμό και αναδιοργάνωση τους.

Στην αφετηρία όλων, για τον Gehl, είναι ο άνθρωπος του οποίου οι δραστηριότητες είναι εξαρτημένες από την ποιότητα του χώρου. Έτσι, μιλώντας για το δημόσιο τοπίο, αυτό γίνεται αντιληπτό μόνο από τις αισθήσεις του ανθρώπου κρατώντας τον κοντά του εφόσον είναι σχεδιασμένος γι' αυτόν. Ο ίδιος ορίζει τη σχέση της εγγύτητας και της απόστασης ως ένα στοιχείο που διαμορφώνει την αντίληψη για την εμπειρία του αστικού χώρου¹²⁷. Σε μικρές αποστάσεις, στενά δρομάκια και μικρές γειτονιές, η αστική εμπειρία είναι πολύ πιο εύκολη και όλα βιώνονται σε πιο έντονο βαθμό [εικ.99]. Αντιλαμβανόμαστε τις καταστάσεις πιο προσωπικά και φιλόξενα¹²⁸. Όλα μοιάζουν εκφάνσεις του αστικού τοπίου που εξελίσσονται μπροστά μας και εμείς ως θεατές τα παρακολουθούμε με το βλέμμα να μαγνητίζεται από κάθε λεπτομέρεια. Αυτό έρχεται σε αντιπαράθεση με την εμπειρία στις πόλεις και τα αστικά σύνολα που το κενό μεταξύ των κτιρίων, ο χώρος της πόλης και τα ίδια τα κτίρια είναι υπερμεγέθη [εικ.100]. Σε μέρη όπου οι κατοικημένες περιοχές είναι μεγάλης κλίμακας, δεν υπάρχουν πολλά να αφομοιώσει κανείς, καθώς όλα είναι μακριά μας και μεταξύ των χρηστών οι σχέσεις εκλείπουν και είναι απρόσωπες. Ως πεζοί, βιώνουμε τα ισόγεια έντονα όταν τα προσπερνάμε. Δίνουμε περισσότερη έμφαση στις λεπτομέρειες των προσόψεων¹²⁹. Για τους επάνω ορόφους, ωστόσο, το οπτικό πεδίο περιορίζεται¹³⁰. Περιπλανώμενοι στην πόλη η αίσθηση της απόστασης για τους ορόφους είναι πολύ μεγαλύτερη και έτσι η αντίληψή μας γι' αυτούς στερείται λεπτομέρειας και οικειοποίησης.

¹²⁷ Gehl Jan, *Cities for People*, Island Press, Washington, 2010, σελ.53

¹²⁸ ο.π.

¹²⁹ ο.π., σελ.77

¹³⁰ ο.π., σελ.76

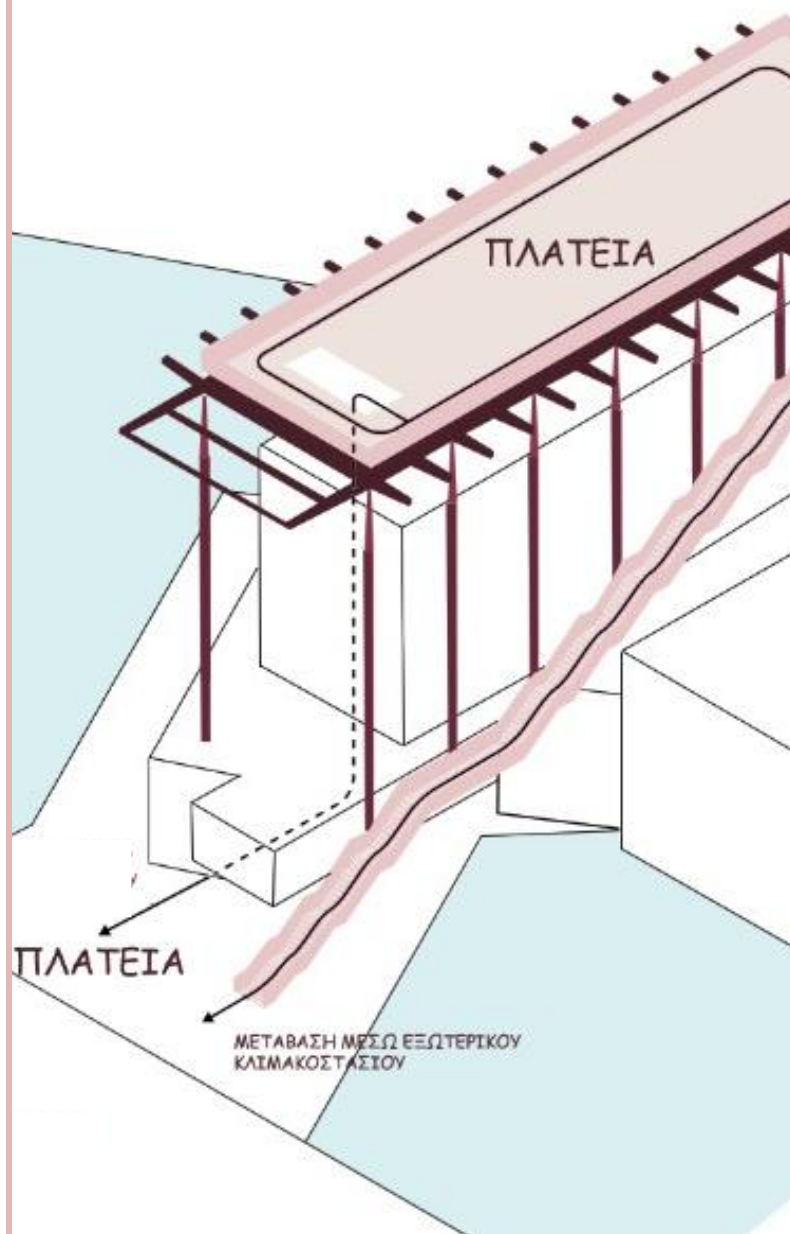
[101]

Για να γίνει αντιληπτό πως μέσω των σκέψεων του Gehl είναι δυνατόν να αντιληφθούμε την εμπειρία της πόλης από το δώμα, αρκεί να θεωρήσουμε το βλέμμα ως άξονα περιήγησης στο χώρο. Προσανατολισμένα ή μη αυτή η περιπλάνηση η χωρική εμπειρία και μνήμη πάντα θα στερείται το βαθμό οικειοποίησης όπως συμβαίνει καθώς ζεις τον αστικό ιστό από κοντά. Ο άνθρωπος ως εναρκτήριο στοιχείο για μια στοχευμένη πορεία δεν θα έχει τις ίδιες ομοιότητες στο επίπεδο του εδάφους συγκριτικά με το επίπεδο της οροφής. Στο μεν έδαφος ο θεατής ζει, αφουγκράζεται αλλάζει με τον επίγειο κόσμο, προσαρμόζεται και προσαρμόζει άμεσα τον εαυτό του σε αυτό. Στο δε δώμα όλα γίνονται από απόσταση, σε μια θέση που αλλαγές δεν είναι αναγκαίες και ο θεατής θα παραμείνει θεατής, χωρίς να αναγκαστεί να αφομοιώσει από κοντά τα βιώματα της πόλης.

Στις σύγχρονες πόλεις λοιπόν, η περιπλάνηση συμβαίνει κυρίως στο επίπεδο του εδάφους και των ορόφων όπου φιλοξενούνται χρήσεις κατοικίας, ψυχαγωγίας, εμπορίου κτλ. Το δώμα, ως το υπέρτατο όριο της πόλης, αποτελεί μέρος αυτής της πορείας λαμβάνοντας δύο μορφές, αυτή της κίνησης και αυτή της παρατήρησης. Με την όραση το άτομο μπορεί να περιηγηθεί στον χώρο, αποσυνθέτοντας και αναλύοντας τα στοιχεία του. Ακόμα όμως και έτσι η «περιπλάνηση» δεν μπορεί να είναι προσανατολισμένη. Αυτό συμβαίνει γιατί, παρόλο που στον χώρο υπάρχουν τα πέντε σημεία του Lynch αυτά υπολείπονται της ιδιομορφίας, της επιβολής, της καθαρότητας και άρα δεν συμβάλλουν στη διαμόρφωση χωρικής εμπειρίας και μνήμης. Στο χώρο του δώματος, το άτομο αποστασιοποιείται, γεγονός που, μαζί με τις μεγάλες κλίμακες που επικρατούν σε αυτό το τοπίο, οδηγεί στη δυσκολία οικειοποίησης του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 03

Η τρίτη ενότητα καταγράφει παραδείγματα αξιοποίησης των δωμαίων. Οι μελέτες περίπτωσης επιλέχθηκαν ώστε να εξυπηρετούν το θέμα της ερευνητικής καθώς αποτελούν πρακτικές σε υφιστάμενα δώματα, οι οποίες με ελάχιστες παρεμβάσεις καταφέρνουν να ενεργοποιήσουν το επίπεδο της κορυφογραμμής.

3.1. ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ

[102] Κατάλογος MVRDV

Δεν είναι λίγα τα παραδείγματα ανά τον κόσμο που το δώμα αποκτά μια άλλη διάσταση, είτε κοινωνική, είτε λειτουργική, ακόμη και οικολογική έχοντας ταβάνι της τον ουρανό. Σε μια προσπάθεια ομαδοποίησης αυτών των παρεμβάσεων στο δώμα, οι MVRDV δημιούργησαν ένα κατάλογο [εικ.102] ο οποίος καταφέρνει να συγκεντρώσει ένα πλήθος τέτοιου είδους παραποιήσεων που ενδείκνυται ώστε το δώμα να πάψει πλέον να είναι ένας αχρησιμοποίητος χώρος. Όπως αναφέρει και ο Léon van Geest, «Μας βοήθησαν να σκεφτούμε πώς να παρουσιάσουμε τις στέγες ως τοπία ή, καλύτερα, πώς να έχουμε μια εμπειρία τοπίου σε μια στέγη»¹³¹. Το project αναπτύχθηκε για το Ρότερνταμ αλλά μπορεί να αποτελέσει το εγχειρίδιο και άλλων ολλανδικών πόλεων ώστε να αντιμετωπιστούν ζητήματα όπως, η κλιματική αλλαγή, η έλλειψη στέγης και η χρήση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας. Ο κατάλογος συμβάλλει στο να επαναπροσδιοριστεί η χρήση του δώματος και υπενθυμίζει πώς ένας τέτοιος χώρος είναι δυνατόν να λειτουργήσει ουσιαστικά στην επέκταση της πόλης δημιουργώντας ένα νέο αστικό περιβάλλον, εμπνέοντας τους ανθρώπους προς την αξιοποίηση αυτού του επιπέδου που έως τώρα ήταν ανενεργό¹³².

Η χρήση του δώματος ωστόσο φαίνεται να αποτελούσε πάντα μια ζώνη προβληματισμού για τους αρχιτέκτονες και τους χρήστες των κτιρίων. Στις επόμενες σελίδες θα παρουσιαστούν ορισμένες περιπτώσεις στις οποίες η επίπεδη στέγη παύει να λειτουργεί ως υπολειμματικός χώρος, αλλά αντίθετα, μέσα από διάφορες τυπολογίες που σχετίζονται με τη δομή του εκάστοτε κτιρίου και από τη λειτουργία του δώματος ως ένα ενιαίο σύνολο σε επίπεδο γειτονιάς αυτό ανάγεται σε ένα βιώσιμο χώρο. Οι μελέτες περίπτωσης επιλέχθηκαν ώστε να εξυπηρετούν την αναζήτηση μας ως προς την επιτυχή κατά κόρων μετατροπή του δώματος σε χώρο αστικής συλλογικότητας και γίνεται με άξονα τον περίπατο, δηλαδή την περιπλάνηση από το επίπεδο της πόλης σε αυτό της οροφής του κτιρίου, την επανακατοίκηση, δηλαδή την επαναχρησιμοποίηση ήδη υπάρχοντων κτιρίων και την βιώσιμη επαναλειτουργία τους, και το τοπόσημο, δηλαδή την λειτουργία του δώματος ως ένα χώρο πολιτισμού. Η μελέτη γίνεται με άξονα τις τρεις κλίμακες στις οποίες έχουμε αναφερθεί σε προηγούμενη ενότητα. Πιο συγκεκριμένα επικεντρωνόμαστε στο πως το δώμα λειτουργεί στη κλίμακα της μονάδας, της γειτονιάς και της πόλης.

¹³¹ Landezine team, Interview: Léon van Geest, Rotterdam Rooftop Days, Landezine, Ιανουάριος, 2023

¹³² Μυρτώ Κατσικοπούλου, *MVRDV unveils rooftop catalogue with 130 ideas to repurpose empty urban space*, designboom, Ιούνιος, 2021

3.2. ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ

[103]

MVRDV, VIBRANT ROOFTOP INSTALLATION AT THE HET NIEUWE INSTITUUT, ROTTERDAM, NETHERLANDS, 2022

Πρόγραμμα

Εφήμερος χώρος
εκδηλώσεων

Μέγεθος

600 m² δώμα

Τοποθεσία

Rotterdam, Netherlands

Χρονολογία

2022

Δημιουργοί

MVRDV

Κατάσταση

Ολοκληρωμένο, δεν
υφίσταται πια

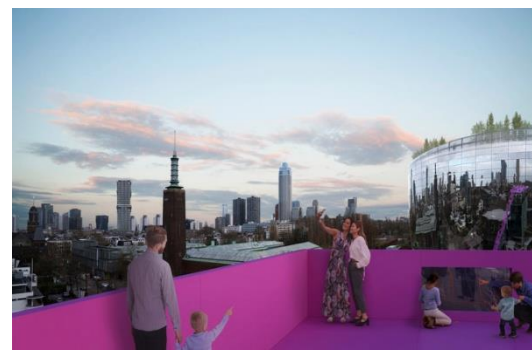
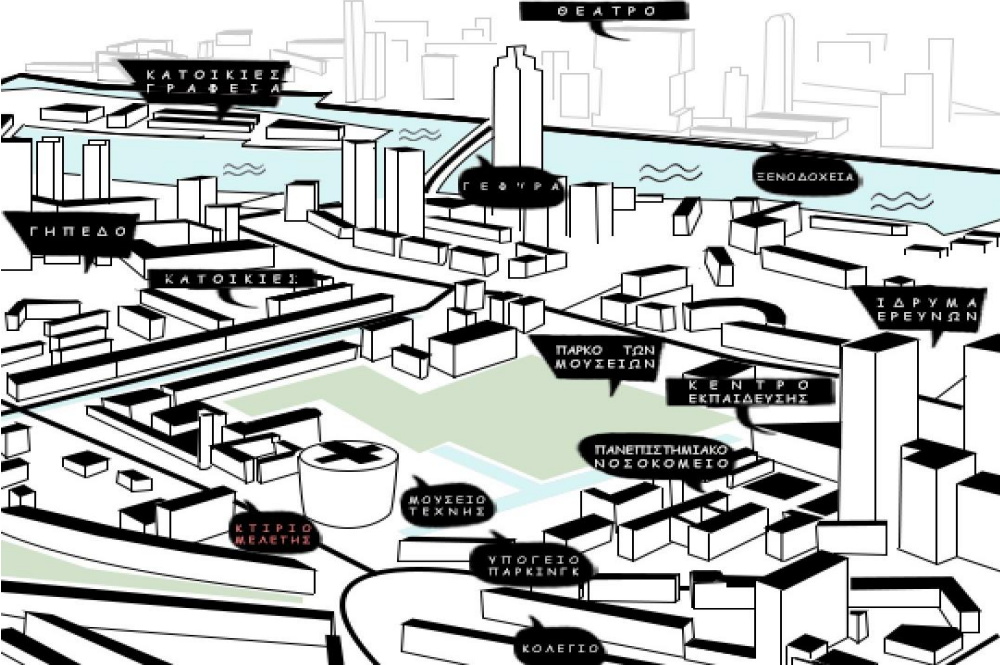
Κλίμακα

Μονάδα

Το Het Nieuwe Instituut είναι το εθνικό ινστιτούτο αρχιτεκτονικής, σχεδιασμού και ψηφιακής κουλτούρας της Ολλανδίας και τοποθετείται στο Ρότερνταμ. Διαθέτει διάφορους εκθεσιακούς χώρους, καταστήματα, αναψυκτήριο, χώρο μελέτης και βιβλιοθήκη, αμφιθέατρο, εκπαιδευτικούς χώρους και κήπο. Κατέχει μια από τις μεγαλύτερες συλλογές αρχιτεκτονικής στον κόσμο. Οι MVRDV αποφάσισαν να μεταφέρουν όλη αυτή την αίγλη του κτιρίου δημιουργώντας μια προσωρινής χρήσης πλατφόρμα στον τελευταίο όροφο του ινστιτούτου. Ο χώρος εκδηλώσεων 600 τετραγωνικών μέτρων με τίτλο «The Podium» είχε έκταση 29 μέτρα και ήταν υπερυψωμένος σε σχέση με την απόληξη του κτιρίου σαν μία ιπτάμενη πέργκολα έντονου ροζ χρώματος, καθιστώντας τον ορατό σε όλους τους πεζούς στο επίπεδο του εδάφους, αλλά προστατεύοντας ταυτόχρονα το κτίριο από τη στατική επιβάρυνση. Η πρόσβαση στο ξεχωριστό αυτό δώμα ήταν εφικτή μέσω μιας σκάλας-γλυπτού, έκτασης 143 μέτρων, που κατάφερε να εντείνει την έννοια της περιπλάνησης και την λειτουργία του δώματος ως ένα νέο εκθεσιακό χώρο του Het Nieuwe Instituut¹³³. Η σχετικά άδεια πλατφόρμα έδωσε τη δυνατότητα πραγματοποίησης διάφορων εκδηλώσεων, εκθέσεων, διαλέξεων, ξεναγήσεων και άλλων δραστηριοτήτων που σχετίζονταν με την αρχιτεκτονική από ιδρύματα και σημαντικές προσωπικότητες του αντίστοιχου τομέα. Το Podium έγινε σύντομα ένα δημιουργικό μέρος συνάντησης από και προς όλους, και με την καλύτερη θέα στην αρχιτεκτονική που έχει να προσφέρει η πόλη. Το έργο συμβόλιζε τόσο τη φιλοδοξία των MVRDV να πυκνώσουν τη πόλη και να αξιοποιήσουν καλύτερα τις στέγες, όσο και τη φιλοδοξία του ίδιου του ιδρύματος να αυξήσει την επιρροή του σαν υποδομή σε ολόκληρη τη πόλη¹³⁴.

¹³³ Parkes James, *MVRDV to install neon-pink staircase and viewing platform on Het Nieuwe Instituut*, dezeen, Μάρτιος, 2022

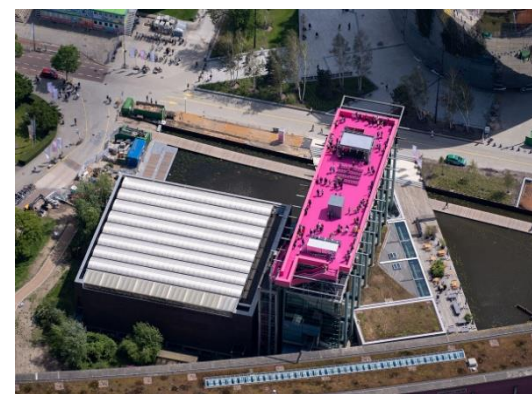
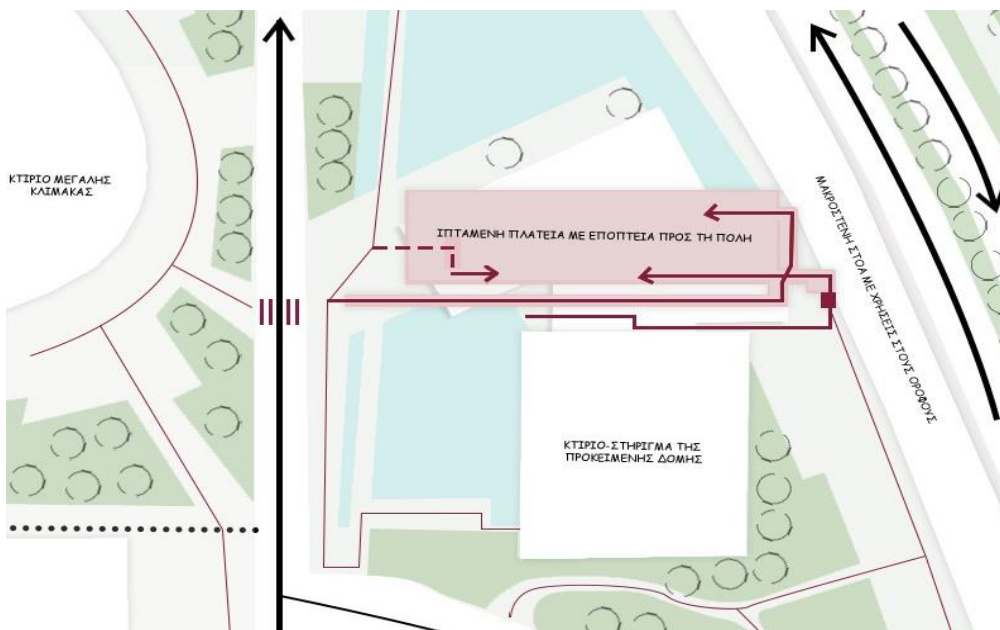
¹³⁴ Dima Stouhi, *MVRDV Designs Vibrant Rooftop Installation at the Het Nieuwe Instituut in Rotterdam*, archdaily, Μάρτιος 2022

[104]

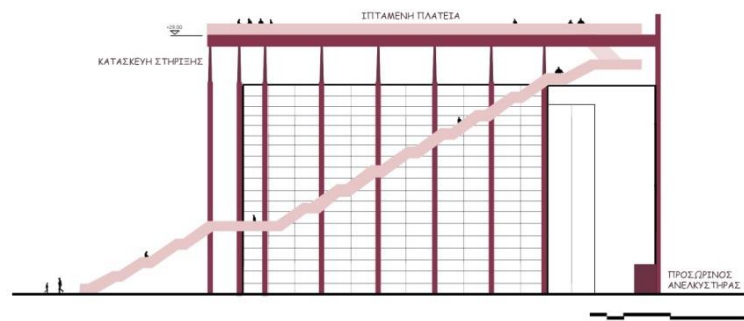
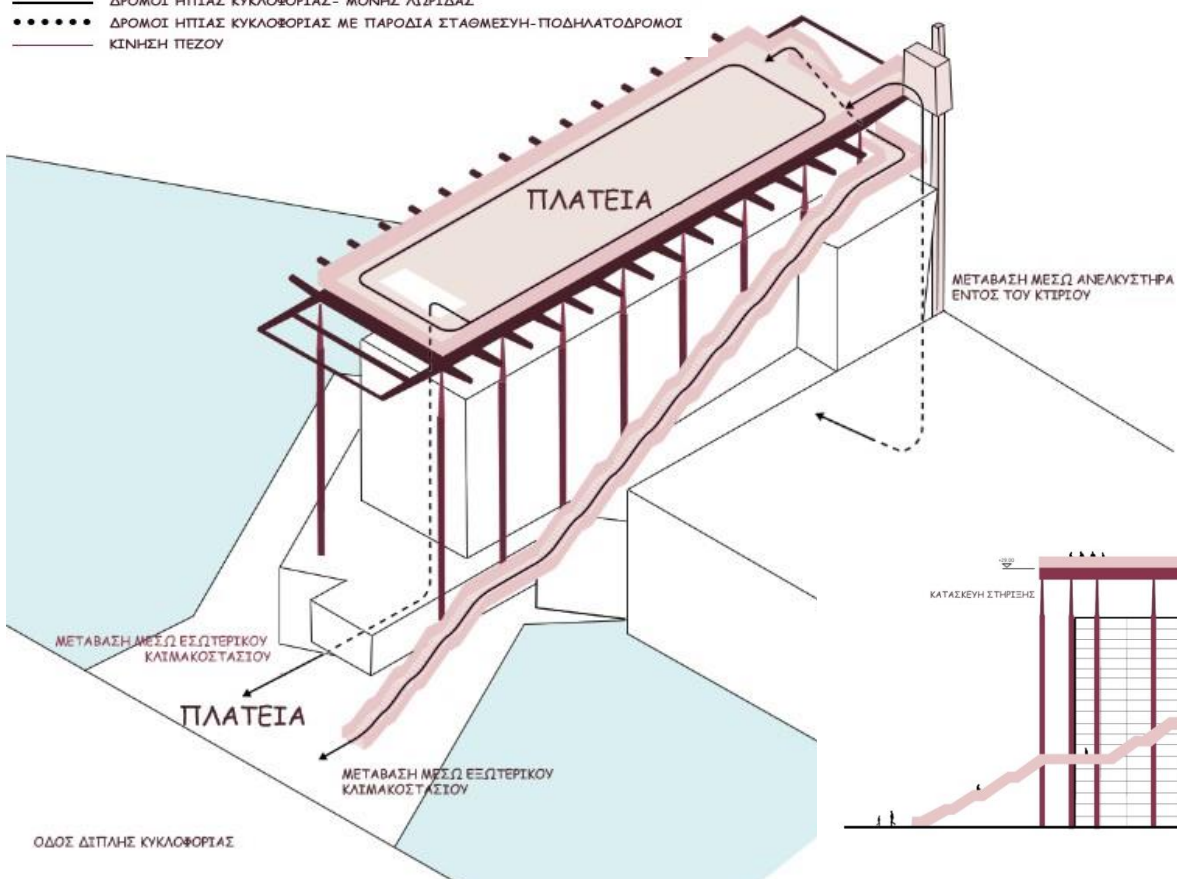

[105]

[106]

- ΔΡΟΜΟΙ ΕΝΤΟΝΗΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ - ΔΙΠΛΗΣ, ΤΡΙΠΛΗΣ ΛΩΡΙΔΑΣ
- ΔΡΟΜΟΙ ΗΠΙΙΑΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ - ΜΟΝΗΣ ΛΩΡΙΔΑΣ
- ΔΡΟΜΟΙ ΗΠΙΙΑΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ ΜΕ ΠΑΡΟΔΙΑ ΣΤΑΘΜΕΥΣΗ-ΠΟΔΗΛΑΤΟΔΡΟΜΟΙ
- ΚΙΝΗΣΗ ΠΙΕΖΟΥ

[107]

officePROJECT, YOU + INTERNATIONAL YOUTH COMMUNITY SHENZHEN, SHENZHEN, CHINA, 2017

Πρόγραμμα

Χώρος εκτόνωσης

Μέγεθος

Περίπου 1900 m²

Τοποθεσία

Shenzhen, China

Χρονολογία

2017

Δημιουργοί

officePROJECT

Κατάσταση

Ολοκληρωμένο

Κλίμακα

Μονάδα

Στην περίπτωση του YOU + INTERNATIONAL YOUTH COMMUNITY SHENZHEN το δώμα αποτέλεσε τη λύση σε ένα σημαντικό πρόβλημα των αρχιτεκτόνων, την ανεύρεση χώρου για εγκαταστάσεις δημόσιων υπηρεσιών.

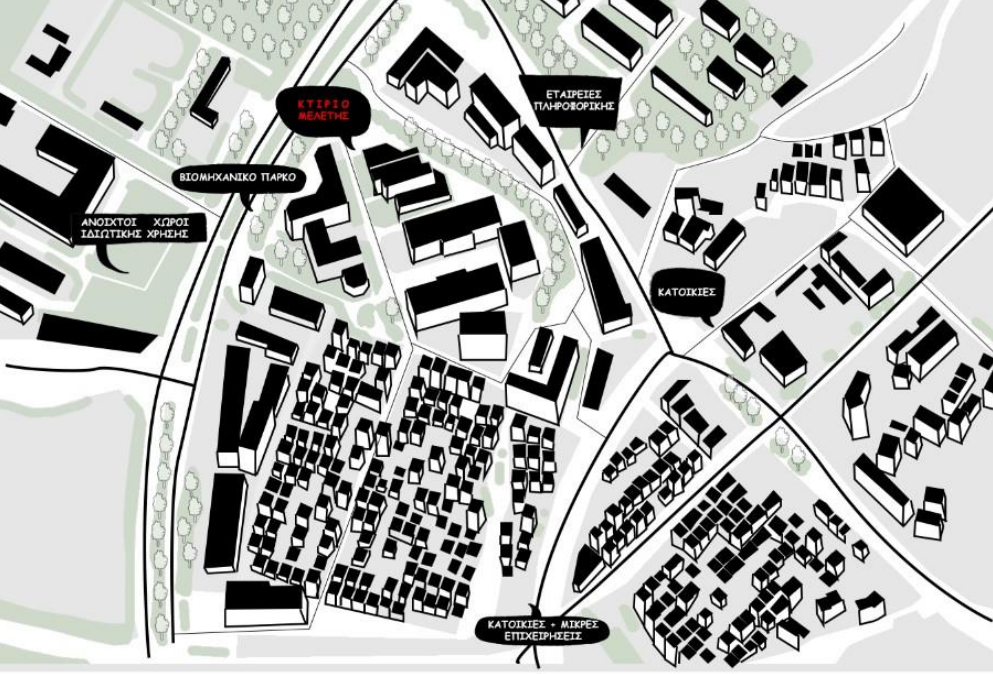
Το project βρίσκεται στην περιοχή Bantian Shenzhen, μια βιομηχανική περιοχή εταιρειών πληροφορικής. Το κτίριο προοριζόταν για τη φιλοξενία κοιτώνων, ωστόσο έμεινε για πολλά χρόνια αδρανές και πλέον ερειπωμένο. Στους αρχιτέκτονες δόθηκε η δυνατότητα να χρησιμοποιήσουν μόνο δύο μέρη του εσωτερικού χώρου, τον πρώτο όροφο μίας ανεξάρτητης κοινοτικής εισόδου και τον τρίτο έως τον έβδομο όροφο για τη δημιουργία μιας μονάδας διαβίωσης¹³⁵. Με άλλα λόγια, ο περιορισμένος χώρος δεν επέτρεπε τη διαμόρφωση χώρων δημόσιου χαρακτήρα, οι οποίοι μάλιστα έλειπαν και από τη γύρω περιοχή. Για το λόγο αυτό, οι αρχιτέκτονες πρότειναν τη χρήση των δωματίων που υπήρχαν στις δύο πλευρές των κτιρίων, για να σχεδιάσουν ένα μέρος με δυνατότητες ψυχαγωγίας, άθλησης και σύνδεσης με τη πόλη.

Στο ένα δώμα οι αρχιτέκτονες σχεδίασαν ένα πολύ-λειτουργικό κυκλικό δημόσιο χώρο, ο οποίος περιέχει τέσσερα κοντέινερ με δραστηριότητες όπως αναγνωστήριο, κουζίνα, τραπεζαρία και μουσείο. Στον χώρο φτάνεις μέσω ενός διαδρόμου, ο οποίος είναι υπερυψωμένος έτσι ώστε να προσφέρει καλύτερη θέα. Οι κάτοικοι έχουν τη δυνατότητα να χαλαρώσουν, να επικοινωνήσουν και να διασκεδάσουν, απολαμβάνοντας την πόλη από ψηλά.

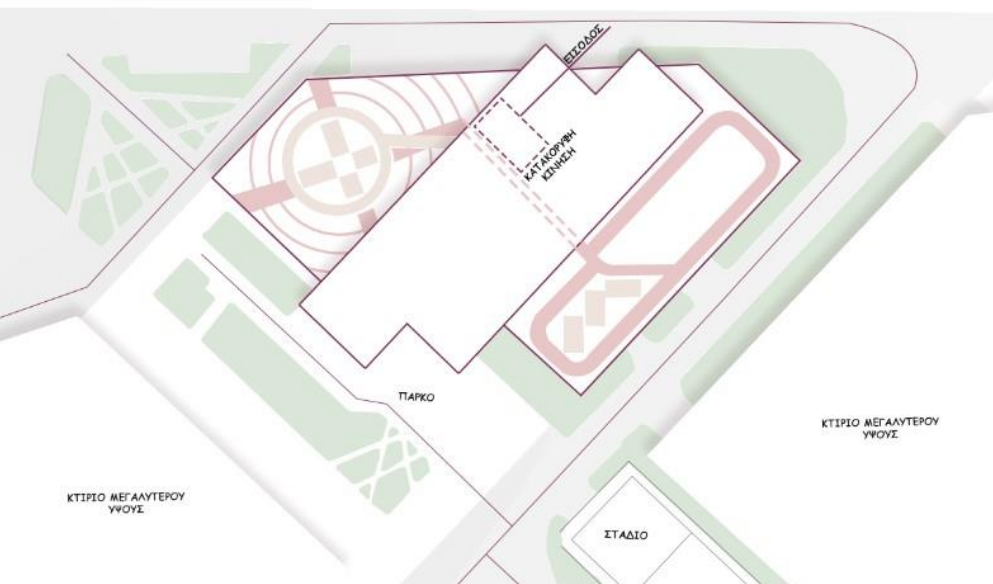
Το δεύτερο δώμα διαμορφώθηκε ως χώρος αθλητισμού και τοποθετήθηκαν τρία κοντέινερ. Στο εσωτερικό τους υπάρχουν μηχανήματα γυμναστηρίου, ενώ στην υπόλοιπη ταράτσα σχηματίστηκαν λωρίδες στίβου περίπου 120 μέτρα. Το δώμα έχει θέα προς ένα γήπεδο του μπάσκετ δίνοντας την αίσθηση ότι οι χρήστες βρίσκονται στον ίδιο χώρο και ενθαρρύνουν ο ένας τον άλλο παρόλο που στην πραγματικότητα αθλούνται σε διαφορετικά μέρη.

Οι αρχιτέκτονες χρησιμοποίησαν ίδια χρώματα και υλικά στην είσοδο, στα δώματα και στους κοιτώνες οδηγώντας τους ανθρώπους από το δρόμο μέσα και πάνω στο κτίριο.

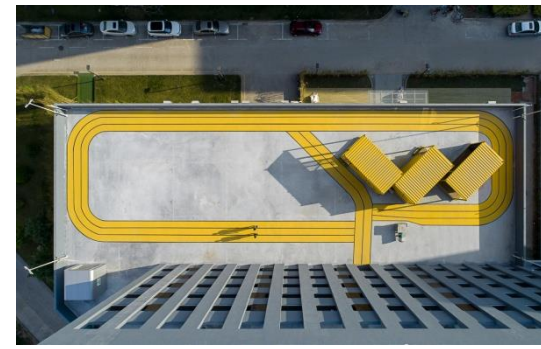
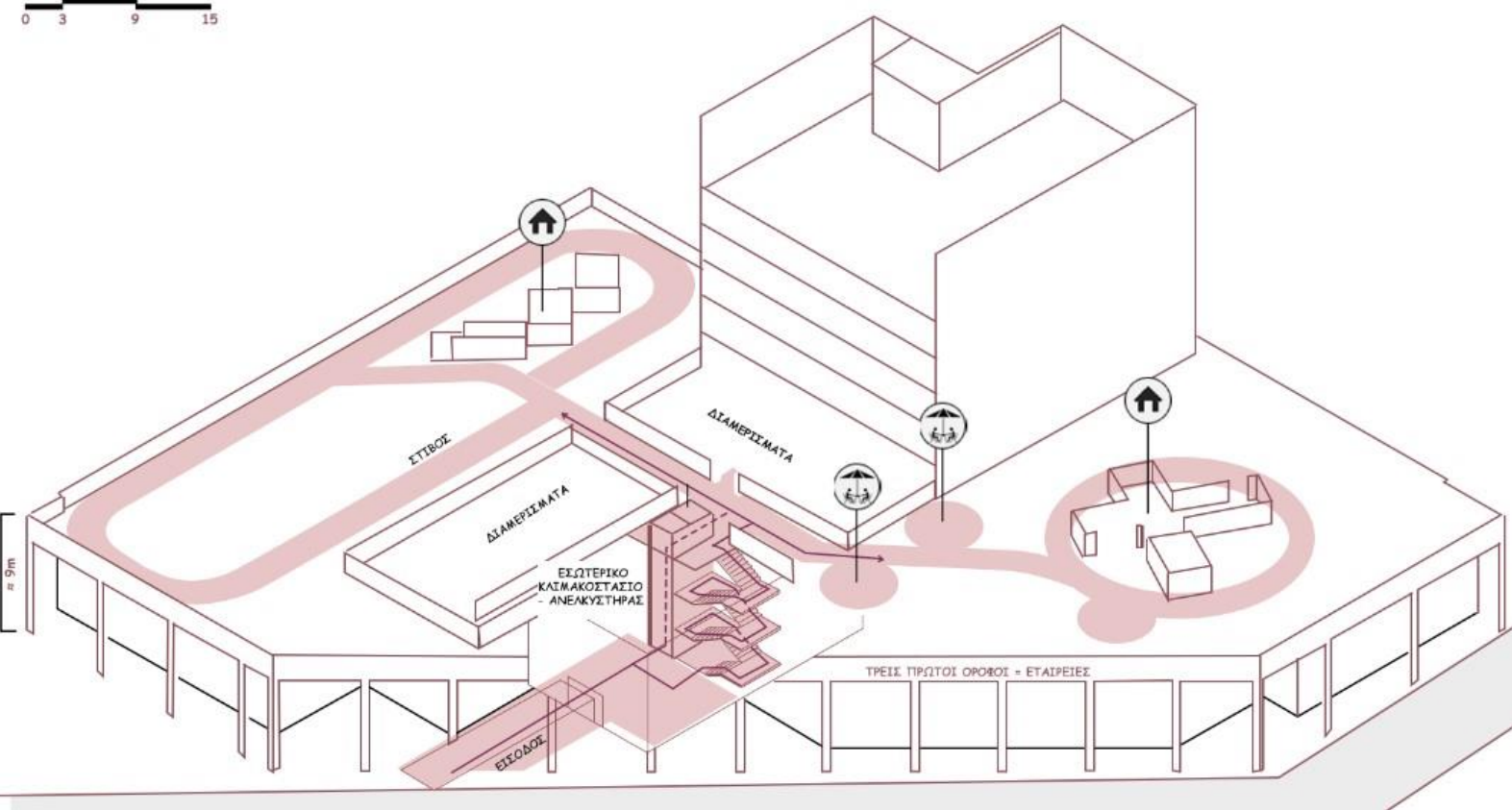
¹³⁵ officePROJECT, YOU+International Youth Community Shenzhen / officePROJECT, archdaily, Δεκέμβρης, 2017

ΔΡΟΜΟΙ ΕΝΤΟΝΗΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ - ΤΡΙΠΛΗΣ, ΤΕΤΡΑΠΛΗΣ ΛΩΡΙΔΑΣ ΚΑΙ ΔΙΠΛΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ
ΔΡΟΜΟΙ ΗΠΙΑΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ - ΔΙΠΛΗΣ ΛΩΡΙΔΑΣ ΚΑΙ ΔΙΠΛΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ

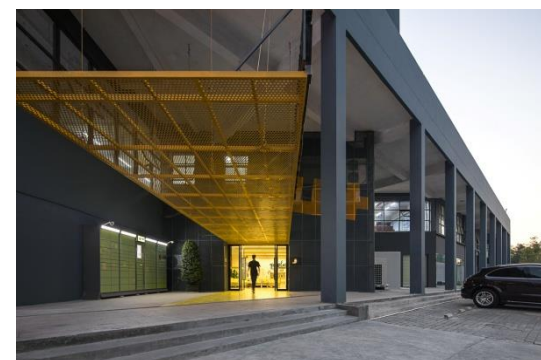
0 3 9 15

[108]

[109]

[110]

[111]

MVRDV, ROOFTOP WALK, ROTTERDAM, NETHERLANDS, 2022

Πρόγραμμα

Πειραματική εφήμερη κατασκευή σύνδεσης και αξιοποίησης των δωματίων

Μέγεθος

600 m² δώμα

Τοποθεσία

Rotterdam, Netherlands

Χρονολογία

2022

Δημιουργοί

MVRDV

Κατάσταση

Ολοκληρωμένο, δεν υφίσταται πια

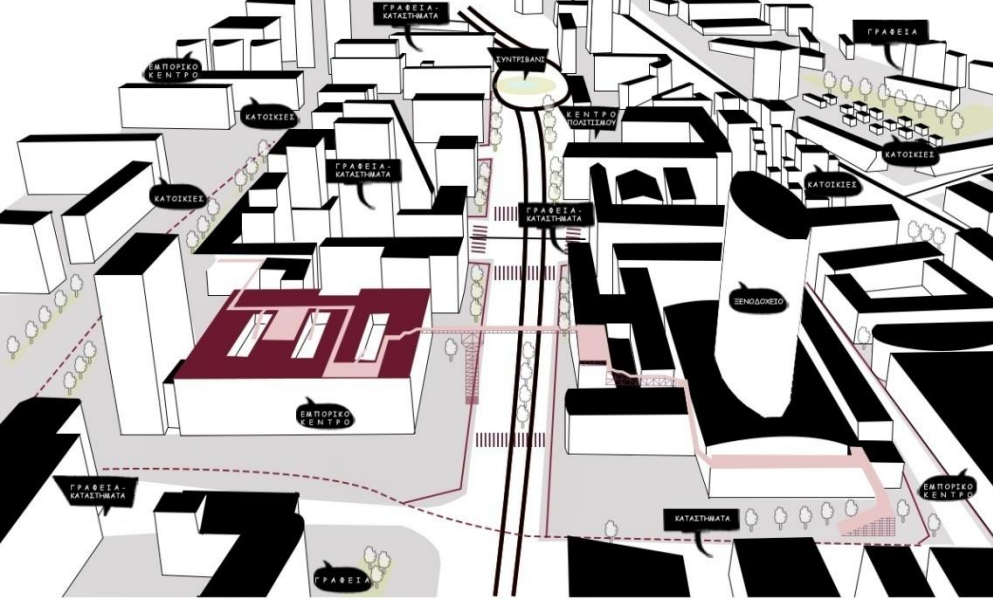
Κλίμακα

Γειτονιά

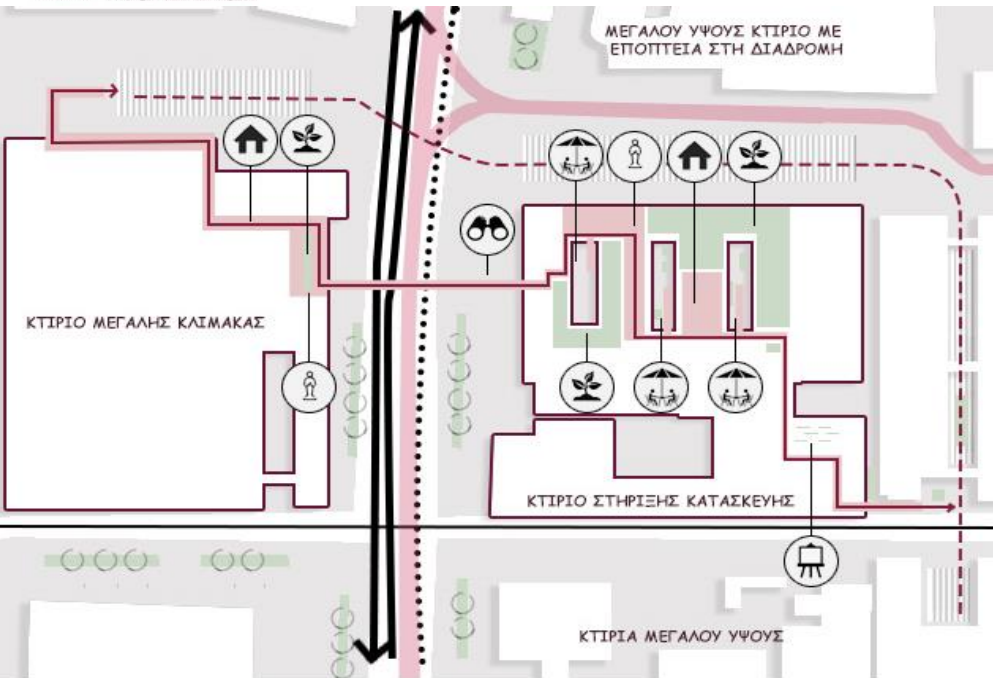
Το έργο έχει στόχο να δείξει πως οι στέγες μπορούν να παρέχουν ένα πρόσθετο στρώμα δημόσιας υποδομής σε μια πυκνή πόλη όπου ο δημόσιος χώρος είναι δυσεύρετος. Το Rotterdam Rooftop Walk έχει μήκος 600 μέτρα και προσφέρει στο κοινό μια φανταστική θέα στην πόλη, μια ασφαλή δίοδο πάνω από τον δρόμο και ένα χώρο κοινωνικοποίησης. Στο τελευταίο τμήμα του έργου οι σχεδιαστές παρουσιάζουν πόσο εύκολα εφικτό είναι να αξιοποιηθούν οι χώροι των ταρτσών για πράσινο, αποθήκευση νερού, παραγωγή τροφίμων και παραγωγή ενέργειας¹³⁶. Έτσι, καταφέρνουν οι αρχιτέκτονες να μεταφέρουν την ιδέα του δώματος ως μέρος για μια βιώσιμη και υγιή αστική ανάπτυξη. Το πορτοκαλί μονοπάτι, παρέχει επίσης πρόσβαση στα ανοιχτά αίθρια από τα οποία οι σκάλες οδηγούν τους επισκέπτες πίσω στο επίπεδο του εδάφους. Η πορεία συνεχίζεται μέσα από στοές, υπόγειες διαβάσεις, δημιουργώντας μια ολοκληρωμένη βόλτα στη γειτονιά. Χώροι πρασίνου, δημιουργήθηκαν μαζί με μια σειρά από εκθέσεις και εγκαταστάσεις ώστε να τονίσουν και να αυξήσουν την ευαισθητοποίηση γύρω από τη χρηστικότητα του δώματος. «Δεν πρέπει μόνο να καταλαμβάνουμε τις στέγες μας και να τις κάνουμε πιο πράσινες, αλλά και να τις συνδέσουμε ώστε να προσφέρουμε ένα νέο πάρκο στον τελευταίο όροφο!»¹³⁷ υποστηρίζει ο Maas, κάτι που δικαιολογεί και τη χωροθέτηση του έργου των MVRDV δίνοντας τη δυνατότητα στον κόσμο να διαβάσει το αστικό περιβάλλον με έναν τρόπο καινοτόμο και έως τώρα μοναδικό.

¹³⁶ Dima Stouhi, *MVRDV's Rotterdam Rooftop Walk has Opened to the Public*, archdaily, Μάιος, 2022

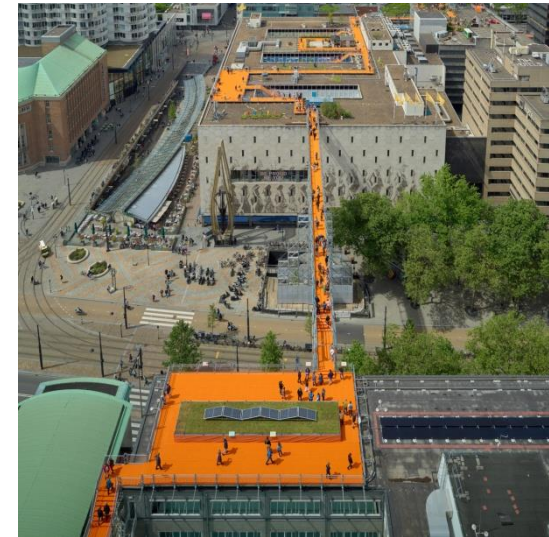
¹³⁷ ο.π.

— ΔΡΟΜΟΙ ΕΝΤΟΝΗΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ - ΔΙΠΛΗΣ ΛΩΡΙΔΑΣ ΚΑΙ ΔΙΠΛΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ
— ΔΡΟΜΟΙ ΗΠΙΙΑΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ - ΔΙΠΛΗΣ ΛΩΡΙΔΑΣ ΚΑΙ ΔΙΠΛΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ
- - - ΚΙΝΗΣΗ ΠΕΖΟΥ
- - - ΥΠΟΓΕΙΑ ΚΙΝΗΣΗ ΠΕΖΟΥ

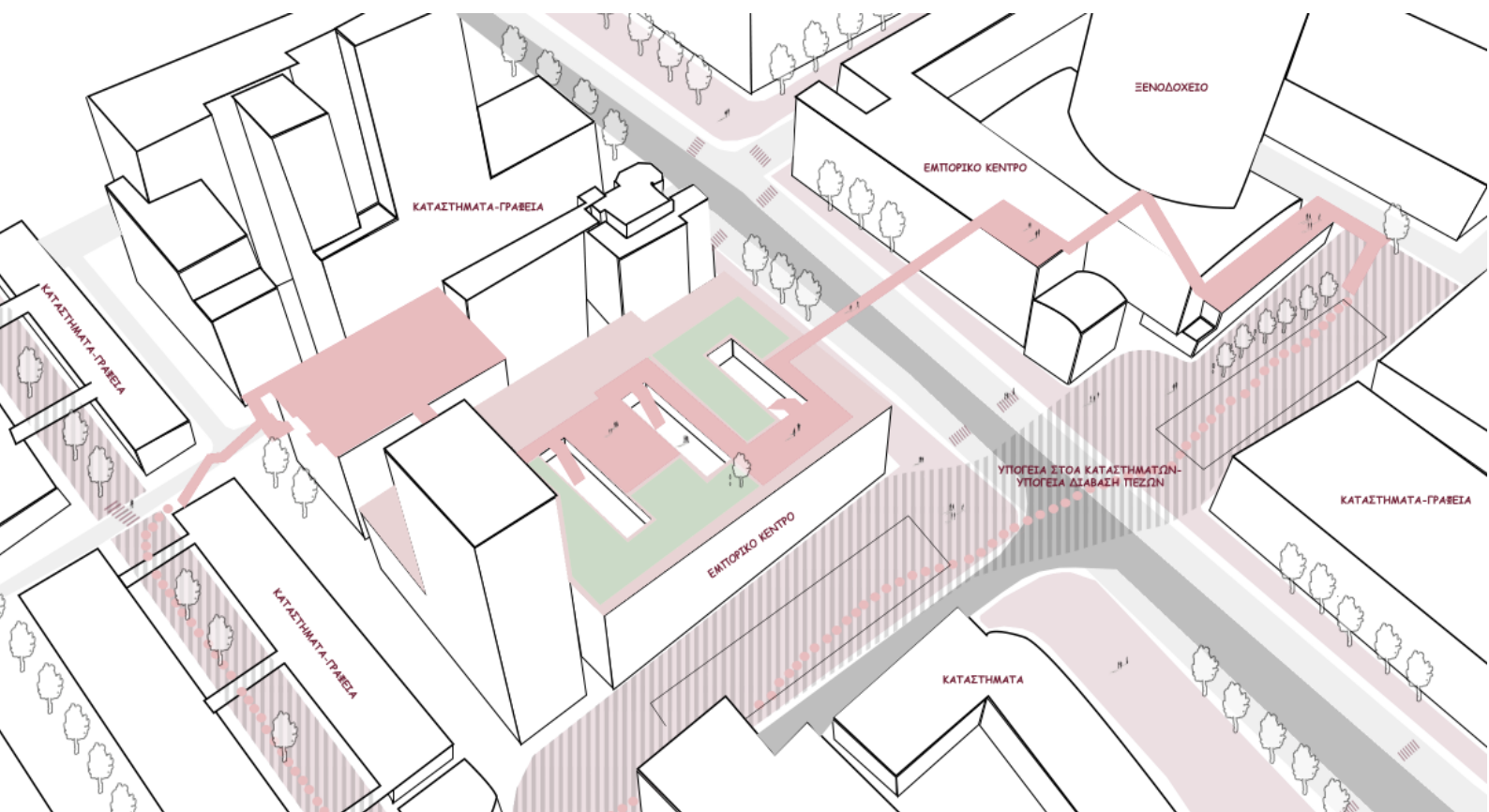

[112]

[113]

— ΔΡΟΜΟΙ ΕΝΤΟΝΗΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ
— ΔΡΟΜΟΙ ΗΠΙΙΑΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ
• • • • • ΠΟΔΗΛΑΤΟΔΡΟΜΟΙ
- - - ΚΙΝΗΣΗ ΠΕΖΩΝ
- - - ΔΙΚΤΥΟ ΤΡΑΜ

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΑΝΤΩΝΑΣ, ATHENS TERRACE WORKS, ΑΘΗΝΑ, 2008

[114]

Πρόγραμμα

Μελέτες ιδεών φύτευσης
δωμάτων, στεγών και
πυλωτικών εφαρμογών

Μέγεθος

Δώματα
10 πολυκατοικιών

Τοποθεσία

Αθήνα

Χρονολογία

2008

Δημιουργοί

Αριστείδης Άντωνας

Κατάσταση

Διαγωνισμός

Κλίμακα

Γειτονιά

Το 2008 ο ΥΠΕΧΩΔΕ διεξήγαγε διαγωνισμό με θέμα «Μελέτες Ιδεών Φύτευσης Δωμάτων, Στεγών και Πυλωτικών Εφαρμογών». Το πρώτο βραβείο απέσπασε η αρχιτεκτονική μελέτη Athens Terrace Works του Αριστείδη Άντωνα.

Το έργο αποτελεί μία παρέμβαση σε δέκα πολυκατοικίες δύο οικοδομικών τετραγώνων στην περιοχή του Συντάγματος. Προτείνεται η ενοποίηση των δωμάτων με συνεχή στέγαση από ελαφριές πέργκολες. Αυτές συνθέτονται μέσω της συγκόλλησης υπαρχουσών μεταλλικών σχαρών των όμβριων υδάτων, του υπονόμου και του μετρό που ανακυκλώνονται για να σχηματίσουν επίπεδες επιφάνειες¹³⁸. Στη νέα αυτή στάθμη, δημιουργούνται κοινόχρηστοι κήποι, κυρίως με αναρριχητικά φυτά, τα οποία φυτεύονται σε γραμμικά δοχεία εγκατεστημένα πάνω στα υπάρχοντα δοκάρια οπλισμένου σκυροδέματος των πολυκατοικιών. Οι κατασκευές, χρησιμοποιώντας τη μέθοδο του θερμοκηπίου, αποδίδουν το μέγιστο δυνατό πράσινο και την καλύτερη βιοκλιματική απόδοση, με τις λιγότερες δυνατές ανάγκες χώματος και νερού. Η πρόσβαση πραγματοποιείται από το επίπεδο της πόλης και συγκεκριμένα από το δρόμο μέσω κοινοχρήστων κλιμακοστασίων των κτιρίων. Τα δώματα που βρίσκονται σε διαφορετική στάθμη ενώνονται με σκάλες και ράμπες, ενώ αυτά που βρίσκονται στην ίδια και σε διπλανά οικοπέδα με στενούς δρόμους ενώνονται με γεφυρώσεις. Η πρόταση καταφέρνει να δημιουργήσει ένα σύστημα ιδιαίτερου βιοκλιματικού χαρακτήρα, που οργανώνει τις αθηναϊκές ταράτσες και κατασκευάζει την «πέμπτη όψη» τους δηλαδή την κάτοψη των αθηναϊκών δωμάτων.

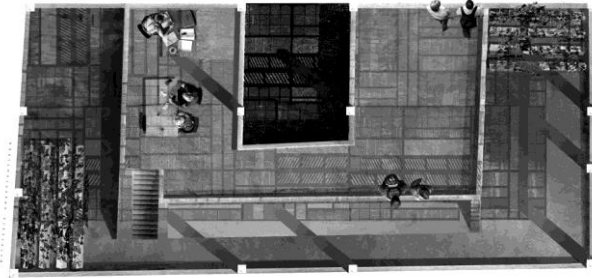
Ο Άντωνας αντιλαμβάνεται το δώμα ως το νέο έδαφος. Όπως σημειώνει και ο ίδιος: «Στην Αθήνα τα δώματα αναπτύσσουν ένα ξεχασμένο τοπίο και ένα σύστημα μορφών εδάφους ή ενός χερσότοπου»¹³⁹. Το δυνατό σημείο της πρότασης του είναι ότι έχει στόχο την ενιαία παρέμβαση σε ένα οικοδομικό τετράγωνο και όχι μόνο στη μονάδα της πολυκατοικίας. Με τις συνένωση των δωμάτων, προκύπτει, θα λέγαμε, μία εν δυνάμει οριζόντια κίνηση στις ανώτερες στάθμες, μία νέα περιπατητική διαδικασία. Έτσι επιτυγχάνεται με το έργο του η δημιουργία μιας νέας αυλής σε ένα άλλο επίπεδο, υπέρ του εδάφους.

¹³⁸ Άντωνας Αριστείδης, *Athens Terrace Works*, flickr, Ιανουάριος, 2009

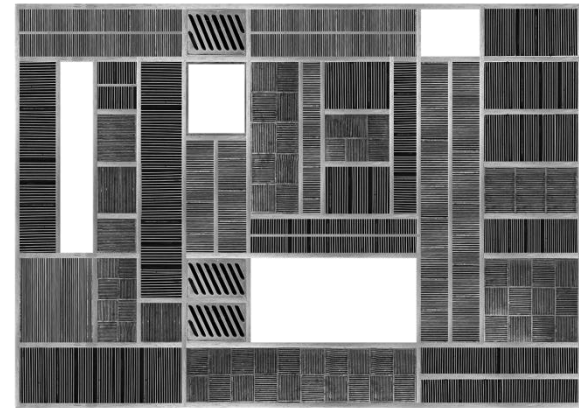
¹³⁹ Καρακώστας Σπύρος, *Η ανασκαφή του θραύσματος ή Αναγνώσεις του αττικού εδάφους μέσα από το έργο των Δημήτρη Πικιώνη, Χρήστου Παπούλια και Αριστείδη Αντονά, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2021, σελ.50*

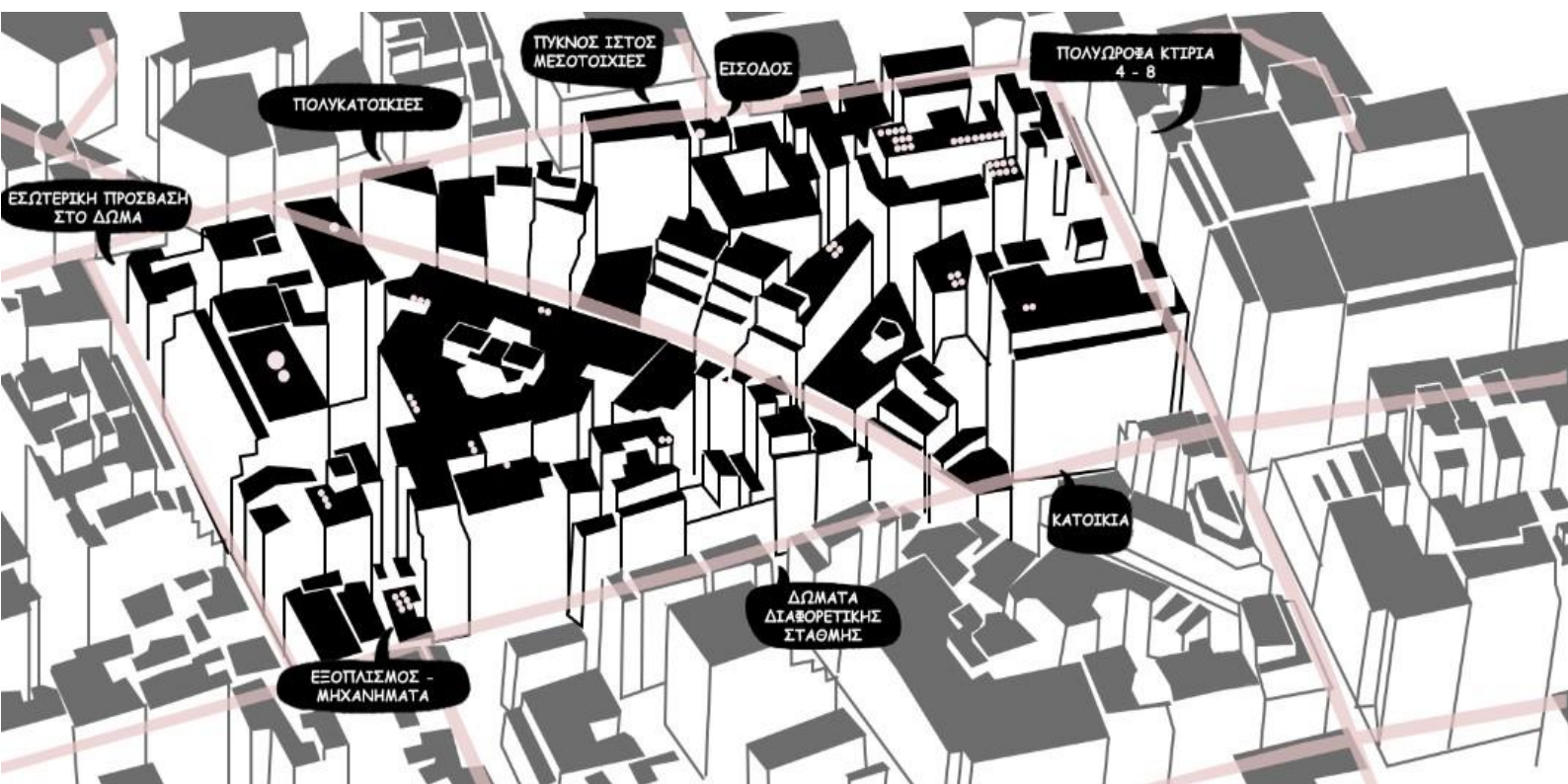
[115]

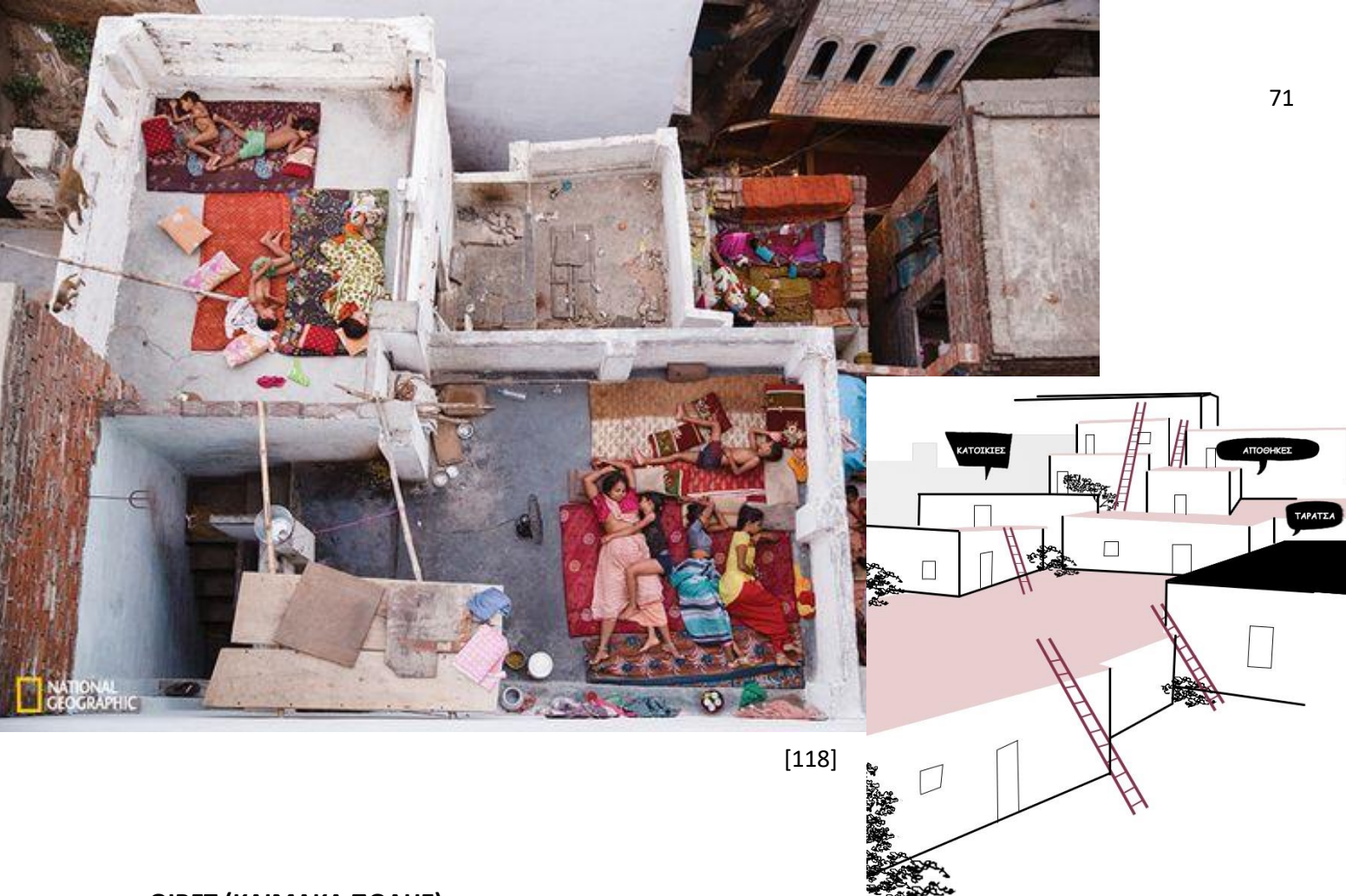

[116]

[117]

ΘΙΒΕΤ (ΚΛΙΜΑΚΑ ΠΟΛΗΣ)

Στο Θιβέτ το δώμα μεταμορφώνεται σε έναν χώρο συνάντησης με τους κατοίκους να κάθονται στα στηθαία των δωματίων μετατρέποντάς τα σε γειτονικές αυλές. Η μετακίνηση από και προς αυτές γίνεται μέσω ξύλινων σκαλών που τις αφαιρούν οι ένοικοι όποτε επιθυμούν, ώστε να απολαύσουν την ιδιωτικότητα τους και να αξιοποιήσουν τις βεράντες αυτές για προσωπική χρήση και δουλειές του σπιτιού. Για παράδειγμα, η πόλη Qiang, ως ένας από τους πιο αρχαίους παραδοσιακούς οικισμούς του Θιβέτ, διαθέτει σπίτια που είναι κατασκευασμένα από πέτρα και συγκολλούνται με κίτρινη λάσπη¹⁴⁰ και είναι μια περιοχή που έχει παραμείνει ζωντανή εδώ και δύο χιλιάδες χρόνια. Τα σπίτια του χωριού έχουν τη μορφή κλιμακωτής πρόσοψης "τριών τμημάτων" ή "δύο τμημάτων"¹⁴¹ Η μονοκατοικία γίνεται ένας σύνθετος χώρος διαβίωσης που αποτελείται από πολλαπλές πτυχώσεις, δείχνοντας την ανεξαρτησία και τη σύνδεση μεταξύ των κτιρίων. Πλήθος δημόσιων χώρων έχουν προκύψει για να αυξήσουν την επικοινωνία των σπιτιών μεταξύ τους και κατ' επέκταση των αυλών τους. Οι περισσότερες από τις ζωντανές δραστηριότητες συγκεντρώνονται στις δικές τους αυλές, και η αξιοποίηση του καθιστικού είναι συνήθως περιορισμένη¹⁴². Οι τελευταίοι όροφοι χρησιμοποιούνται ακόμη και ως μέρη για δουλειές του σπιτιού αποτελούνται κυρίως από δωμάτια και βεράντες, που χρησιμοποιούνται για τη διαμονή, την αποθήκευση και στέγνωμα των τροφίμων¹⁴³. Οι Θιβετιανοί σαν λαός απολαμβάνουν την ανάπαυση στο υπαίθριο. Έτσι, ενσωματώνουν τον υπαίθριο χώρο στην κατοικία με αποτέλεσμα τους ζεστούς μήνες να τον χρησιμοποιούν ως υπνοδωμάτιο. Ο ύπνος κάτω από τον ανοιχτό ουρανό είναι πολύ διαδεδομένος, αφού η βεράντα με ταβάνι τον ουρανό προστατεύεται από τους μουςώνες¹⁴⁴ με ξύλινες κατασκευές που δημιουργούν οι ίδιοι οι κάτοικοι.

¹⁴⁰Xiong Wei, *Genetic and variation analysis studies on landscape genes of traditional Tibet and Qiang watchtower villages in western Sichuan*, IOP Publishing, Chengdu Sichuan, China, 2019, σελ. 3

¹⁴¹ ο.π., σελ.6

¹⁴²Bin Cheng, Libin Duan, Yangliu Fu, *Pastoral Investigation on the Form and Usage of Local-Style Dwelling Houses in Jiarong Tibetan Traditional Village of Danba County*, Scientific Research Publishing, Mianyang, China, 2018, σελ.52

¹⁴³ ο.π., σελ.58

¹⁴⁴Martínez Andrés, *Habitar la cubierta = Dwelling on the roof*, Gustavo Gili, Barcelona, 2005, σελ. 30

3.3.ΕΠΑΝΑΚΑΤΟΙΚΗΣΗ

[119]

EASTMAN GARDENS- DREAM TANK, New York, 2016

Πρόγραμμα

Επανάχρηση του κτιρίου
για έναν χώρο
απασχόλησης

Μέγεθος

687 m² δώμα-χώροι
πρασίνου

Τοποθεσία

Rochester, New York

Χρονολογία

2016

Δημιουργοί

Jostin Sarmiento

Κατάσταση

Διατριβή, προτεινόμενη
μελέτη

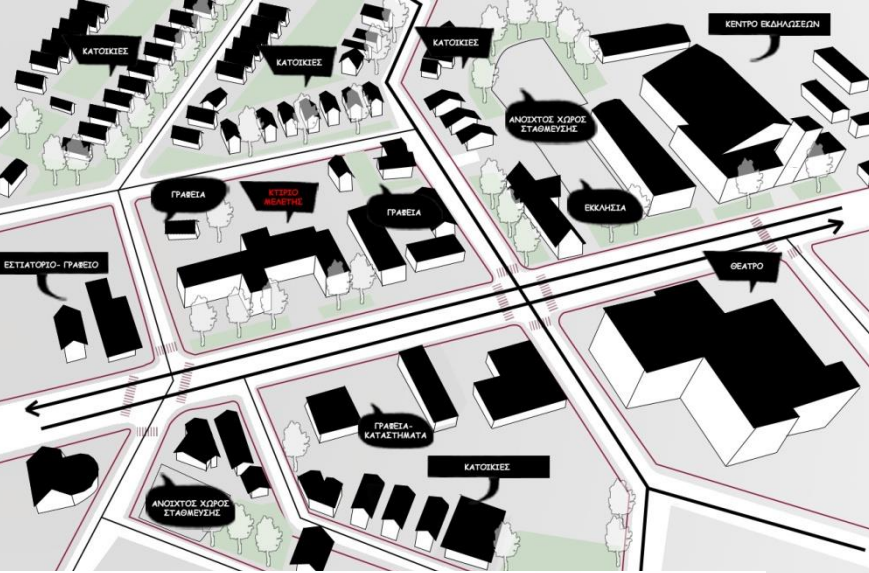
Κλίμακα

Μονάδα

Το οδοντιατρείο Eastman έχει παραμείνει κλειστό για πολλά χρόνια. Με την ιδέα Dream Tank δόθηκε η ευκαιρία για επανάχρηση του κτιρίου για έναν χώρο απασχόλησης των νέων. Οι πράσινοι χώροι που κοσμούν τις βεράντες και τα μεγάλα υαλοπετάσματα δημιουργούν το αίσθημα πρόσκλησης στο κτίριο. Στο παρόν κτίριο έχει δοθεί μεγάλη έμφαση σε ότι αφορά τη βιωσιμότητα και ιδίως στον τομέα της πράσινης στέγης, καθώς συνέβαλε στη διατήρηση και προσθήκη νέας βλάστησης, στη μείωση της θερμικής νησίδας και στη διαχείριση των όμβριων υδάτων¹⁴⁵. Η πράσινη στέγη μειώνει σημαντικά την ανάγκη για κλιματισμό το καλοκαίρι και παρέχει μόνωση το χειμώνα μειώνοντας κατά αυτόν τον τρόπο σημαντικά την κατανάλωση ενέργειας. Αυτό καταφέρνει ταυτόχρονα να προσδώσει μεγαλύτερη διάρκεια ζωής στη στέγη του κτιρίου δεδομένου ότι με τη προσθήκη πρασίνου προστατεύεται το υλικό του δώματος από τις επιπτώσεις των καιρικών φαινομένων όπως αέρας βροχή και υπερθέρμανση. Ταυτόχρονα με τη συμμετοχή του δώματος μέσω απελευθέρωσης του “γκρίζου” ύδατος στο σύστημα αποχέτευσης, καταφέρνει να ελαχιστοποιήσει και τη χρήση του νερού κατά τη διάρκεια της ημέρας. Το νερό που ανακτάται από πλυντήρια και νεροχύτες αποθηκεύεται και φιλτράρεται επί τόπου. Έτσι, ταξιδεύει σε μια δεξαμενή, όπου φιλτράρεται χρησιμοποιώντας ένα μείγμα φυσικών πετρωμάτων και άμμου και στη συνέχεια απελευθερώνεται στους χώρους πρασίνου για χρήση σε φυτά άρδευσης¹⁴⁶. Η στέγη όχι μόνο εξυπηρετεί τους ενοίκους της και είναι καλή για τη δομή, αλλά παρέχει περιθώρια ανάπτυξης βιοποικιλότητας.

¹⁴⁵Sarmiento Jostin, *Vertical Adaptive Reuse: Balancing the Past and Present*, RIT Scholar Works, 2022, σελ.30

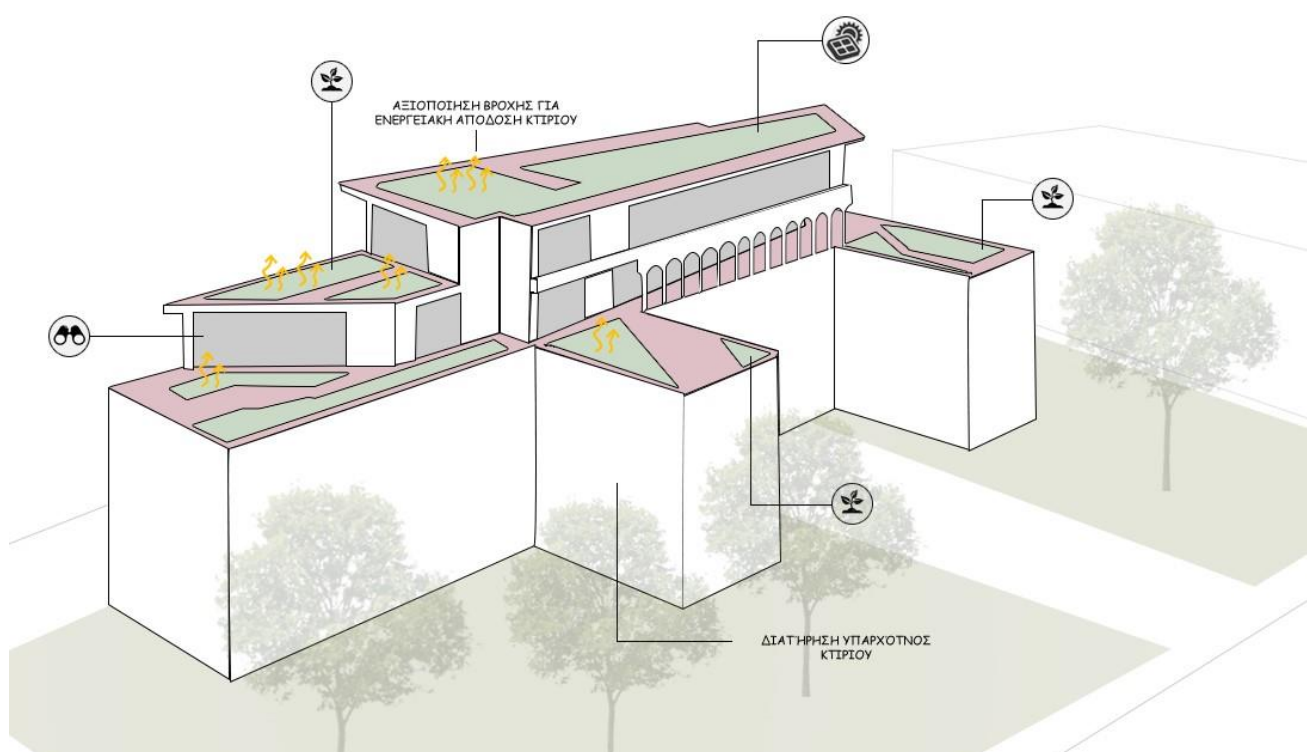
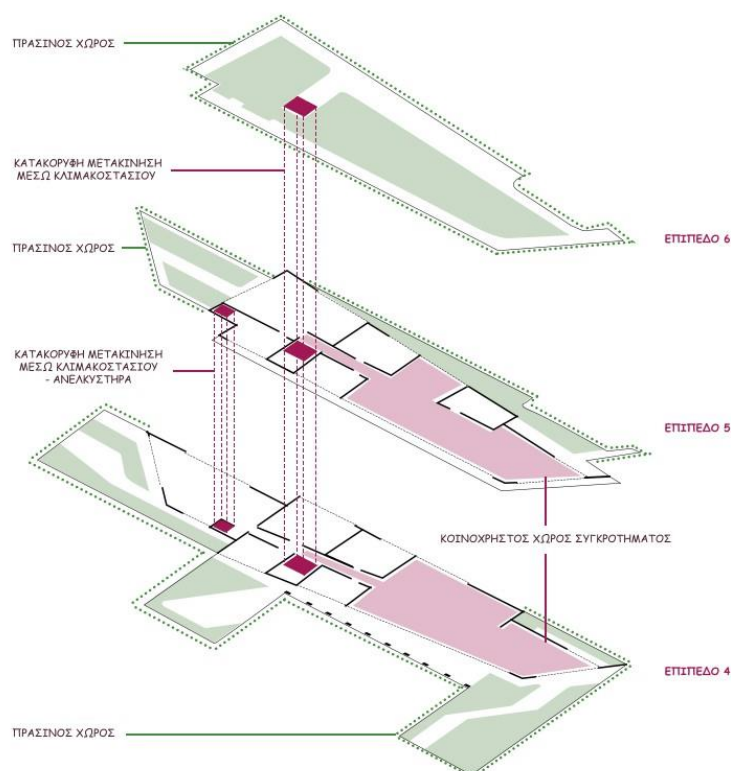
¹⁴⁶ ο.π., σελ.31

— ΔΡΟΜΟΙ ΕΝΤΟΝΗΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ - ΔΙΠΛΗΣ, ΤΡΙΠΛΗΣ ΛΩΡΙΔΑΣ ΚΑΙ ΔΙΠΛΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ
 — ΔΡΟΜΟΙ ΗΠΙΙΑΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ - ΔΙΠΛΗΣ ΛΩΡΙΔΑΣ ΚΑΙ ΔΙΠΛΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ
 — ΚΙΝΗΣΗ ΠΕΖΩΝ

[120]

ZHUBO-AAO, GREEN CLOUD, CHINA, 2018

[121]

Πρόγραμμα

Παροχή πράσινου
άνεσης στις γειτονιές

Μέγεθος

90 m²

Τοποθεσία

China

Χρονολογία

2008

Δημιουργοί

AAO

Κατάσταση

Ολοκληρωμένο

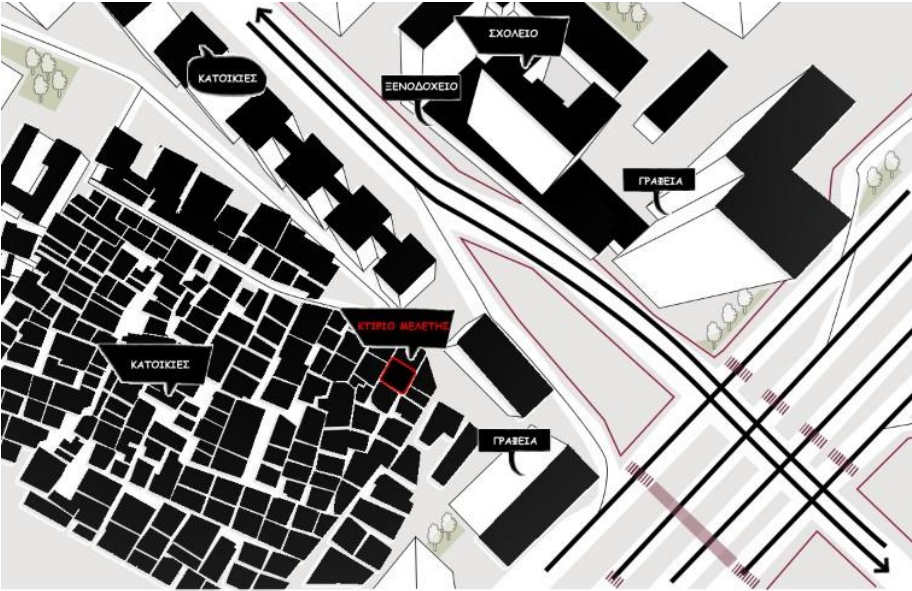
Κλίμακα

Μονάδα

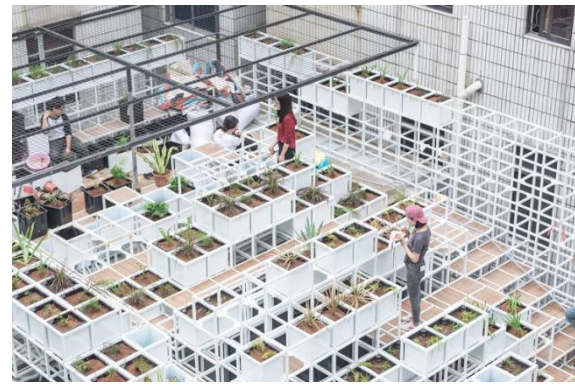
και

Μαζί με την επέκταση της σύγχρονης πόλης της Κίνας, τα πρωτότυπα χωριά που βρίσκονται στα περίχωρα της έχουν μετατραπεί σε απομονωμένα νησιά. Οι αρχιτέκτονες AAO δημιούργησαν μια πρακτική αναζητώντας τη λύση στην εξαφάνιση του αστικού χωριού. Με το Green Cloud, προσπαθούν να ανακαινίσουν τις γειτονιές με στόχο τη βελτίωση της ικανότητας διαχείρισης του βρόχινου νερού καθώς και την παροχή πράσινου και άνεσης για τους κατοίκους. Για να χρησιμοποιήσουν πολλές στέγες σαν αστικό χώρο, οι αρχιτέκτονες χτίζουν τα Urban Mountains στις οροφές των κτιρίων, τα οποία αποτελούνται από ένα συναρμολογούμενο πλέγμα που ενώνει τα διαφορετικού ύψους δώματα ενός κτιρίου δίνοντας τους μια ενιαία μορφή, σαν ανάγλυφο ενός βουνού. Καθώς τα Urban Mountains χτίζονται το ένα μετά το άλλο και συνδέονται στον αέρα, ένας νέος πράσινο πνεύμονας προκύπτει πάνω στις οροφές που έως τώρα ήταν άδειες και αχρησιμοποίητες, το επονομαζόμενο Green Cloud. Κεντρικός στόχος της δομής είναι να πυκνώσει την αχρησιμοποίητη οροφή και να την κατατάξει ως δεύτερη επιφάνεια εδάφους, όπου εκεί θα διατηρείται το νερό της βροχής και θα εκτείνεται το πράσινο¹⁴⁷. Σε αυτόν τον ανοιχτό χώρο, οι αρχιτέκτονες δημιουργούν παράλληλα κάποια περίπτερα για κοινωνική δραστηριότητα που καταλαμβάνουν το χαμηλότερο τμήμα του δώματος, ενώ το υψηλότερο τμήμα χρησιμοποιείται για την κίνηση των ανθρώπων.

¹⁴⁷ HAN Shuang, *Green Cloud / ZHUBO-AAO*, archdaily, Νοέμβριος, 2018

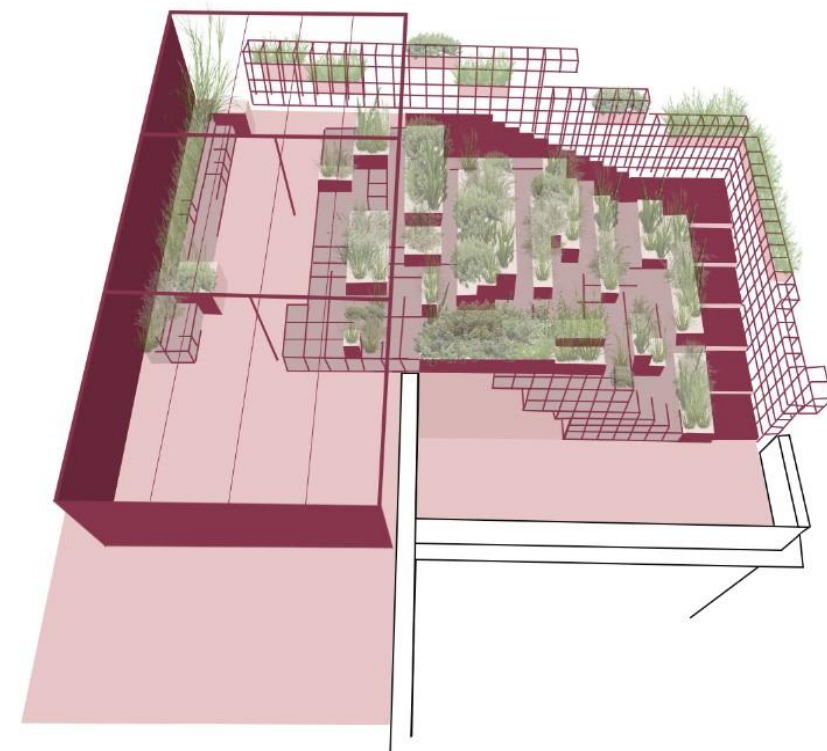
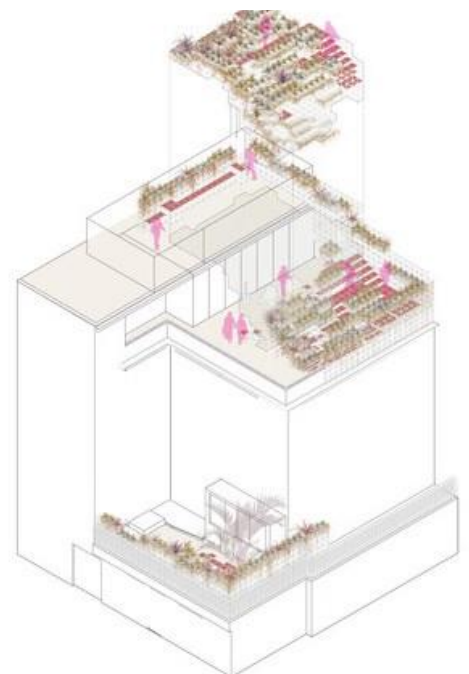
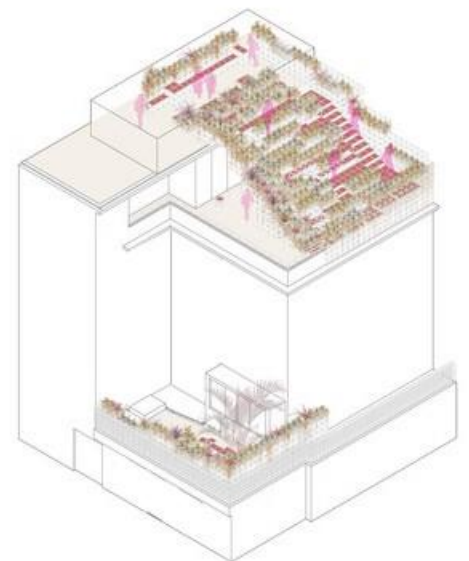
— ΔΡΟΜΟΙ ΕΝΤΟΝΗΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ - ΤΡΕΙΣ ΛΕΩΣΙΑΙΣ ΚΑΙ ΔΕΙΤΑΝΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ
 — ΔΡΟΜΟΙ ΗΠΙΙΑΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ - ΔΥΟ ΛΕΩΣΙΑΙΣ
 — ΠΕΖΟΓΕΦΥΡΑ
 — ΚΙΝΗΣΗ ΠΕΖΟΥ

[122]

[123]

MVRDV, OFFICE BUILDINGS IDEA FACTORY, SHENZHEN, CHINA, 2021

[124]

Πρόγραμμα

Επανάχρηση του κτιρίου

Μέγεθος

1765 m²

Τοποθεσία

Shenzhen, China

Χρονολογία

2021

Δημιουργοί

MVRDV

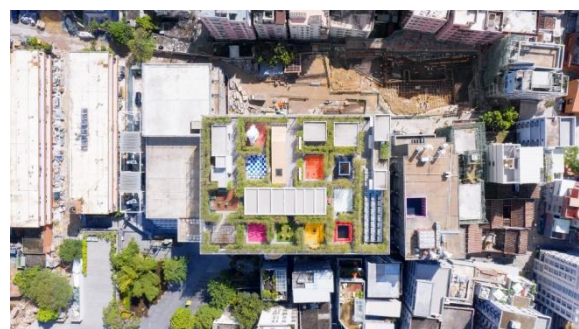
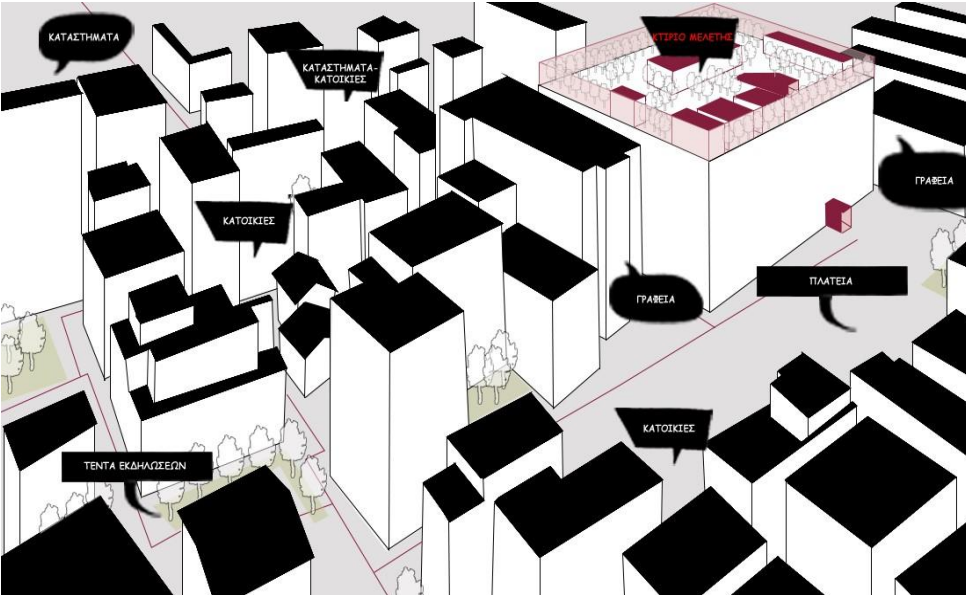
Κατάσταση

Ολοκληρωμένο

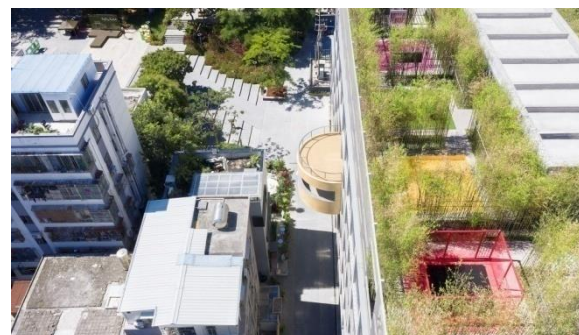
Κλίμακα

Γειτονιά

Το Idea Factory των MVRDV έρχεται να μεταμορφώσει τη πυκνή αστική κοινότητα του χωριού Nantou της Κίνας μέσω της επανάχρησης, του έως τότε παρατημένου κτιρίου. Το έργο περιλαμβάνει γραφεία εταιρειών αλλά και χώρους γραφείων προς ενοικίαση. Στην πρότασή τους, οι MVRDV επαναφέρουν το εν λόγω κτίριο ενισχύοντας την ιστορική του σημασία μέσω της διατήρησης του αρχικού του πλαισίου ενώ οι προσόψεις έχουν αντικατασταθεί με νέες. Η προσέγγιση του κτιρίου επιτυγχάνεται μέσω μίας δημόσιας πλατείας στο επίπεδο του εδάφους, όπου μια προεξέχουσα δομή σαν σωλήνας, σηματοδοτεί την διαδρομή εντός του Idea Factory. Η σκάλα-σωλήνας διαπερνά το κτίριο, οδηγώντας στην οροφή όπου κανείς αντικρίζει μια σειρά από ανοιχτά δωμάτια που περιβάλλονται από «τοίχους» μπαμπού, προσφέροντας μια ποικιλία από δραστηριότητες. Στον τέταρτο όροφο, αυτή η σκάλα προεξέχει στην όψη δίνοντας τη δυνατότητα της εποπτείας των γύρω δωματίων λίγο πριν την άφιξη στην ταράτσα. Στο τέλος της σκάλας προβάλλεται ένα καταπράσινο τοπίο από μπαμπού όπου στο διάβα του ξεπηδούν μικροί χώροι με στέγη τον ουρανό. Δημιουργώντας ένα κάνναβο από φυτά οι αρχιτέκτονες δημιουργούν ένα λαβύρινθο που χωρίζει το δώμα σε μικρά δωμάτια με το κάθε ένα να φιλοξενεί διαφορετικές δραστηριότητες: ένα στεγασμένο χώρο εκδηλώσεων, χώρους καθιστικού και τραπεζαρίας ακόμη και χώρους παιχνιδιού προκειμένου οι εργαζόμενοι κατά το διάλειμμά τους να συναντιούνται και να περνούν το χρόνο τους. Όσον αφορά τη βιωσιμότητα του έργου έχουν καταφέρει να δημιουργήσουν ένα μικροκλίμα μέσω της χρήσης τοίχων μπαμπού που κάνουν το μέρος δροσερό και ταυτόχρονα καταφέρνουν να επαναφέρουν στη γειτονιά μια αίσθηση συλλογικότητας που για χρόνια είχε χαθεί. «Όχι μόνο μπορέσαμε να αξιοποιήσουμε αυτήν την υπάρχουσα κατασκευή, αλλά εντατικοποιήσαμε τη χρήση της και την εμπλουτίσαμε στη δημόσια σφαίρα του Nantou με την πράσινη και δημόσια στέγη του», υποστηρίζει ο Winy Maas¹⁴⁸.

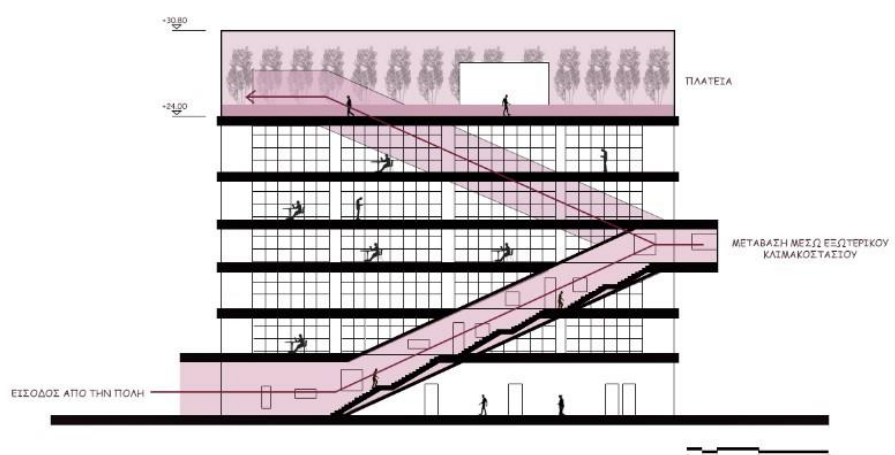
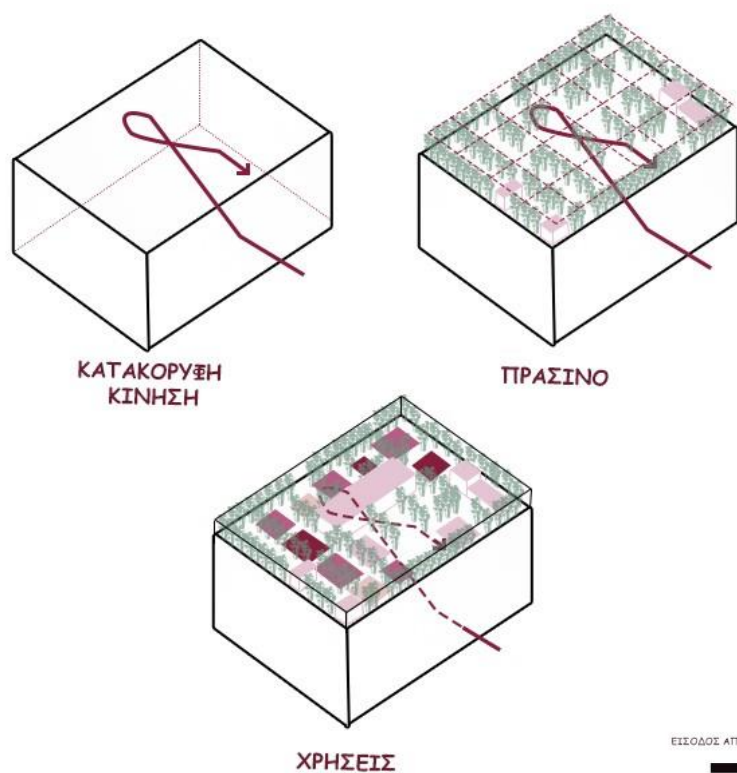
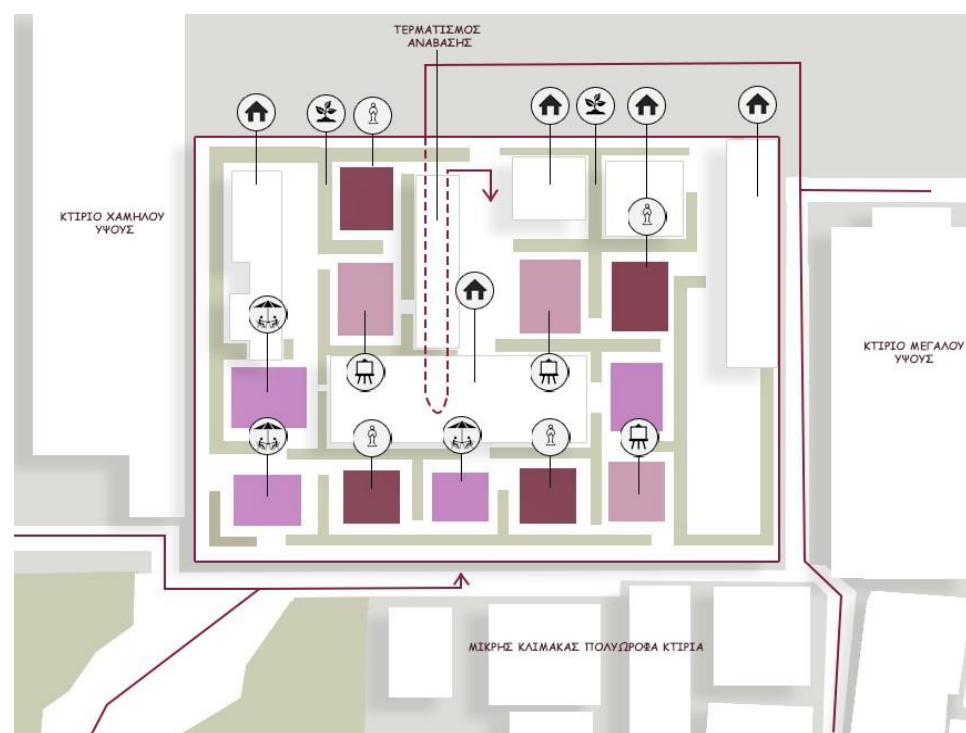
[125]

[126]

[127]

JAJA ARCHITECTS, PARK 'N' PLAY, COPENHAGEN, DENMARK, 2016

[128]

Πρόγραμμα

Αξιοποίηση δώματος
κτιρίου στάθμευσης

Μέγεθος

2400 m²

Τοποθεσία

Copenhagen, Denmark

Χρονολογία

2016

Δημιουργοί

JaJa Architects

Κατάσταση

Ολοκληρωμένο

Κλίμακα

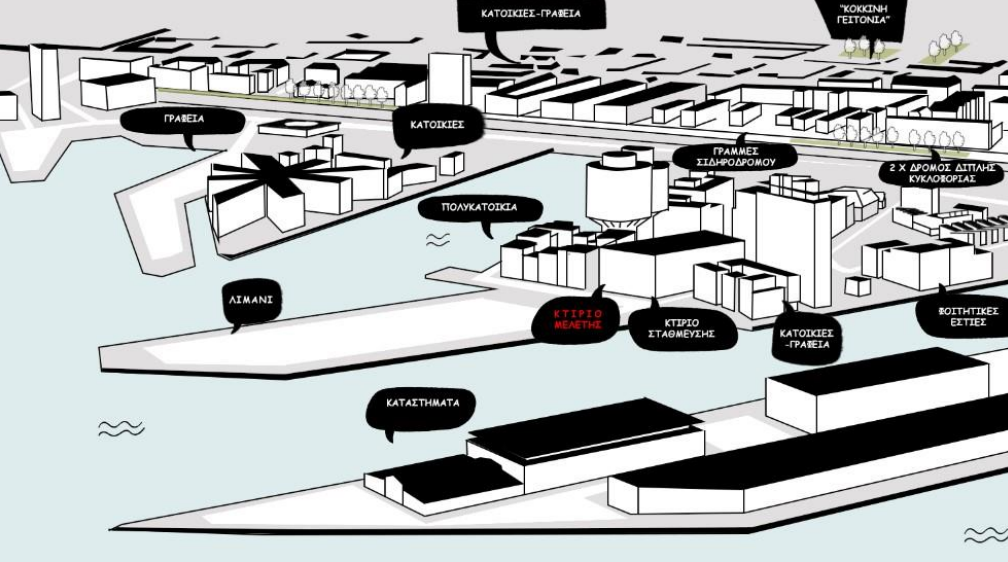
Γειτονιά

Στις σύγχρονες πόλεις, είναι πολύ συνηθισμένο κανείς να συναντήσει κτίρια χωρίς ζωή, στα οποία η χρήση που μπορεί να έχουν απωθεί τον κόσμο από το να τα οικειοποιηθεί, αλλά παρόλα αυτά αποτελούν αναγκαίο στοιχείο της πόλης. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι τα κτίρια στάθμευσης, τα οποία αποτέλεσαν το θέμα του αρχιτεκτονικού διαγωνισμού που συμμετείχαν οι JAJA ARCHITECTS με το έργο PARK 'N' PLAY. Σκοπός ήταν επεξεργασία ενός τέτοιου κτιρίου με η δημιουργία μιας πράσινης πρόσοψης και μίας ιδέας η οποία θα ενθάρρυνε τον κόσμο να χρησιμοποιήσει το δώμα¹⁴⁹. Έτσι, στο PARK 'N' PLAY οι JAJA ARCHITECTS δημιουργούν ένα κτίριο με υβριδική δομή, μεταξύ κτιρίου στάθμευσης – παιδικής χαράς, το οποίο επανεξετάζει την μονολειτουργικότητα στα οικοδομήματα και μετατρέπει μια αναγκαιότητα της πόλης, σε επίπεδο υποδομής, σε ένα δημόσιο χώρο.

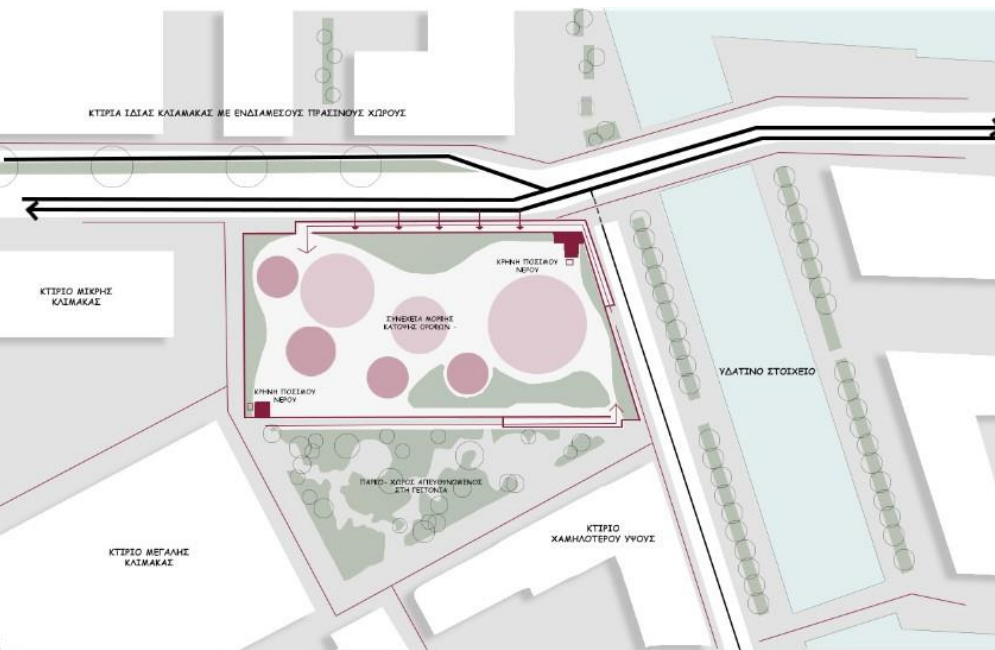
Όσον αφορά τον δεύτερο στόχο του διαγωνισμού, οι αρχιτέκτονες υποστηρίζουν πως για τη δημιουργία ενός ζωντανού δώματος είναι απαραίτητο να υπάρχει ορατότητα και προσβασιμότητα¹⁵⁰. Για το λόγο αυτό, δημιουργούν δύο μεγάλες δημόσιες σκάλες στις απέναντι όψεις του κτιρίου, έτσι ώστε οι αρχή τους να βρίσκεται μακριά από το γειτονικό δρόμο, οι οποίες οδηγούν τον κόσμο από το ισόγειο στο δώμα δημιουργώντας ενδιάμεσες στάσεις με θέα το αστικό τοπίο και εναλλακτικές εισόδους για το χώρο στάθμευσης. Υπάρχουν επίσης και δύο ανελκυστήρες για τη διευκόλυνση των επισκεπτών. Κατά μήκος της σκάλας υπάρχουν δύο στοιχεία τα οποία ενθαρρύνουν τον κόσμο να τις χρησιμοποιήσει. Το πρώτο είναι μια γραφική απεικόνιση της τοπικής ιστορίας, η οποία εγείρει το ενδιαφέρον του περιπατητή. Το δεύτερο, είναι το κόκκινο κιγκλίδωμα το οποίο εκτείνεται παράλληλα της σκάλας ενώ στην οροφή μετατρέπεται σε μια παιδική χαρά διαμορφώνοντας στοιχεία όπως κούνιες, αναρριχητικά σχοινιά, παγκάκια κτλ. Οι αρχιτέκτονες εξόπλισαν τον χώρο με καθίσματα και βρύσες για την εξυπηρέτηση του κόσμου και χρησιμοποίησαν τη φύτευση ώστε να προστατεύσουν τον κόσμο απομακρύνοντας τον από τα όρια.

¹⁴⁹ Jaja Architects, Park 'n' Play / JAJA Architects, archdaily, Δεκέμβρης, 2017

¹⁵⁰ ο.π.

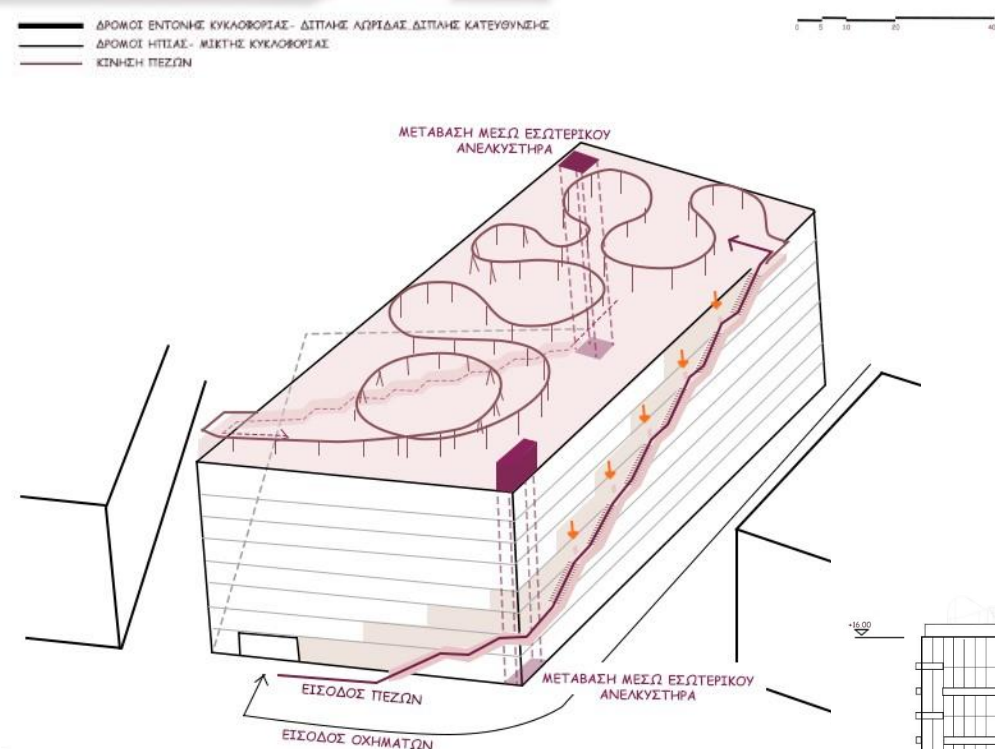
[129]

[130]

[131]

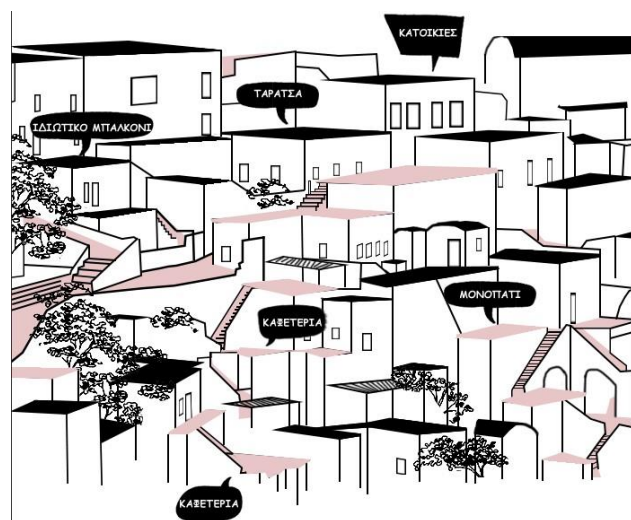
[132]

[133]

[134]

ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ (ΚΛΙΜΑΚΑ ΠΟΛΗΣ)

Στη Σαντορίνη, η αρχιτεκτονική είναι αποτέλεσμα της τοπογραφίας και των ανθρώπινων επεμβάσεων. Η ιδιομορφία του ηφαιστειακού εδάφους και η επιθυμία των κατοίκων για προστασία από τους δυνατούς ανέμους και τον ήλιο, δημιούργησαν μια σειρά από υπόσκαφες κατοικίες με βατό οριζόντιο δώμα¹⁵¹. Οι ταρατσες πολλών κατοικιών χρησιμοποιούνται ως είσοδος για τα από πάνω κτίσματα, αφού βρίσκονται στο ίδιο επίπεδο με το δρόμο, ενώ σε άλλες περιπτώσεις ως αυλές ή συνέχεια του καθιστικού. Σε παλιότερες εποχές, τα δώματα ήταν μέρος της παραγωγικής διαδικασίας του κρασιού καθώς αποτελούσαν το χώρο που απλώνονταν τα σταφύλια να ξεραθούν στον ήλιο. Σήμερα, έχουν λάβει τη μορφή σημείων ανάπαυσης και ψυχαγωγίας (πισίνες, μπαρ κτλ.) στα πλαίσια του αυξημένου τουρισμού.

¹⁵¹ Βαγγιάνου Ελένη, Παπαθανασοπούλου Κυριακή, *Το Δώμα ως Νέο Έδαφος: εξετάζοντας την Αθήνα*, Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα, 2013, σελ74

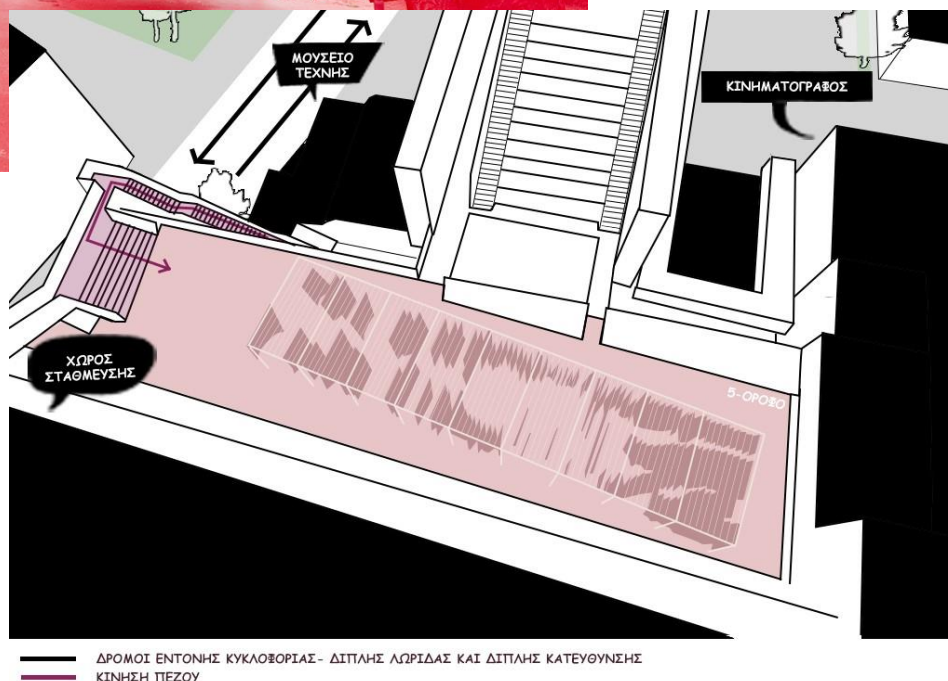
3.4. ΤΟΠΟΣΗΜΟ

[135]

[136]

URGENT.AGENCY, COMMON CLEARINGS, LINZ, AUSTRIA, 2019 (ΚΛΙΜΑΚΑ ΓΕΙΤΟΝΙΑΣ)

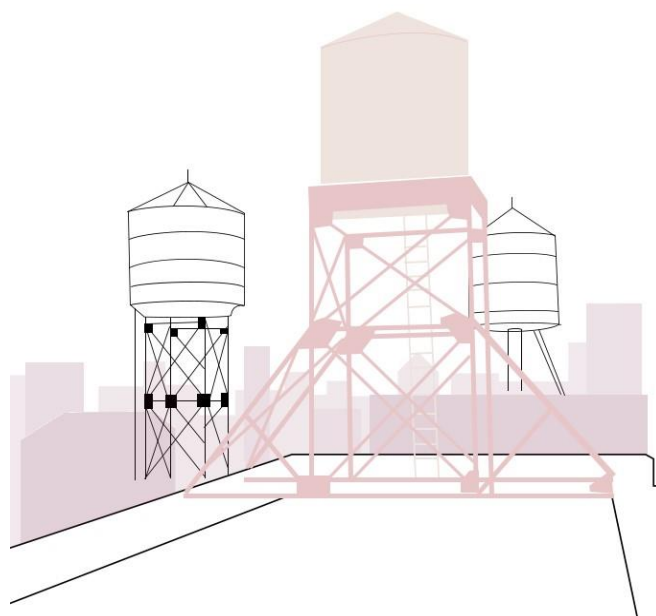
Η ιδέα του Common Clearings ήταν μια προσπάθεια επαναξιοποίησης των δωματίων ως χώρο καλλιτεχνικής εξερεύνησης τόσο των αισθήσεων όσο και της πόλης. Ο καλλιτέχνης χρησιμοποιεί μια σειρά από κόκκινα υφάσματα με τα οποία συνθέτει λαβυρινθώδη μονοπάτια κατά μήκος μικρών «καταφυγίων»- στάσεων. Τα χρώματα, οι υφές, ο χώρος σε συνδυασμό με τον ήλιο και τον άνεμο δημιουργούν ένα παιχνίδι μεταξύ της σκιάς και του φωτός, του κλειστού και του ανοιχτού, αποτυπώνοντας έτσι για τον καλλιτέχνη την έννοια του κοινού εξαγνισμού (Common Clearings)¹⁵². Σκοπός του είναι η δημιουργία εμπειριών, σωματικών και διαλογιστικών, υπενθυμίζοντας στα άτομα να φροντίζουν καλύτερα τον εαυτό και το περιβάλλον τους. Τελικά, το Common Clearings αποτελεί την προσπάθεια διαμόρφωσης ενός καταφυγίου μέσα σε ένα έντονο και κουραστικό κόσμο, χρησιμοποιώντας τις άγνωστες ακόμα δυνατότητες του χώρου της ταράτσας.

¹⁵² Berenika Balcer, *Red Rooftop Provides Calm Space for Reflection*, popurcity, Δεκέμβρης, 2019

[138]

[137]

RACHEL WHITEREAD, LOOKING UP, NEW YORK, USA, 2002 (ΚΛΙΜΑΚΑ ΓΕΙΤΟΝΙΑΣ)

Οι υδατόπυργοι (water towers) είναι ένα στοιχείο που κυριαρχεί στα δώματα των γειτονιών του Μανχάταν και κυρίως του Σόχο. Παλιότερα παρείχαν νερό στους ορόφους των πολυκατοικιών, όμως πλέον έχουν περάσει στην αδράνεια, λειτουργώντας απλά ως υπενθύμιση των πρώτων γενεών που έζησαν στην περιοχή. Αποτελούνται από ένα ξύλινο δοχείο και μία μεταλλική κατασκευή ως βάση. Οι υδατόπυργοι δυσκολεύουν την αξιοποίηση και την επανάχρηση των δωματίων λόγω του μεγάλου τους πλήθους. Το γεγονός αυτό όμως δεν αποτέλεσε εμπόδιο για την Rachel Whiteread, η οποία υποστήριξε πως η μετατροπή των πύργων σε καλλιτεχνική εγκατάσταση θα αποτελούσε ένα τρόπο επανακατοίκησης της ταράτσας¹⁵³.

Στο *Looking Up* η Whiteread επιλέγει να αποκόψει το αντικείμενο από το εννοιολογικό του πλαίσιο. Για να το πετύχει αυτό κατασκευάζει έναν υδατόπυργο με διαφορετική αλλά παρόμοια κατασκευή από σίδηρο για τη βάση, και έναν κύλινδρο για το δοχείο με ίδιο μέγεθος και σχήμα. Για τον κύλινδρο χρησιμοποιεί μεθακρυλική ρητίνη, ένα ημιδιαφανές υλικό το οποίο η ίδια μελετά για πολύ καιρό¹⁵⁴. Το αποτέλεσμα είναι ένας υδατόπυργος με τελείως διαφορετική σημασία, καθώς έχει μετατραπεί πλέον σε ένα γλυπτό, σε ένα τοπόσημο του αστικού τοπίου. Την μέρα παίρνει μία θαμπή γαλακτώδης μορφή που θυμίζει το υγρό που κάποτε περιείχε. Τη νύχτα όμως ο πύργος ακτινοβολεί με τα φώτα των δρόμων και τα χρώματα της αυγής.

¹⁵³ Martínez Andrés, *Habitar la cubierta = Dwelling on the roof*, Gustavo Gili, Barcelona, 2005, σελ.200

¹⁵⁴ ο.π., σελ.202

[139]

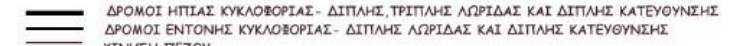
ROOFTOP CINEMA CLUB (ΚΛΙΜΑΚΑ ΠΩΛΗΣ)

Ακολουθώντας το παράδειγμα του ROEF, το Rooftop Cinema Club κατάφερε, από το 2011, να μετατρέψει εννέα αχρησιμοποίητες στέγες σε ένα αγαπητό χώρο των κατοίκων της πόλης, μια αίθουσα κινηματογράφου. Η διαφορά βέβαια υπόκειται στο ότι δεν αποτελεί ένα προσωρινό, ετήσιο γεγονός, αλλά αντίθετα χρησιμοποιεί ως μόνιμη βάση επιλεγμένες στέγες με ένα σταθερό πρόγραμμα εμβληματικών ταινιών. Έτσι, σε πέντε πόλεις του κόσμου, Λος Άντζελες, Νέα Υόρκη, Σαν Ντιέγκο, Χιούστον, Λονδίνο, οι πολίτες έχουν τη δυνατότητα να παρακολουθήσουν την ταινία, καθισμένοι σε μια άνετη ξαπλώστρα και φορώντας ασύρματα, ατομικά ακουστικά, απολαμβάνοντας ταυτόχρονα τη θέα, τον ήλιο και το φεγγάρι. Το πρόγραμμα σε πολλές από τις ταράτσες επίσης περιλαμβάνει παιχνίδια, επιτραπέζια και άλλα, και φαγητό από ποπ κορν και αναψυκτικά, μέχρι ποτά και γεύματα που ετοιμάζονται σε συνεργασία με την κουζίνα του κτιρίου¹⁵⁵.

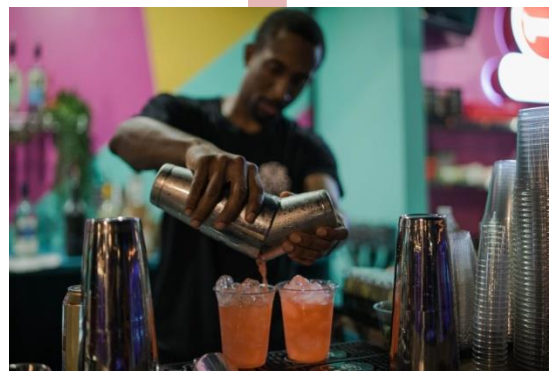
Όσον αφορά την είσοδο και την παραμονή στον χώρο, παρέχονται από την ιστοσελίδα του Rooftop Cinema Club σαφείς οδηγίες. Αρχικά αναφέρεται η τοποθεσία και το κτίριο του υπαίθριου σινεμά καθώς και το αν υπάρχει η όχι χώρος στάθμευσης. Η πρόσβαση γίνεται είτε από εξωτερικές σκάλες, είτε μέσα από τους χώρους υποδοχής και στάθμευσης του κτιρίου. Σε κάθε περίπτωση υπάρχουν πινακίδες που καθοδηγούν τους επισκέπτες στον χώρο προβολής. Κατά την παραμονή τους εκεί, οι άνθρωποι είναι εκτεθειμένοι στα καιρικά φαινόμενα και για το λόγο αυτό η ιστοσελίδα συμβουλεύει τον εφοδιασμό με τα απαραίτητα αντικείμενα, όπως αντηλιακό ή κουβέρτα, για την καλύτερη προστασία. Αν η ταινία αναβληθεί για κάποιο τέτοιο λόγο τότε το εισιτήριο μεταφέρεται για μια άλλη μέρα. Τελικά, όμως, οι επισκέπτες είναι ελεύθεροι να εκφραστούν ελεύθερα και να απολαύσουν την εμπειρία, σεβόμενοι πάντα τη διασκέδαση του άλλου¹⁵⁶.

¹⁵⁵ Aridan Mecava , *Turning Empty Rooftops Into Cinemas*, popurcity, Απρίλιος, 2019

¹⁵⁶ Rooftop Cinema Club Team, Venue Information, RooftopCinemaClub

[140]

[141]

[142]

[143]

ΜΕ ΜΙΑ ΜΑΤΙΑ...

Μέσα από την καταγραφή των παραπάνω παραδειγμάτων, την μελέτη τους ως προς την τοποθέτηση τους στο αστικό ιστό αλλά και την μορφή των χρήσεων που επιλέχθηκαν οδηγηθήκαμε σε ορισμένες διαπιστώσεις που αποτέλεσαν στοιχεί τις επιτυχίας τους.

Περίπατος

Στη συγκεκριμένη κατηγορία έγινε η παρουσίαση παραδειγμάτων που αφορούν τη μετάβαση από την ίδιο το οικοδόμημα αλλά και από το επίπεδο της πόλης στο δώμα. Στις κλίμακες μονάδας, γειτονιάς και πόλης, η μετάβαση επιτυγχάνεται μέσω κλιμακοστασίου και ανελκυστήρα εντός ή εκτός των κτιρίων. Θέτοντας ως άξονα μελέτης τον περίπατο, τόσο στο ίδιο το δώμα όσο και στον τρόπο μετάβασης σε αυτό παρουσιάζονται ορισμένες ομοιότητες μεταξύ των παραδειγμάτων. Πιο συγκεκριμένα, η προσέγγιση του δώματος σηματοδοτείται είτε δίνοντας έμφαση στο μέσο μετάβασης, δηλαδή τη σκάλα, είτε αποτελώντας κάποιο κοινόχρηστο χώρο του εκάστοτε κτιρίου προκειμένου να επικυρώσει και τη χρήση του δώματος ως χώρο προς όλους. Η πορεία στο δώμα σε κάθε παράδειγμα αποτελεί σημαντικό τμήμα για την κάθε περίπτωση που μελετάται καθώς είναι το μέσο για την εξερεύνηση του. Οι περίπατοι - διαδρομές, συνοδεύονται από χρήσεις και δραστηριότητες οι οποίες αναγνωρίζουν τη λειτουργία του δώματος ως κοινόχρηστο ή και δημόσιο χώρο, ενώ ταυτόχρονα αποτελούν στοιχεία συνομιλίας του έργου με το γύρω περιβάλλον καταφέροντας να αποδώσουν μια δυνατότητα σκοπιάς τόσο του αστικού ιστού όσο και του κτιρίου που το φιλοξενεί.

Επανακατοίκηση

Σε αυτή τη περίπτωση δόθηκε έμφαση στην καταγραφή παραδειγμάτων που ως στόχο είχαν την αξιοποίηση ήδη κτιρίων με σκοπό τη βιώσιμη λειτουργία τους. Στις κλίμακες μονάδας, γειτονιάς και πόλης, η μετάβαση στο δώμα επιτυγχάνεται μέσω κλιμακοστασίου και ανελκυστήρα εντός ή εκτός των κτιρίων. Αναλύοντας τις επεμβάσεις με άξονα την έννοια της επανακατοίκησης, διαπιστώνεται πως η βιωσιμότητα αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για την σχεδίαση των εν λόγω έργων. Με τη χρήση πρασίνου ως στοιχείο δομικό αλλά και των ήδη υφιστάμενων κτιρίων και κατασκευών με υλικά της περιοχής καταφέρνουν τα παραδείγματα να αποτελέσουν επιτυχή προσπάθεια των δημιουργών για την επανακατοίκηση του υπερυψωμένου εδάφους. Η δυνατότητα αξιοποίησης υπαρχόντων κτιρίων, ώστε να αποτελέσουν αφορμή για την δημιουργία ενός πιο βιώσιμου περιβάλλοντος είναι και αυτό που καταφέρνει στις εν λόγω περιπτώσεις να αναδείξει τη μοναδικότητα τους.

Τοπόσημο

Οι περιπτώσεις που καταγράφονται σε αυτή την ενότητα, σχετίζονται με τη προσπάθεια ενεργοποίησης του δώματος στο πλαίσιο μετατροπής του σε χώρο πολιτισμικό. Διαφορετικού ύφους εγκαταστάσεις και δραστηριότητες αποτελούν προσπάθεια των πολιτών για την αξιοποίηση των ξεχασμένων χώρων με θέα τον ουρανό. Στα εν λόγω παραδείγματα επιβεβαιώνεται πως η προσέγγιση του δώματος δεν οφείλει να πραγματοποιείται πάντοτε εντός του κτιρίου αλλά με τρόπο που να επιβεβαιώνει την χρήση του ως ένα δημόσιο χώρο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 04

Στην τέταρτη ενότητα, αναφέρονται κάποιοι παράγοντες οι οποίοι εμποδίζουν την ανάπτυξη του χώρου αλλά και που θα επηρεάσουν την εξέλιξη του, αλλά και τα στοιχεία της πόλης που θα μεταφερθούν σε αυτό.

[144]

4.1. ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΣΤΟ ΝΕΟ ΕΔΑΦΟΣ

Στο προηγούμενο κεφάλαιο αναλύθηκαν παραδείγματα αρχιτεκτονικών προτάσεων τα οποία είδαν τις προοπτικές που έχει ο χώρος του δώματος και τις αξιοποίησαν με διαφορετικούς τρόπους. Στο ερώτημα όμως αν αυτά τα παραδείγματα ήταν επιτυχημένα, η απάντηση δίνεται με το ότι αυτό αποδεικνύεται από την αποδοχή του κόσμου αλλά και από το πόσο καλά κατάφερε να ανταποκριθεί στις δυσκολίες είτε πρακτικές είτε πιο θεωρητικές. Οι θεωρητικές δυσκολίες αφορούν περισσότερο άγραφους κανόνες, άυλους παράγοντες και κυρίως τα αισθήματα που προκαλεί ο χώρος στον άνθρωπο τα οποία εμποδίζουν την οικειοποίηση του. Τέτοιες δυσκολίες, οι οποίες αναλύονται παρακάτω, είναι η ενδιάμεση κατάσταση του δώματος, η απομάκρυνση του ανθρώπου από το έδαφος και η μετάβαση από το ισόγειο στο επίπεδο της κορυφογραμμής.

4.2. ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ

4.2.1 ΕΝΔΙΑΜΕΣΟΣ ΧΩΡΟΣ

Η πολυκατοικία ως υποδοχέας συμβίωσης των ανθρώπων, διαθέτει κοινόχρηστους χώρους, όπως το κλιμακοστάσιο, την είσοδο, τον ακάλυπτο και την ταράτσα. Τη στιγμή που όμως δεν γίνεται κάποια προσπάθεια αξιοποίησης τους, αυτοί μετατρέπονται σε άγνωστους και ασχεδιάστους¹⁵⁷. Κενοί χώροι που αποτελούν το μεταίχμιο ανάμεσα σε δημόσιο και ιδιωτικό, εσωτερικό και εξωτερικό, δίνουν αφορμή σε φιλοσόφους και αρχιτέκτονες να ορίσουν αυτό το δίπολο. Σε αυτούς, τα όρια εξαϋλώνονται και τονίζεται η έννοια του ενδιάμεσου χώρου ως πεδίο διαλόγου που δημιουργεί ενότητες οι οποίες αλληλοεξαρτώνται και συνυπάρχουν ταυτόχρονα σε ένα κτίριο.

Η επέκταση του ιδιωτικού στο δημόσιο χώρο αντιστοιχεί στην ιδιωτικοποίηση λειτουργιών του δημόσιου χώρου και εκεί είναι που κάνει την εμφάνιση του ο ενδιάμεσος χώρος ως συνδετήρας αλλά και όριο αυτών των αντιφατικών εννοιών¹⁵⁸.

Ως όριο, ο ενδιάμεσος χώρος κατέχει καθοριστικό ρόλο στη σύνθεση, σύμφωνα με τον Φατούρο¹⁵⁹. Σχεδιάζοντας τον προκύπτουν σημεία τα οποία είτε με συγκεκριμένο και ασφυκτικό τρόπο, είτε με ελευθερία και εμμεσότητα προσδιορίζουν ένα όριο που δύσκολα κανείς μπορεί να συλλάβει. Όταν το όριο αυτό είναι αυστηρά καθορισμένο, όπως εκείνα που υπάρχουν στις πολυκατοικίες, όπου το άτομο βρίσκεται είτε σε δημόσιο χώρο είτε σε ιδιωτικό - κοινόχρηστο (που όμως δεν χρησιμοποιείται) χώρο, τότε η μετακίνηση μεταξύ των καταστάσεων που ορίζει είναι αρκετά δύσκολη. Από την άλλη, αν είναι ευέλικτο και πορώδες, τότε εξυπηρετεί τη μετάβαση μεταξύ τους και λειτουργεί ως σημείο σύνδεσης και μεταφοράς δραστηριοτήτων από μέσα προς τα έξω και αντιστρόφως¹⁶⁰. Ο ενδιάμεσος χώρος είναι το μέσο για να βρεθεί κάποιος από μια στιγμή σε μια άλλη, ένας χώρος ως στιγμή που αποκτά βαθύ νόημα καθώς οι δύο ακραίες καταστάσεις που ενώνει, το έξω με το μέσα και το κάτω με το πάνω, παράγουν ένα πεδίο¹⁶¹ που ενώ είναι οριοθετημένο φαινομενικά δυσκολευόμαστε να αντιληφθούμε την ύπαρξη μας μέσα σε αυτό.

[145]

¹⁵⁷Δίκας Νίκος, *Τόποι πάνω από την πόλη: ανάκτηση του συλλογικού*, Αθήνα, 2006

¹⁵⁸Λέφας Παύλος, Siebel Walter, Binde Jerome, *Αύριο οι Πόλεις*, Πλέθρον, Αθήνα, 2003, σελ. 87-90

¹⁵⁹Κωστάκη Μαρίνα, Σμυρναίου Ευσταθία, *Ενδιάμεσα θραύσματα μιας λανθάνουσας αστικότητας*, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, 2022,σελ11

¹⁶⁰Akshaya Murali, *Transition Spaces and how they translate, re-thinkingthefuture*, 2020

¹⁶¹Γκιαούρη Δέσποινα, *Το κατώφλι: μια απόπειρα προσέγγισης και ορισμού του με βάση τις ανθρώπινες πρακτικές*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος, 2016, σελ.28

Η κενότητα των μεταβατικών πεδίων, σαν ένας δρόμος, εξηγεί την επαφή του δημόσιου με τον ιδιωτικό, θυμίζοντας ένα από τα στοιχεία της πόλης. Όπως, ο δρόμος λειτουργεί σαν μέσο μετακίνησης του περιπατητή, που είναι ανοιχτό και κατά τόπους η έκταση του στεγάζεται, έτσι και ο ενδιάμεσος χώρος μπορεί να είναι περικλειστος ή μη ανάλογα με τον τρόπο λειτουργίας του. «Αγκιστρωμένοι στο δίπολο του αστικού και του υπαίθριου»¹⁶² οι μεταβατικοί χώροι κουβαλούν πλήθος αφηγήσεων και εμπειριών κάνοντάς τους να μοιάζουν με τοπία των οποίων η κενότητα όσο και σιωπηλή να αποδεικνύεται τόσο πιο μεγάλη αξία κουβαλά. Σε εκείνα τα τοπία χάνεται το βλέμμα προσπαθώντας να αναγνώσει το χώρο γύρω του λόγω της δυσκολίας αντίληψης των ορίων του μέρους που περιτριγυρίζει¹⁶³.

Σε αυτό το σημείο η συνέχεια και η συνοχή μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού αρχίζει να ορίζει και κάποια ημίμετρα όπως, το ημιδημόσιο ή το ημιιδιωτικό¹⁶⁴, που έρχεται να μπλέξει τον ενδιάμεσο χώρο, ο οποίος, ενώ είναι προσπελάσιμος μεταξύ των δύο άκρων διαμορφώνει μια δική του ξεχωριστή ταυτότητα. Αυτή η ταυτότητα φαίνεται να έχει τη μορφή εν τέλει ενός υπολειμματικού χώρου καθώς το κενό στην περίπτωση αυτή είναι σαν να είχε κατασκευαστεί εξαρχής ως ερημιά¹⁶⁵, με αποτέλεσμα να καταδικάζεται ως ένας άχρηστος χώρος. Τα δώματα είναι με τη σειρά τους, τέτοιοι άδριοι χώροι που παρά τη θεαματική τους έκταση «καταλήγουν να είναι κυριολεκτικά αόρατοι»¹⁶⁶. Σημειωτέον οι παράγοντες που σχετίζονται με το ανοιχτό ή κλειστό, το δημόσιο ή ιδιωτικό, έχοντας ως σημείο αναφοράς το δώμα, μπορούν να επηρεαστούν από τη μεταφορά τους σε αυτό.

Η πέμπτη όψη ενός κτιρίου μπορεί να αποτελέσει τόσο σημείο απομόνωσης όσο και κοινωνικοποίησης¹⁶⁷ ανάλογα με την οικειοποίησή της από του χρήστες της. Εκτός από χώρους άμεσης σύνδεσης του εσωτερικού με τον εξωτερικό ως βασική έννοια, οι ταράτσες, όπως και τα μπαλκόνια, ενσαρκώνουν μια πιο έμμεση σύνδεση, αυτή με τη φύση και το ανθρωπογενές περιβάλλον. Η σύνδεση και ο διαχωρισμός του μέσα με το έξω είναι δύο λειτουργίες που σε αυτούς τους χώρους καταφέρνουν ταυτόχρονα να αλληλοαποκλείονται και να συμπληρώνονται. Η ενδιάμεση αυτή κατάσταση, που ορίζει το κοινόχρηστο με το ιδιωτικό, είναι πολλές φορές αιτία της εγκατάλειψης του δώματος. Για παράδειγμα, ενώ παλαιότερα αποτελούσαν χώρο δράσης για την κάλυψη βοηθητικών χρήσεων των νοικοκυριών, όπως το άπλωμα των ρούχων, σήμερα έχουν παραμεληθεί και έχουν μετατραπεί σε 'αποθήκες' εναπόθεσης οικιακών εξοπλισμών όπως, οι ηλιακοί θερμοσίφωνες, κεραίες τηλεοράσεων, φωτοβολταϊκά και καμινάδες¹⁶⁸. Έτσι η εκτόνωση κρίνεται να καλυφθεί μόνο από το εκάστοτε διαμέρισμα κάνοντας την αξία του δώματος να ξεθωριάζει.

¹⁶²Γούλα Μαρία, Δοξιάδης Θωμάς, Μανωλίδης Κώστας, *Ωραίο, Φριχτό Κι Απέριτο Τοπίον!*, 2003, σελ.88

¹⁶³Δίκας Νίκος, *Τόποι πάνω από την πόλη: ανάκτηση του συλλογικού*, Αθήνα, 2006,

¹⁶⁴Κωστάκη Μαρίνα, Σμυρναίου Ευσταθία, *Ενδιάμεσα Θραύσματα μιας λανθάνουσας ασκότητας*, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, 2022,σελ21

¹⁶⁵Μαστρογεωργοπούλου Ελένη, *το Κενό ως Κοινό το αστικό κενό ως δυνητικό πεδίο μεταστροφής της πόλης και της κοινωνίας*, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Ε.Μ.Π, Αθήνα, 2020,σελ.13

¹⁶⁶ο.π.

¹⁶⁷Δίσκου Μαρία, Τζιτζιμικά Μαρία, *Δώμα:αστική εντοπία ή μοντέρνο ερείπιο;*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2021, σελ.97

¹⁶⁸ο.π.

Στις μέρες μας η κοινωνική ζωή δεν δύναται να εντοπίσει επαρκείς χώρους που να καταφέρουν να εδράσουν αυτή τη δραστηριότητα. Ένα συμβατό διαμέρισμα κλίνεται να καλύψει τις επιθυμίες του κατοίκου του σε λειτουργικότητα, εργασία και ψυχαγωγία. Το μπαλκόνι, ως ένας χώρος μικρότερης κλίμακας από αυτή του δώματος είναι ένας χώρος αφύπνισης και αποσύνδεσης από τη καθημερινή ρουτίνα, η επιμέλεια του οποίου εξαρτάται αποκλειστικά από τον κάτοικο του διαμερίσματος¹⁶⁹. Ίσως και εκεί να έγκειται η παραμέληση του δώματος, που παρά το γεγονός ότι παρουσιάζει αντίστοιχα χαρακτηριστικά περί ανοιχτού χώρου και ευεξίας λόγω της χρήσης του, η δικαιοδοσία για την επιμέλεια απονέμεται σε όλους του ενοίκους του κτιρίου. Η αδιαφορία των μελών της κοινότητας που περιορίζεται σε ένα οικοδόμημα, σε συνδυασμό με την ανωνυμία της σύγχρονης πόλης φέρνουν σαν αποτέλεσμα την αδυναμία επανάκτησης μιας κοινωνίας που θα αποτελέσει το πυρήνα αφύπνισης της γειτονιάς και αντίστοιχα των κτιρίων που την κοσμούν.

Για τις πολυκατοικίες υφίσταται το ζήτημα του ότι όλοι οι κάτοικοι πρέπει να συμφωνούν στις αποφάσεις περί κοινόχρηστων χώρων. Η κύρια λειτουργία κοινόχρηστων χώρων είναι να ενεργοποιούν τη ζωή μεταξύ των κτιρίων μέσα από αυθόρμητες δραστηριότητες όπως η κυκλοφορία του κόσμου στους δρόμους και οι συναναστροφές που αποτελούν συστατικά του συλλογικού τρόπου ζωής, όπως την θέλουν οι κάτοικοι¹⁷⁰. Στην πραγματικότητα, οποιοσδήποτε μπορεί να λάβει την απόφαση να αλλάξει κάτι στο διαμέρισμα του αλλά όταν τίγονται θέματα περί κοινών χώρων η συνεννόηση των χρηστών είναι κανόνας, ασχέτως αν η προσβασιμότητα είναι εφάμιλλη προς όλους. Επομένως, οι ενδιαμέσους χώροι χάνουν η κοινωνική του σημασία καθώς βρίσκουν εμπόδια που σχετίζονται με την ασυμφωνία των ενοίκων, οι οποίοι λαμβάνουν αποφάσεις για χώρους που δεν επισκέπτονται.

Στον κατάλογο τους Rooftop Catalogue, οι MVRDV, αναφέρουν πως η προσβασιμότητα δεν μπορεί να είναι παντού η ίδια. «Κάποια δώματα μπορούν να ανήκουν μόνο στους ιδιοκτήτες και κάποια να είναι προσβάσιμα από το κοινό»¹⁷¹. Αυτό σημαίνει ότι η λειτουργία ορισμένων δωματίων θα είναι πιο ιδιωτική και θα αφορά τους ενοίκους των πολυκατοικιών, ενώ άλλων θα είναι πιο δημόσια και θα αποτελούν πυρήνες αφύπνισης σε επίπεδο γειτονιάς. Για να γίνει αυτό, οφείλει να ληφθεί υπόψη η στατική ικανότητα του κτιρίου, συναίνεση των ενοίκων και η ανάγκη σύνδεσης με τους γύρω.

Το δώμα λοιπόν ως ένας τέτοιος ενδιαμέσος χώρος επιτρέπει από τη μία με την ανοιχτότητα του στο βλέμμα να αφουγκραστεί το περιβάλλον από απόσταση χωρίς να παρεμβαίνει στην ιδιωτικότητα των υπολοίπων και να ενεργοποιηθεί γεννώντας το αίσθημα της γειτονιάς, ενώ από την άλλη αποτρέπει λόγω της φύσης του ως χώρος διπλής σημασίας, δημόσιος και ιδιωτικός, «μόνο που εδώ δημόσιο χαρακτηρίζεται το κοινόχρηστο από όλους τους ιδιοκτήτες μιας πολυκατοικίας»¹⁷², τη δυνατότητα να αποβεί χρήσιμος και ζωντανός χώρος εκτόνωσης. Θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ως στάδιο κοινωνικοποίησης, που θα φιλοξενήσει κοινόχρηστες δραστηριότητες, κάτι που πλέον εκλείπει λόγω της τάσης για ιδιωτικοποίηση του. Το δώμα ως ένα όριο φαίνεται ότι «αποτελεί στις μέρες μας το τελείωμα της ζωής και των δραστηριοτήτων της πολυκατοικίας και όχι την αρχή νέων κοινωνικών συναναστροφών με φόντο το skyline της πόλης»¹⁷³.

¹⁶⁹ Δίσκου Μαρία, Τζιτζιμικά Μαρία, *Δώμα: αστική εντοπία ή μοντέρνο ερείπιο;*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2021, σελ.97

¹⁷⁰Gehl Jan, *Η Ζωή Ανάμεσα στα Κτήρια Χρησιμοποιώντας το Δημόσιο Χώρο*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Βόλος, 2013

¹⁷¹Irene Start, *“So Much More Is Possible On Our Rooftops Than We All Think”*, MVRDV, Μάιος, 2021

¹⁷²Τσιάνη Δήμητρα, *Επινόηση Δημόσιου Χώρου σε περιοχές με αυξημένη πυκνότητα*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Θεσσαλία, 2013, σελ. 67

¹⁷³ ο.π.

4.2.2. ΑΠΟΜΑΚΡΥΝΣΗ ΑΠΟ ΤΟ ΕΔΑΦΟΣ

Η αφετηρία της σκέψης για την αποδέσμευση της ανθρώπινης ύπαρξης από τη γη μπορεί να εντοπιστεί στην ιδέα της πτήσης. Ως όν σχεδιασμένο να περπατάει, ο άνθρωπος ήταν πάντοτε συνδεδεμένος με τη γη, γεγονός που φαίνεται σε κάθε περίοδο και πολιτισμό. Έτσι, η εναέρια προοπτική αποτελούσε άπιαστο όνειρο, που εξακολουθούσε όμως να τον γοητεύει λόγω της ελευθερίας και του δέους που χάριζε. Με την εξάπλωση του περιβάλλοντος του ανθρώπου και την εξάντληση των εδαφικών πόρων ο τρόπος που το άτομο αλληλεπιδρά με το περιβάλλον τροποποιήθηκε, εμφανίζοντας την επιθυμία να κατακτήσει τον ουρανό. Δεν επιθυμούσε να παραμένει περιορισμένος και αγκιστρωμένος στο έδαφος αλλά επιδίωκε να ανακαλύψει το άγνωστο.

Ιστορικά, η αναζήτηση ενός ψηλού χώρου παρατήρησης εντοπίζεται από την εποχή του ανθρώπου – κυνηγού, ως τεχνούργημα για τον έλεγχο του εδάφους, για προστασία αλλά και για επίθεση¹⁷⁴. Τα κάστρα τοποθετούνταν σε ψηλά στρατηγικά σημεία, ενώ τα φρούρια είχαν πολυώροφους πύργους, για να είναι επιτυχής η παρατήρηση του περιβάλλοντος και η άμυνα. Στην ίδια λογική, κτίρια όπως εκκλησίες και ναοί οικοδομούνταν στα ψηλότερα σημεία της πόλης, τόσο ως άμυνα και έλεγχο του λαού, όσο για επίδειξη δύναμης και σύνδεσης με τον ουρανό. Σε μικρότερη κλίμακα, τα αρχοντικά και τα ανάκτορα του 19ου και 20ου αιώνα, ήταν δομημένα με τέτοιο τρόπο ώστε τα κατώτερα πατώματα να ανήκουν στο βοηθητικό προσωπικό και να είναι αποσυνδεδεμένα από τους ιδιοκτήτες οι οποίοι ζούσαν στους ανώτερους ορόφους, με περισσότερο φως και θέα.

Με την ανάπτυξη των πόλεων και της κατακόρυφης μορφής τους, η λογική αυτή αναπαράχθηκε και μέσα στον αστικό ιστό. Οι μεγάλοι ουρανοξύστες έχουν γίνει σύμβολο ανάπτυξης, οικονομικής και πολιτικής ισχύος. Οι περισσότεροι μάλιστα από αυτούς, εκμεταλλεζόμενοι τα μεγάλα ανοίγματα, λαμβάνουν το ρόλο παρατηρητηρίου της πόλης και του κόσμου που βρίσκεται από κάτω της.

[146]

[147]

[148]

[149]

¹⁷⁴ Dorrian Mark, *The aerial view: notes for a cultural history*, journals.openedition, 2007

Παρατηρώντας την πόλη από το δώμα, ξεδιπλώνεται ένα νέος κόσμος με επίκεντρο τον παρατηρητή. Το βίωμα της πόλης μπορεί να είναι διαφορετικό αν αναλογιστεί κανείς την ανάγκη αναζήτησης θέας από το υψηλότερο σημείο ενός κτιρίου. Αποτελεί ένα απομακρυσμένο χώρο από όπου το άτομο προστατεύεται και αποκτά την αίσθηση του ελέγχου. Ο Michel de Certeau, στο βιβλίο του *The Practice of Everyday Life*, αναφέρει πως η απομάκρυνση από την πόλη, τους δρόμους, τα πλήθη, δίνει τη δυνατότητα αποδέσμευσης από αυτή, αποστασιοποίησης, και της απόκτησης μιας εξωτερικής οπτικής, αυτή του παρατηρητή. Αυτή η οπτική επιτρέπει την ανακάλυψη μοναδικών στοιχείων της πόλης και τη μετατρέπει σε αντικείμενο προς μελέτη¹⁷⁵.

Έτσι λοιπόν, η ομοιομορφία που παρατηρείται από τον ουρανό είναι τελείως διαφορετική από την εμπειρία της πόλης στο επίπεδο του εδάφους όπου τα πάντα μεταβάλλονται από ψηλά διαφέρει εξ' ολοκλήρου από τη βίωση της πόλης στο επίπεδο του εδάφους που δεν επικρατεί η σταθερότητα και η ηρεμία. Η αναζήτηση όμως διαφορετικής οπτικής αποτελεί φυσιολογική τάση του ανθρώπου. Επομένως, οι αρχετυπικές επιταγές, οδηγούν τον άνθρωπο σε μία έντονη επιθυμία να ψάχνει μέρη που παρέχουν προστασία και προσφέρουν μια πλήρη εποπτεία του περιβάλλοντος χώρου.

Παρόλα αυτά, ο άνθρωπος εξακολουθεί να αναζητά, έστω και ασυνείδητα, τη σύνδεση του με τη γη. Ονειρεύεται να κατοικήσει τον ουρανό συνεχίζοντας όμως να χρησιμοποιεί πρότυπα και υλικά του εδάφους για να οικοδομήσει τα κτίρια του¹⁷⁶. Έτσι, εντοπίζουμε σε αρκετές περιπτώσεις δώματα που αντιγράφουν σκηνές του εδάφους όπως τεχνητά δάση και κήπους [εικ.151] ή στοιχεία νερού. Τα υλικά στην προκειμένη περίπτωση, εκτός από τη λειτουργία τους για την επάρκεια της σταθερότητας και την ομορφιά του οικοδομήματος καταφέρνουν να διαφυλάξουν τη σύνδεση τους με το έδαφος. Σύμφωνα με τον Μανωλίδη «Τα υλικά κρατούνε όρθιο το αρχιτεκτόνημα αλλά την ίδια ώρα μας ελκύουνε στη μήτρα του εδάφους»¹⁷⁷. Συνεπώς, στον αστικό χώρο, τα υλικά στοιχεία αποτελούν το δεσμό ανάμεσα στον άνθρωπο και το έδαφος και αυτό επιτυγχάνεται από συσχέτιση με το κτίσμα και την κατασκευή του.

[150]

[151]

¹⁷⁵De Certeau Michel, *The Practice of Everyday Life*, Berkeley: University of California Press, London, 1984, σελ.98

¹⁷⁶Δίσκου Μαρία, Τζιτζιμικά Μαρία, *Δώμα:αστική εντοπία ή μοντέρνο ερείπιο;*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2021, σελ. 16-17

¹⁷⁷Μανωλίδης Κώστας, *Εδαφολόγιο: Κείμενα για την ύλη της αρχιτεκτονικής.*, εκδ. Νήσος, Αθήνα, 2017, σελ. 15-16

Σύμφωνα με τον Λέφα, στο βιβλίο του «Αρχιτεκτονική και Κατοίκηση: Από τον Heidegger στον Koolhaas», η προσπάθεια αποδέσμευσης του ανθρώπου από το έδαφος «επιτυγχάνεται όχι με τα ψηλά κτίρια των 6 ή 26 ορόφων, αλλά με δημιουργία επιπέδων στα 3 ή 4 μέτρα πάνω από το έδαφος, εκεί όπου η αρχιτεκτονική των μοντερνιστών ενδυναμώθηκε από την ανίσχυρη παρουσία του εδάφους»¹⁷⁸. Ο Certeau αναφέρει πως το να τοποθετείς τον εαυτό σου στο σημείο που βλέπει τα πάντα αποτελεί «το μύθο που συνθέτει η γνώση»¹⁷⁹. Η απόσπαση, δηλαδή, από το έδαφος αποτελεί μία ψευδαίσθηση, καθώς η υπερυψωμένη προοπτική εξακολουθεί να είναι μέρος της πόλης και των προβλημάτων της. Παρά τη μεταφορά της πόλης ψηλά και την ανάγκη αποίκησης του ουρανού, οι οροφές των κτιρίων θα είναι πάντα τμήματα του εδάφους που σε διάφορους συνδυασμούς διαμορφώνουν ένα νέο χώρο με πολύπλοκες εκφάνσεις. Αυτό αποδεικνύεται και από το τι αισθάνεται κανείς στεκούμενος σε ένα τέτοιο μέρος της πόλης. Αν σταθείς στο δώμα, νιώθεις ότι βρίσκεσαι μέσα στην πόλη αλλά ταυτόχρονα απομακρυσμένος από αυτή, σε ένα μέρος εποπτείας, ασφαλές και αποστασιοποιημένο από τον ρυθμό της. Έτσι ενώ χωρικά παραμένεις στα όριά της, βρίσκεσαι σε ένα σημείο που μπορείς να της ξεφύγεις.

Η αποδέσμευση από το έδαφος συνεπάγεται τη σύνδεση του ανθρώπου με τον ουρανό και την πραγματοποίηση του ονείρου¹⁸⁰. Αιώνια δέσμιος του εδάφους, αναζήτησε νέους τρόπους να προσεγγίσει τον αέρα, οι οποίοι προσέφεραν προστασία και μια νέα οπτική τόσο για το γύρω περιβάλλον όσο και για τον κόσμο. Η προσπάθεια όμως αυτή δεν κατάφερε να σπάσει τη σύνδεση του ανθρώπου με τη γη, καθώς ο ίδιος την αναζητούσε μέσα από κάθε του πράξη. Το γεγονός αυτό μας φέρνει μπροστά σε ένα δίλημμα: είναι συνετό να επιχειρήσουμε να σπάσουμε αυτό το δεσμό έτσι ώστε ο χώρος των δωματίων να απελευθερωθεί και να γίνει κάτι καινούριο, ανεξάρτητο; Ή ίσως είναι προτιμότερο να αποδεχτούμε πως ένας τέτοιος δεσμός είναι σχεδόν αδύνατο να καταστραφεί και άρα να εκμεταλλευτούμε τις δυνατότητές του;

¹⁷⁸Μανωλίδης Κώστας, *Εδαφολόγιο: Κείμενα για την ύλη της αρχιτεκτονικής.*, εκδ. Νήσος, Αθήνα, 2017, σελ. 15-16

¹⁷⁹De Certeau Michel, *The Practice of Everyday Life*, Berkeley: University of California Press, London, 1984, σελ.102

¹⁸⁰Δίσκου Μαρία, Τζιτζμικά Μαρία, *Δώμα:αστική εντοπία ή μοντέρνο ερείπιο;*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2021, σελ.17

4.2.3. ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΑΠΟ ΤΟ ΙΣΟΓΕΙΟ ΣΤΟ ΔΩΜΑ

Διαπιστώνοντας πως το δώμα είναι ένας χώρος απομακρυσμένος τόσο μεταφορικά, λόγω της δυσκολίας αντίληψής του, όσο και κυριολεκτικά, λόγω της αδυναμίας σύνδεσης με το έδαφος, αναζητούνται ορισμένοι τρόποι όπου η ενοποίηση με το επίπεδο του δρόμου θα μπορούσε να είναι εφικτή. Στον διάβα αυτών των ακραίων καταστάσεων, εντοπίζονται ορισμένοι μεταβατικοί χώροι που αφήνουν το χρήστη μετέωρο, στο κατά πόσο δύναται μέσα σε αυτούς να αφεθεί ελεύθερος και να τους αισθανθεί οικείους. Ως ζώνες με μεγάλη κινητικότητα εντός ενός οικοδομήματος που επικουρούν τη μεταφορά από το «κάτω» στο «πάνω», χρειάζεται αρκετός χρόνος παραμονής σε αυτές, γεγονός που αποθαρρύνει την προσέγγιση του απομονωμένου και εγκαταλελειμμένου δώματος για δύο βασικούς λόγους.

Ο κυριότερος σχετίζεται με τη τάση του ανθρώπου, του χρήστη της πόλης, να εξοικονομεί όσο το δυνατόν περισσότερη ενέργεια. Ως γνωστόν οι οριζόντιες διαδρομές και κινήσεις σε ένα χώρο δεν αποτελούν σοβαρό ζήτημα. Όταν όμως κανείς κλιθεί να οδηγηθεί από κάποιο σημείο σε κάποιο άλλο διανύοντας μια κατακόρυφη πορεία, τα πράγματα δυσχεραίνουν. Για παράδειγμα στο άκουσμα του τηλεφώνου που βρίσκεται σε διπλανό δωμάτιο από τον χώρο παραμονής κάποιου, αυτός θα προθυμοποιηθεί να το απαντήσει. Στην περίπτωση όμως που αυτό βρίσκεται σε άλλο όροφο, θα αναζητήσει κάποιον άλλον να το κάνει. Η χρήση της σκάλας απαιτεί κόπωση, καθιστώντας απωθητικό το ανεβοκατέβασμα. Γι αυτό και στα μετρό, τα αεροδρόμια ή τα πολυκαταστήματα ο κόσμος επιλέγει σχεδόν πάντα τις κυλιόμενες, ενώ οι συμβατικές παραμένουν άδειες. Οι δομές αυτές βασίζονται σε αυτόματους τρόπους μετακίνησης, κυλιόμενες σκάλες και ανελκυστήρες, για την κίνηση μεταξύ των ορόφων. Αν κάτι από αυτά υποστεί βλάβη, τότε υπάρχει σε πολλές περιπτώσεις απώλεια πλήθους.

Ο Alexander Christofer, στο βιβλίο του *A Pattern Language* αναφέρει ότι για να μπορέσει το άτομο να συλλάβει το μεγαλείο της θέας πρέπει να δουλέψει γι' αυτό μέσω της φυσικής ανάβασης και όχι με τη συμβολή κάποιου τεχνολογικού μέσου. «Η πράξη της αναρρίχησης, έστω και για λίγα βήματα, καθαρίζει το μυαλό και προετοιμάζει το σώμα»¹⁸¹, ενώ ταυτόχρονα δίνει τη δυνατότητα στάσης και διαφορετικής οπτικής. Από τη στιγμή όμως που ο άνθρωπος δεν θα επιχειρήσει εύκολα μια τέτοια μετάβαση, τότε πρέπει να υπάρχει κάποιο κίνητρο που θα τον ωθήσει, όπως αποδεικνύεται και από το πείραμα «Piano Stairs» στη Στοκχόλμη [εικ.155]. Σύμφωνα με τη Θεωρία της Διασκέδασης, κάτι τόσο απλό όσο η ψυχαγωγία είναι ο ευκολότερος τρόπος να αλλάξεις τη συμπεριφορά των ανθρώπων προς το καλύτερο¹⁸². Στο παράδειγμα, η ομάδα Fun Factory έθεσε την πρόκληση να αυξήσει τον αριθμό των ανθρώπων που ανεβαίνουν την σκάλα, κάνοντας διασκεδαστική την διαδικασία. Έτσι δημιούργησαν μια σκάλα – πιάνο, της οποίας κάθε σκαλί έβγαζε έναν ήχο από τα πλήκτρα του μουσικού οργάνου. Το αποτέλεσμα ήταν πως ένα μεγάλο ποσοστό των ανθρώπων, παρακινούμενο από περιέργεια, προτίμησε να χρησιμοποιήσει τη συμβατική και όχι την κυλιόμενη σκάλα.

Το στοιχείο αυτό του παιχνιδιού, είναι κάτι που απουσιάζει από τους χώρους μετάβασης στο δώμα. Οι σύγχρονες πολυκατοικίες έχουν δομηθεί με τέτοιο τρόπο ώστε τα διαμερίσματα να καταλαμβάνουν όσο το δυνατόν μεγαλύτερη επιφάνεια, ενώ το κοινόχρηστο κλιμακοστάσιο έχει υποβιβαστεί, αφιερώνοντάς του μόνο τα απαραίτητα τετραγωνικά. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα ένα χώρο μη βιώσιμο, συνήθως σκοτεινό, αλλά κυρίως αφιλόξενο, ο οποίος υποβαθμίζει την ανάγκη παραμονής αλλά και αξιοποίησης του ώστε να μετατραπεί η πορεία προς το δώμα σε ελκυστική και ενδιαφέρουσα.

[154]

¹⁸¹Τσιάμη Δήμητρα, *Επινόηση Δημόσιου Χώρου σε περιοχές με αυξημένη πυκνότητα*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Θεσσαλία, 2013, σελ. 44

¹⁸²Designoftheworldteam, *Piano Stairs From movement to Mozar*, designoftheworld, 2017

[155] Piano Stairs

Μια πιθανή λύση σε αυτό το πρόβλημα, θα ήταν η αλλαγή χώρου σε επίπεδο διαστάσεων, ποιοτήτων, χρωμάτων, δραστηριοτήτων και εξοπλισμού. Σε περίπτωση που μια τέτοια διαδικασία αποβεί αδύνατη, η σκυτάλη παραδίδεται στις αισθήσεις. Μυρωδιές που κατακλύζουν το γύρω περιβάλλον, κάποιο εικαστικό έργο, μια μελωδία μπορούν να εγείρουν το ενδιαφέρον και να αποτελέσουν αιτίες μετάβασης στην οροφή ενός κτιρίου. Τα παραπάνω, σε συνδυασμό με τις κατάλληλες δραστηριότητες που εισχωρούν στο οπτικό πεδίο του περιπατητή κατά τη μετακίνηση του στο επίπεδο της πόλης και οδηγούν νοητά στο δώμα, θα αποτελούσε μια επιτυχημένη προσπάθεια μετάβασης σε αυτό, ως ένα δείγμα διέγερσης των αισθήσεων.

Άλλωστε, ένας καλός τόπος, στην περίπτωσή μας το δώμα, είναι προσβάσιμος από όλες τις αισθήσεις¹⁸³. Η ταυτότητά του επικυρώνεται μέσω του συνδυασμού του αισθητηριακού περιβάλλοντος με την ανάγκη του ανθρώπου να συσχετιστεί με αυτό κι να διαμορφώσει με τη σειρά του τη δική του ταυτότητα, όπως προκύπτει από προσωπικές αναμνήσεις, συναισθήματα. Για τον Lynch, η πόλη είναι μια κατασκευή στον χώρο, που ορίζεται από μέγεθος, πυκνότητα, υφή, περίγραμμα και μοτίβο¹⁸⁴. Μια ισχυρή αποτύπωση αυτής της κατασκευής προκαλεί όλες τις αισθήσεις, τις μνήμες και τα βιώματα που μπορούν να συλληφθούν, γι' αυτό και η αισθητηριακή πολυπλοκότητα είναι αναγκαία σε αυτόν. Μέσα στο σύμπλεγμα της πόλης, η κύρια αίσθηση που λειτουργεί προκειμένου να κατανοήσει ο άνθρωπος το χώρο είναι η όραση και ο τρόπος που αυτή ενεργεί στην αντίληψη της πραγματικότητας γύρω μας. «Ποτέ δεν κοιτάμε ένα και μόνο πράγμα, κοιτάμε πάντα τη σχέση ανάμεσα στα πράγματα και τον εαυτό μας. Η όραση μας ενεργεί συνεχώς, κινείται συνεχώς, συγκρατεί συνεχώς τα πράγματα»¹⁸⁵. Αν αυξηθεί η απόσταση από το αντικείμενο που παρατηρούμε, τόσο πιο πολύ θα είναι η πληροφορία που θα συλλάβουμε για το περιβάλλον και άρα για το πως θα μεταβούμε σε αυτό.

Επομένως, η αίσθηση του χρήστη για τον χώρο βασίζεται σε μια αμφίδρομη σχέση μεταξύ του ατόμου και του περιβάλλοντος του. Αν λοιπόν ληφθούν υπόψη οι δυσκολίες που έγκειται στη προσέγγιση του δώματος και πως αυτές μπορούν να επιλυθούν μέσα από πράξεις που διευκολύνουν και «ωραιοποιούν» τη μετάβαση αλλά και συνδράμουν στην λειτουργία συνολικά των αισθήσεων, τότε θα επιτευχθεί ο στόχος για τη δημιουργία ενός ενεργού δώματος, δηλαδή μιας εύκολης και ανοικτής πρόσβασης σε αυτό.

¹⁸³Μπενιουδάκη Αγγελική, *Κατανοώντας την οπτική μορφή Η μορφολογική προσέγγιση της οπτικής αντίληψης και η εικόνα της πόλης*, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, 2019-2020, σελ. 35

¹⁸⁴Ο.π., σελ.159

¹⁸⁵Ο.π., σελ.45

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

[156]

Η παρούσα έρευνα υλοποιήθηκε προκειμένου να αναλυθεί ο χώρος του δώματος και να διαπιστωθεί αν αυτός αποτελεί έναν εν δυνάμει τόπο άσκησης της αστικής συλλογικότητας. Λαμβάνοντας υπόψη ότι το δώμα αποτελούσε ανέκαθεν ένα μέρος σύνδεσης του ανθρώπου με το φυσικό περιβάλλον σε ένα υπερυψωμένο επίπεδο αναρωτηθήκαμε, πώς αυτό μπορεί να ταυτιστεί με τον δημόσιο χώρο ως ένας φορέας δρώμενων και δραστηριοτήτων που λαμβάνει τόπο στην κορυφογραμμή της πόλης.

Θέτοντας ως αφετηρία την αυτούσια μορφή του δώματος όπως αξιοποιήθηκε από την εποχή του μοντερνισμού και έπειτα, διαπιστώνουμε ότι αποτελεί κομμάτι και συνέχεια της πόλης, το οποίο όμως έχει από καιρό ξεχαστεί. Η μελέτη του δώματος με τον Le Corbusier να υμνεί τη μορφή του, ξεδιπλώνει, μέσα από έργα του, μια νέα σχέση του ανθρώπου με την αρχιτεκτονική και συγκεκριμένα με χρήσεις αυτού που μπορούν να μεταφερθούν από το σύμπλεγμα της πόλης σε ένα υψηλότερο επίπεδο με ταβάνι τον ουρανό. Στην προσπάθεια ανάλυσης του χώρου, το δώμα διερευνάται με βάση τρεις κλίμακες: την μονάδα, την ομάδα και το σύνολο, ή αλλιώς το δώμα, την γειτονιά και την πόλη των δωματίων. Μέσα από την μελέτη, αντιλαμβανόμαστε αρχικά πως προκύπτει μια νέα τοπιογραφία ως αρχιτεκτονικό στοιχείο που σκεπάζει τον αστικό ιστό, μια πόλη πάνω από την πόλη. Το σύνολο επηρεάζεται από τα στοιχεία της μονάδας δημιουργώντας ποικιλόμορφους χώρους, ενώ η μονάδα συνθέτει ομάδες που μπορούν να αποτελέσουν αφετηρία ενεργοποίησης της γειτονιάς. Ένα δεύτερο στοιχείο που αναδύεται είναι ότι το «έδαφος» αποτελεί δημιούργημα του ανθρώπου. Στη σύγχρονη κοινωνία τα αυστηρά όρια του όρου, το ότι δηλαδή αποτελεί το τελευταίο στρώμα της γης, παύει να υφίσταται και η έννοια αναφέρεται κυρίως στο επίπεδο που υπάρχει δράση. Με άλλα λόγια ο άνθρωπος μπορεί να δημιουργήσει έδαφος παντού, όπως και στον χώρο των δωματίων. Σε αυτή όμως την περίπτωση τα υποκείμενα στρώματα της πόλης μπορούν να συνεργούν και να αλληλεπιδρούν ενεργά και δυναμικά με το καινούριο τοπίο, προσφέροντας νέες δυνατότητες ανάπτυξης της πόλης.

Από την ανάλυση του δώματος προκύπτει ένα ερώτημα: αν ισχύει ότι τα δώματα αποτελούν μια υπερκείμενη πόλη, αυτό σημαίνει ότι τα στοιχεία της, όπως για παράδειγμα ο δημόσιος χώρος, υφίστανται ή μπορούν να μεταφερθούν ομαλά και στην κορυφογραμμή; Η μελέτη λοιπόν στράφηκε

προς τις θεωρίες της μετάβασης και της επαναχρησιμοποίησης. Η μεν, αποκάλυψε τις δυνατότητες αλλά και τους κινδύνους που υπάρχουν κατά τη μεταφορά κάποιου στοιχείου από το ένα επίπεδο στο άλλο. Με τη διαδικασία της μετάβασης συντίθεται μια νέα εμπειρία που ολοκληρώνει την περιπατητική διαδικασία προσφέροντας τη δυνατότητα παρατήρησης των ξεχασμένων σημείων της πόλης. Το γεγονός αυτό είναι πολύ σημαντικό καθώς δίνει την ευκαιρία στον άνθρωπο να γνωρίσει το περιβάλλον γύρω και πέρα από την κατοικία του και να διεκδικήσει την αλλαγή. Δημιουργώντας λοιπόν την κατάλληλη κατακόρυφη σχέση, η κίνηση προς τα πάνω στρώματα της πόλης επιτυγχάνεται φυσικά και ανεμπόδιστα. Σε πολλές όμως περιοχές η διαδικασία αυτή μένει στη μέση μετατρέποντας τα δώματα στο περίσσειμα του δομημένου χώρου, σε ένα ερείπιο. Η μεταφορά όμως απαιτεί κάποιες αλλαγές. Οι μετασχηματισμοί τόσο σε επίπεδο κάτοψης όσο και επίπεδο τομής είναι αυτοί που οδήγησαν στις αναζητήσεις για θεωρίες επανάχρησης, καθώς πολλές υποδομές λησμονούνται κατά αυτή τη μεταφορά και το μόνο που απομένει είναι η μνήμη τους. Όταν ένα κτίριο παύει να λειτουργεί ως είθισται, στην περίπτωση μας το δώμα, η προσαρμοστική επαναχρησιμοποίηση αποτελεί τη βιώσιμη επιλογή για την ανάκτηση και επαναλειτουργία του. Η επανάχρηση είναι δυνατόν να επιφέρει αλλαγές, χωρίς όμως να μεταβληθεί πλήρως τη μορφή ενός οικοδομήματος, που ως στόχο της μετατροπής και επανακατοίκησης του είναι η επαναφορά στο νου του παρελθόντος. Με αυτόν τον τρόπο καταφέρνει να δώσει λύσεις και για ένα περιβάλλον που αποτελείται εξολοκλήρου από υφιστάμενα κελύφη και άρα οι αλλαγές που πραγματοποιούνται πρέπει να λαμβάνουν υπόψη την υπάρχουσα κατάσταση.

Εμβαθύνοντας στο προηγούμενο ερώτημα, εισάγονται στη συζήτηση έννοιες που αφορούν το δημόσιο χώρο προκειμένου να αντιληφθούμε αν είναι δυνατόν το δώμα να αποτελέσει πεδίο δράσης που ξεφεύγει από το ιδιωτικό και καταλήγει σε ένα χώρο κοινό προς όλους. Εξετάζεται λοιπόν η σύγχρονη δομή του δημόσιου χώρου και άρα οι έννοιες και οι σχέσεις του δημόσιου –ιδιωτικού-κοινόχρηστου και του συλλογικού - κοινού. Το συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι το δώμα, ξεφεύγοντας από τα αυστηρά καθορισμένα όρια, αποτελεί ένα πεδίο που συνυπάρχουν και αλληλεπικαλύπτονται αντίθετες καταστάσεις. Αποτελεί δηλαδή ένα ενδιάμεσο στάδιο κοινωνικής επαφής, εφόσον δεν λειτουργεί ως απροσπέλαστο όριο, ούτε όμως και καθεαυτού πεδίο δημόσιων δραστηριοτήτων. Χώροι με τέτοιες ιδιότητες γεννώνται μέσα από τις προσπάθειες ανθρώπων να δημιουργήσουν τόπους που θα εκφράζουν την κοινότητα και την ενότητα μέσα στα πλαίσια της τοπικής κοινωνίας. Στην προσπάθειά μας λοιπόν να κατανοήσουμε αυτό το χώρο, οδηγούμαστε σε εργαλεία βίωσης της πόλης, όπως είναι αυτό της περιπλάνησης. Μέσα από μελέτη θεωρητικών προκύπτουν διαφορές και ομοιότητες του δώματος με το επίπεδο της καθημερινής δράσης του ανθρώπου, δηλαδή της υποκείμενης πόλης, γεγονός που ενισχύει την κατανόηση μας για τα στοιχεία του χώρου.

Με ποιον τρόπο όμως είναι εφικτή αυτή η μεταφορά και η άνθιση του δημόσιου στοιχείου στο επίπεδο της κορυφογραμμής; Με άξονα το δώμα επιχειρήθηκε η καταγραφή παραδειγμάτων που επιβεβαιώνουν την επιτυχή κατά κόρων προσπάθεια για αξιοποίηση του στις κλίμακες: της μονάδας, της γειτονιάς και της πόλης. Οι μελέτες περίπτωσης επιλέχθηκαν ώστε να εξυπηρετούν την αναζήτηση μας ως προς ένα βιώσιμο χώρο αστικής συλλογικότητας ανοιχτό στον ουρανό, και γίνεται με άξονα τον περίπατο, δηλαδή την περιπλάνηση από χώρο της πόλης στο χώρο της οροφής ενός κτιρίου αλλά και στο δώμα του ιδίου κτιρίου, την επανακατοίκηση, δηλαδή την επαναχρησιμοποίηση ήδη υπαρχόντων κτιρίων και την βιώσιμη επαναλειτουργία τους, και το τοπόσημο, δηλαδή την λειτουργία του δώματος ως ένα χώρο πολιτισμικό που γοητεύει τον επισκέπτη. Από τη μελέτη αυτών των παραδειγμάτων, οδηγούμαστε σε ορισμένα συμπεράσματα ως προς τα κριτήρια μελέτης τους. Σχετικά με την περίπατο στο δώμα, η έμφαση της πορείας τόσο στο ίδιο όσο και στον τρόπο μετάβασης σε αυτό, συνοδεύεται από χρήσεις, οι οποίες εγείρουν την οπτική του χρήστη για το περιβάλλοντα χώρο ενώ ανάλογα με την περίπτωση δίνουν εναλλακτικούς τρόπους ενεργοποίησης του δώματος. Όσον αφορά την επανακατοίκηση, κάθε παράδειγμα προσφέρει μια εναλλακτική λύση για την αξιοποίηση του δώματος αλλά και παραμελημένων κτιρίων θέτοντας ως άξονα τη βιωσιμότητα μέσω της χρήσης τόσο του πρασίνου όσο και φυσικών υλικών που επικυρώνουν την μοναδικότητα του παλαιού οικοδομήματος. Ακόμη, η αξιοποίηση του δώματος ως χώρο εναπόθεσης στοιχείων που το μετατρέπουν σε τοπόσημο,

όπως έργα τέχνης αλλά και δράσεις που σχεδιάζονται από τους κατοίκους, αποτελούν αφορμή για την αφύπνιση των υψηλότερων σημείων της πόλης.

Από την παραπάνω καταγραφή φαίνεται ότι η προοπτική δημιουργίας ενός ενεργού χώρου στο επίπεδο των δωματίων είναι κάτι που έχει γοητεύσει πολλούς ερευνητές. Έχουν εκπονηθεί διάφορες μελέτες με εμπνευσμένες, άλλοτε ουτοπικές άλλοτε ρεαλιστικές, ιδέες πάνω σε αυτό το θέμα, οι οποίες όμως έχουν οδηγηθεί σε αδιέξοδο. Στη σημερινή τους μορφή τα δώματα αντιμετωπίζουν προβλήματα τα οποία εμποδίζουν την ανάπτυξη δραστηριοτήτων και την εφαρμογή επεμβάσεων που θα άλλαζαν εξολοκλήρου τη μορφή της κορυφογραμμής. Αυτά τα προβλήματα αφορούν τεχνικά, δηλαδή νομοθεσίες, και θεωρητικά ζητήματα, δηλαδή άυλους παράγοντες. Οι μεν πρακτικές δυσκολίες είναι κυρίως τεχνικές και αφορούν την ασφάλεια ως προς τη προσέγγιση του ανώτατου επιπέδου του κτιρίου, λειτουργικές, οι οποίες σχετίζονται με τις χρήσεις που μεταφέρονται στο δώμα και κάνουν τη πρόσβαση σε αυτό μη αρεστή, οικονομικές, που στοχεύουν στην ωραιοποίηση και τη συντήρηση του χώρου, και τέλος ιδιοκτησιακές, που αφορούν τη ισότιμη δυνατότητα των μελών κάθε κτιρίου στους κοινόχρηστους χώρους του. Οι δε θεωρητικές δυσκολίες εσωκλείουν θέματα οικειοποίησης του ενδιαμέσου χώρου, αφού για να επιτευχθεί η μετάβαση στο δώμα είναι δεδομένη η προσπέλαση μίας ενδιαμέσου κατάστασης. Ακόμη, παράγοντες που σχετίζονται με την απομάκρυνση από το έδαφος της πόλης, αφού ο άνθρωπος ως ων δέσμιος του εδάφους σε κάθε προσπάθεια αποδέσμευσης του από αυτό δεν κατάφερε να απαγκιστρωθεί από τη γη και άρα από το σύμπλεγμα της πόλης. Τέλος, ζητήματα όπως η μετάβαση από το ισόγειο στο δώμα που αποβαίνει δύσκολη, λόγω της απουσίας βιώσιμων συνθηκών στους κοινόχρηστους χώρους και άρα την διάρκεια παραμονής σε αυτούς όλο και λιγότερο επιθυμητή.

Στη σύγχρονη πόλη λοιπόν, όπου οι έλλειψη δημόσιου χώρου είναι τόσο έντονη και οι νέες προκλήσεις, όπως για παράδειγμα η πανδημία των προηγούμενων χρόνων, απαιτούν νέες λύσεις, το δώμα μπορεί να αποτελέσει ένα έφορο έδαφος καινοτόμων ιδεών. Η ενεργοποίηση του μέσα από συλλογικές διαδικασίες θα επιτρέψει στους ανθρώπους να αντιμετωπίσουν τα καθημερινά προβλήματα άμεσα και να διαμορφώσουν οι ίδιοι το περιβάλλον που ζουν. Για να επιτευχθεί αυτό, μια καλή αρχή αποτελεί η αντιμετώπιση των προαναφερόμενων δυσκολιών, έτσι ώστε να μετατραπεί το δώμα σε ένα τόπο άσκησης αστικής συλλογικότητας, που αν και είναι τόσο μακριά, θα μπορέσει να ενεργοποιήσει ένα νέο ανώτατο ιστό στο πέπλο της πόλης... μια νέα εναέρια πόλη.

[157]

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

[1] <https://gr.pinterest.com/pin/531143349820638493/>

[2] Αρκάς(Ευδαίμων Αντώνης), *Σειρά Χαμηλές Πτήσεις, Γράμματα*, Αθήνα 1995

[3] <https://www.wanderlustingk.com/travel-blog/two-days-nyc>

[4] <https://graphicarchitectureporn.tumblr.com/post/155890760291/intervenci%C3%B3n-urbana-en-torre-bar%C3%B3-adriana-bravo>

[5] <https://minimal-o.tumblr.com/post/97765905579/timothybaga-gravitational-grounds-with-anton>

[6] <https://gr.pinterest.com/pin/531143349820559047/>

[7] <https://www.archetype.gr/blog/arthro/o-feron-organismos-tis-villa-savoye>

[8] <https://thecityasaproject.org/2014/03/the-dom-ino-effect/>

[9] <http://archikey.com/building/read/2763/Villa-Savoye/555/>

[10] https://ar.pinterest.com/pin/52635889364675439/?amp_client_id=CLIENT_ID%28_%29&mweb_unauth_id=%7B%7Bdefault.session%7D%7D&simplified=true

[11] <https://gr.pinterest.com/pin/531143349820733165/>

[12] Contrast:Athens «Η Αθήνα των αντιθέσεων»

[13] <https://popaganda.gr/tag/en-route-architects/amp/>

[14] <https://www.ethnos.gr/greece/article/129853/ekeraiestoapppydeixneitismetrhseisaktinoboliassthnerioxhsas>

[15] <http://galeriamagdalazaro.es/index.php?/artistas/margo-delgado/>

[16] <https://gr.pinterest.com/pin/531143349820559658/>

[17] <https://gr.pinterest.com/pin/531143349820559175/>

[18] <https://gr.pinterest.com/pin/531143349820559073/>

[19] Βλαστός Θάνος, Μηλάκης Δημήτρης, *Πολοδομία vs μεταφορές από την απόκλιση στη σύγκλιση*, εκδόσεις Ιδιωτική, Δεκέμβριος 2011

[20] Βλαστός Θάνος, Μηλάκης Δημήτρης, *Πολοδομία vs μεταφορές από την απόκλιση στη σύγκλιση*, εκδόσεις Ιδιωτική, Δεκέμβριος 2011

[21] <https://gr.pinterest.com/pin/531143349820707928/>

[22] <https://gr.pinterest.com/pin/531143349820559669/>

[23] Contrast:Athens «Η Αθήνα των αντιθέσεων»

[24] Contrast:Athens «Η Αθήνα των αντιθέσεων»

[25] Τριανταφυλλίδης Θεόκλητος, Σουρλαντζής Γιάννης, *Από την Gotham City στην Athens City Η Αθήνα μέσα από τα Κόμιξ της*, Ε.Μ.Π., Αθήνα, 2010-2011

[26] <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%92%CE%B1%CF%81%CE%BA%CE%B5%CE%BB%CF%8E%CE%BD%CE%B7>

[27] https://www.google.com/search?q=%CE%B1%CE%B5%CF%81%CE%BF%CF%86%CF%89%CF%84%CE%BF%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%AF%CE%B1+%CE%B2%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CF%82&tbm=isch&ved=2ahUKEwj2uXqtZaBAxXi9bsIHSgFDHwQ2-cCegQIABAA&oq=%CE%91%CE%B5%CF%81%CE%BF%CF%86%CF%89%CF%84%CE%BF%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%AF%CE%B1+%CE%B2%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CF%82&gs_lcp=CgNpbWcQARgAMgQIIxAnMgQIIxAnMgUIABCABDIGCAAQBRARaEgclABAYEIAEOgclABATEIAEOgclABAHEB4QEzoECAAQAzolCAAQsQMQgwE6CAgAEIAEELEDULINWIK1YI5CaABwAHgAGpAYgBxRGSAQQwLjE2mAEAoAEBqgELZ3dzLXdpei1pbWfAAQE&sclient=img&ei=4Kr4ZO3qA-Lr7_UPqlqw4Ac&bih=715&biw=1536#imgsrc=eixRBb0UU63EkM

[28] <https://www.bbc.com/news/magazine-30113027>

- [29] <https://www.bonusdeals.gr/uber-from-manhatan-to-bronx-k.html>
- [30] <https://avant-garde.com.cy/kosmos/exgeirimia-poulia-exarxeia>
- [31] Δίσκου Μαρία, Τζιτζιμικά Μαρία, *Δώμα:αστική εντοπία ή μοντέρνο ερείπιο*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2021
- [32] <https://gr.pinterest.com/pin/531143349820707605/>
- [33] <https://gr.pinterest.com/pin/531143349820707605/>
- [34] <https://www.thehighline.org/history/>
- [35] <https://arquitecturaviva.com/works/paseo-urbano-high-line-nueva-york-4>
- [36] Καραβασίλη Κυριακή, *Διεκδίκηση δημόσιου χώρου: οι συμμετοχικές διαδικασίες δημιουργίας τόπων*, Ε.Μ.Π, Αθήνα, 2018
- [37] <https://gr.pinterest.com/pin/531143349820563457/>
- [38] <https://www.architonic.com/es/project/zgf-architects-llp-google-spruce-goose/20011790>
- [39] Amiri Elina, *Methods to Read Adaptive Reuse Strategies and Capacities in Industrial Buildings*, Politecnico di Torino, Torino, 2020
- [40] Amiri Elina *Methods to Read Adaptive Reuse Strategies and Capacities in Industrial Buildings*, Politecnico di Torino, Torino, 2020
- [41] <https://gr.pinterest.com/pin/531143349820539460/>
- [42] <https://www.freepik.com/free-photos-vectors/post-it>
- [43] Καραβασίλη Κυριακή, *Διεκδίκηση δημόσιου χώρου: οι συμμετοχικές διαδικασίες δημιουργίας τόπων*, Ε.Μ.Π, Αθήνα, 2018
- [44] <https://gr.pinterest.com/pin/531143349820610041/>
- [45] <https://www.ethnos.gr/ournetwork/article/16628/leonarntontabintsihgiantiatoixografiatoyinosth nodopeiraiospics>
- [46] <https://gr.pinterest.com/pin/531143349820610010/>
- [47] <https://gr.pinterest.com/pin/531143349820610020/>
- [48] <https://gr.pinterest.com/pin/201254677070041959/>
- [49] Τριανταφυλλίδης Θεόκλητος, Σουρλαντζής Γιάννης, *Από την Gotham City στην Athens City Η Αθήνα μέσα από τα Κόμιξ της*, Ε.Μ.Π., Αθήνα, 2010-2011

[50] <https://el.ozonweb.com/culture/architecture/polukatoikia-success-by-chance>

[51] <https://gr.pinterest.com/pin/531143349820610321/>

[52] <https://gr.pinterest.com/pin/531143349820532464/>

[53] <https://gr.pinterest.com/pin/531143349820610369/>

[54] <https://gr.pinterest.com/pin/A1gn3QIQAF8HRUKgSoXTb6A/>

[55] <https://gr.pinterest.com/pin/531143349820740785/>

[56] <https://gr.pinterest.com/pin/509329039121339550/>

[57] <https://9gag.com/gag/aDgZbqG>

[58] <https://www.shutterstock.com/search/architecture-drawing-people>

[59] Καραβασίλη Κυριακή, *Διεκδίκηση δημόσιου χώρου: οι συμμετοχικές διαδικασίες δημιουργίας τόπων*, Ε.Μ.Π, Αθήνα, 2018

[60] <https://www.shutterstock.com/search/architecture-drawing-people>

[61] Καρούτσου Όλγα, *Δημόσιος Αστικός Χώρος - Αντιληπτικές Προσεγγίσεις*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2010

[62] Καρούτσου Όλγα, *Δημόσιος Αστικός Χώρος - Αντιληπτικές Προσεγγίσεις*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2010

[63] Καρούτσου Όλγα, *Δημόσιος Αστικός Χώρος - Αντιληπτικές Προσεγγίσεις*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2010

[64] Καρούτσου Όλγα, *Δημόσιος Αστικός Χώρος - Αντιληπτικές Προσεγγίσεις*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2010

[65] Βαγγιάνου Ελένη, Παπαθανασοπούλου Κυριακή, *Το Δώμα ως Νέο Έδαφος: εξετάζοντας την Αθήνα*, Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα, 2013

[66] <https://dailynewsagency.com/2012/05/14/grim-life-in-an-overpopulated-chinese-city-cjx/>

[67] Καρούτσου Όλγα, *Δημόσιος Αστικός Χώρος - Αντιληπτικές Προσεγγίσεις*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2010

[68] Καρούτσου Όλγα, *Δημόσιος Αστικός Χώρος - Αντιληπτικές Προσεγγίσεις*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2010

[69] Καρούτσου Όλγα, *Δημόσιος Αστικός Χώρος - Αντιληπτικές Προσεγγίσεις*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2010

[70] <https://www.ieidiseis.gr/ellada/186023/katalipsi-nomikis-1973-50-xronia-apo-tin-eksegersi-pou-anoikse-to-dromo-gia-to-polytexneio>

[71] <https://gr.pinterest.com/pin/34832597094161919/>

[72] <https://gr.pinterest.com/pin/359936195234651180/>

[73] <https://gr.pinterest.com/pin/792070653227479900/>

[74] <https://ecopress.gr/stoes-apoleia-dimosiou-xorou/>

[75] <https://bookgreen.travel/greece/samaria-gorge-national-park/>

[76] <https://www.documenta14.de/de/venues/15317/kotzia-platz>

[77] <https://gr.pinterest.com/pin/531143349820532534/>

[78] <https://gr.pinterest.com/pin/531143349820547667/>

[79] <https://gr.pinterest.com/pin/693765517617960481/>

[80] Τσιάμη Δήμητρα, *Επινόηση Δημόσιου Χώρου σε περιοχές με αυξημένη πυκνότητα*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Θεσσαλία, 2013

[81] Καραβασίλη Κυριακή, *Διεκδίκηση δημόσιου χώρου: οι συμμετοχικές διαδικασίες δημιουργίας τόπων*, Ε.Μ.Π, Αθήνα, 2018

[82] Καραβασίλη Κυριακή, *Διεκδίκηση δημόσιου χώρου: οι συμμετοχικές διαδικασίες δημιουργίας τόπων*, Ε.Μ.Π, Αθήνα, 2018

[83] <https://gr.pinterest.com/pin/531143349820539460/>

[84] <https://gr.pinterest.com/pin/531143349820532462/>

[85] <https://gr.pinterest.com/pin/531143349820547666/>

[86] <https://gr.pinterest.com/pin/531143349820707606/>

[87] Martínez Andrés, *Habitar la cubierta = Dwelling on the roof*, Gustavo Gili, Barcelona, 2005

[88] Martínez Andrés, *Habitar la cubierta = Dwelling on the roof*, Gustavo Gili, Barcelona, 2005

[89] Παπαχρήστου Καλλιόπη, *Η περιπλάνηση στην πόλη και η αστική εμπειρία Ένα [μη] προγραμματισμένο ταξίδι στην αστική σκηνή*, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, 2019

[90] Παπαχρήστου Καλλιόπη, *Η περιπλάνηση στην πόλη και η αστική εμπειρία Ένα [μη] προγραμματισμένο ταξίδι στην αστική σκηνή*, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, 2019

[91] Παπαχρήστου Καλλιόπη, *Η περιπλάνηση στην πόλη και η αστική εμπειρία Ένα [μη] προγραμματισμένο ταξίδι στην αστική σκηνή*, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, 2019

[92] Παπαχρήστου Καλλιόπη, *Η περιπλάνηση στην πόλη και η αστική εμπειρία Ένα [μη] προγραμματισμένο ταξίδι στην αστική σκηνή*, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, 2019

[93] <https://gr.pinterest.com/pin/531143349820707618/>

[94] Παπαχρήστου Καλλιόπη, *Η περιπλάνηση στην πόλη και η αστική εμπειρία Ένα [μη] προγραμματισμένο ταξίδι στην αστική σκηνή*, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, 2019

[95] Lynch Kevin, *The Image of the City*, M.I.T. Press, Μασαχουσέτη 1960

[96] Lynch Kevin, *The Image of the City*, M.I.T. Press, Μασαχουσέτη 1960

[97] https://www.researchgate.net/publication/319101937_The_View_from_the_Road/figures?lo=1&utm_source=google&utm_medium=organic

[98] <https://gr.pinterest.com/pin/531143349820740796/>

[99] <https://foller.me/clayton-bradford>

[100] <https://gr.pinterest.com/pin/531143349820559717/>

[101] <https://www.behance.net/gallery/55631525/Urban-Sunrise-Concept-Art-3D-Motion-Graphics>

[102] <https://www.mvrdv.com/stack-magazine/3878/rotterdam-rooftop-catalogue-interview>

[103] <https://www.archdaily.com/977777/mvrdv-designs-vibrant-rooftop-installation-at-the-het-nieuwe-instituut-in-rotterdam>

[104] <https://www.archdaily.com/977777/mvrdv-designs-vibrant-rooftop-installation-at-the-het-nieuwe-instituut-in-rotterdam>

[105] <https://www.archdaily.com/977777/mvrdv-designs-vibrant-rooftop-installation-at-the-het-nieuwe-instituut-in-rotterdam>

[106] <https://www.archdaily.com/977777/mvrdv-designs-vibrant-rooftop-installation-at-the-het-nieuwe-instituut-in-rotterdam>

[107] <https://www.archdaily.com/884644/you-plus-international-youth-community-shenzhen-officeproject>

[108] <https://www.archdaily.com/884644/you-plus-international-youth-community-shenzhen-officeproject>

[109] <https://www.archdaily.com/884644/you-plus-international-youth-community-shenzhen-officeproject>

[110] <https://www.archdaily.com/884644/you-plus-international-youth-community-shenzhen-officeproject>

[111] <https://www.archdaily.com/982681/mvrdvs-rotterdam-rooftop-walk-has-opened-to-the-public>

- [112] <https://www.archdaily.com/982681/mvrdvs-rotterdam-rooftop-walk-has-opened-to-the-public>
- [113] <https://www.archdaily.com/982681/mvrdvs-rotterdam-rooftop-walk-has-opened-to-the-public>
- [114] <https://www.flickr.com/photos/antonas/with/2837084766/>
- [115] <https://www.flickr.com/photos/antonas/with/2837084766/>
- [116] <https://www.flickr.com/photos/antonas/with/2837084766/>
- [117] <https://www.flickr.com/photos/antonas/with/2837084766/>
- [118] Βαγγιάνου Ελένη, Παπαθανασοπούλου Κυριακή, *Το Δώμα ως Νέο Έδαφος: εξετάζοντας την Αθήνα*, Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα, 2013
- [119] Sarmiento Jostin, *Vertical Adaptive Reuse: Balancing the Past and Present*, RIT Scholar Works, 2022
- [120] Sarmiento Jostin, *Vertical Adaptive Reuse: Balancing the Past and Present*, RIT Scholar Works, 2022
- [121] <https://www.archdaily.com/902375/green-cloud-zhubo-aao>
- [122] <https://www.archdaily.com/902375/green-cloud-zhubo-aao>
- [123] <https://www.archdaily.com/902375/green-cloud-zhubo-aao>
- [124] <https://www.archdaily.com/992956/idea-factory-mvrdv>
- [125] <https://www.archdaily.com/992956/idea-factory-mvrdv>
- [126] <https://www.archdaily.com/992956/idea-factory-mvrdv>
- [127] <https://www.archdaily.com/992956/idea-factory-mvrdv>
- [128] <https://www.archdaily.com/884956/park-n-play-jaja-architects>
- [129] <https://www.archdaily.com/884956/park-n-play-jaja-architects>
- [130] <https://www.archdaily.com/884956/park-n-play-jaja-architects>
- [131] <https://www.archdaily.com/884956/park-n-play-jaja-architects>
- [132] <https://www.maxmag.gr/agnosti-ellada/santorini-istoriki-periigisi-mesa-apo-to-aspromayro/>
- [133] <https://www.maxmag.gr/agnosti-ellada/santorini-istoriki-periigisi-mesa-apo-to-aspromayro/>
- [134] <https://www.discovergreece.com/el/cyclades/santorini>

[135] https://creativecircle.dk/wp-content/uploads/2020/05/Creatice-Circle-Common-Clearings_Low.pdf

[136] https://creativecircle.dk/wp-content/uploads/2020/05/Creatice-Circle-Common-Clearings_Low.pdf

[137] Martínez Andrés, *Habitar la cubierta = Dwelling on the roof*, Gustavo Gili, Barcelona, 2005

[138] <https://gr.pinterest.com/pin/531143349820539635/>

[139] <https://rooftopcinemaclub.com/>

[140] <https://rooftopcinemaclub.com/>

[141] <https://rooftopcinemaclub.com/>

[142] <https://rooftopcinemaclub.com/>

[143] <https://rooftopcinemaclub.com/>

[144] Βαγγιάνου Ελένη, Παπαθανασοπούλου Κυριακή, *Το Δώμα ως Νέο Έδαφος: εξετάζοντας την Αθήνα*, Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα, 2013

[145] <https://www.wallpaperflare.com/aerial-photography-of-house-roofs-drone-view-aerial-view-building-wallpaper-azmvu>

[146] https://www.archdaily.com/985510/living-up-high-why-do-we-love-penthouses-and-rooftops-so-much?ad_source=search&ad_medium=search_result_articles

[147] <https://wander-lush.org/things-to-do-in-jajce-waterfall/>

[148] <https://gr.pinterest.com/pin/531143349820623139/>

[149] https://www.archdaily.com/985510/living-up-high-why-do-we-love-penthouses-and-rooftops-so-much?ad_source=search&ad_medium=search_result_articles

[150] <https://www.dailymail.co.uk/travel/article-2017623/Selfridges-opens-rooftop-reveal-lake-cocktail-bar.html>

[151] <https://www.jansen.com/fileadmin/images/HTML5-Animationen/geschichte/en.html>

[152] https://www.archdaily.com/985510/living-up-high-why-do-we-love-penthouses-and-rooftops-so-much?ad_source=search&ad_medium=search_result_articles

[153] <https://gr.pinterest.com/pin/531143349820532478/>

[154] <https://gr.pinterest.com/pin/465348574008494593/>

[155] <https://www.designoftheworld.com/piano-stairs/>

[156] <https://www.stefanosokos.gr/no-more-shall-we-part/painting/god-is-in-the-house/>

[157] <https://gr.pinterest.com/pin/164662930119050050/>

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βιβλία

Christopher Alexander

A pattern language: towns buildings construction, Oxford University Press, New York, 1977

De Certeau Michel

The Practice of Everyday Life, Berkeley: University of California Press, London, 1984

De Micheli Mario

Οι πρωτοπορίες της τέχνης του εικοστού αιώνα, μτφρ Λ. Παπαματθεάκη, Αθήνα, 1992

Gehl Jan

Cities for People, Island Press, Washington, 2010

Gehl Jan

Η Ζωή Ανάμεσα στα Κτίρια Χρησιμοποιώντας το Δημόσιο Χώρο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Βόλος, 2013

Le Corbusier

Για μια αρχιτεκτονική, Εκκρεμές, Αθήνα, 2005

Lynch Kevin

The Image of the City, M.I.T. Press, Μασαχουσέτη 1960

Martínez Andrés

Habitar la cubierta = Dwelling on the roof, Gustavo Gili, Barcelona, 2005

Rossi Aldo

Η Αρχιτεκτονική της Πόλης, UNIVERSITY STUDIO PRESS, Αθήνα, 1991

Sarmiento Jostin

Vertical Adaptive Reuse: Balancing the Past and Present, RIT Scholar Works, 2022

Siebel

Η επέκταση του ιδιωτικού χώρου και η ιδιωτικοποίηση των λειτουργιών του δημόσιου χώρου», στο *Αύριο οι Πόλεις*, επιμελητής της έκδοσης: Λέφας Π., Αθήνα, 2003

Βλαστός Θάνος, Μηλάκης Δημήτρης

Πολοδομία vs μεταφορές από την απόκλιση στη σύγκλιση, εκδόσεις Ιδιωτική, Δεκέμβριος 2011

Γούλα Μαρία, Δοξιάδης Θωμάς, Μανωλίδης Κώστας

Ωραίο, Φριχτό Κι Απέριπτο Τοπίον!, Νησίδες, Βόλος, 2003

Καζέρος Νίκος, Λέφας Παύλος

Χωρίς όρια Οι αχανείς εκτάσεις των αθηναϊκών προαστίων, futura, Αθήνα, 2003

Κιούρτη Μυρτώ

Επανακατοικήσεις, Ποταμός, Αθήνα, 2017

Κοτιώνης Ζήσης

Η Τρέλα του Τόπου Αρχιτεκτονική στο ελληνικό τοπίο, Εκκρεμές, Αθήνα, 2004

Λάββας Γεώργιος

Επίτομη Ιστορία της Αρχιτεκτονικής, UNIVERSITY STUDIO PRESS, Αθήνα, 2008

Λέφας Παύλος, Siebel Walter, Binde Jerome

Αύριο οι Πόλεις, Πλέθρον, Αθήνα, 2003

Λέφας, Παύλος

Αρχιτεκτονική και Κατοίκηση: Από τον Heidegger στον Koolhaas, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 2008

Μανωλίδης Κώστας

Εδαφολόγιο: Κείμενα για την ύλη της αρχιτεκτονικής., εκδ. Νήσος, Αθήνα, 2017

Σταυρίδης Σταύρος

Από την πόλη οθόνη στην πόλη σκηνή, Νήσος, Αθήνα, 2018

Άρθρα- Διαλέξεις- Εργασίες- Συνεντεύξεις**Amiri Elina**

Methods to Read Adaptive Reuse Strategies and Capacities in Industrial Buildings, Politecnico di Torino, Torino, 2020

Baviskar Amita, Gidwani Vinay

Urban Commons, Economic & Political Weekly, 2011

Bin Cheng, Libin Duan, Yangliu Fu

Pastoral Investigation on the Form and Usage of Local-Style Dwelling Houses in Jiarong Tibetan Traditional Village of Danba County, Scientific Research Publishing, Mianyang, China, 2018

De Angelis, Massimo, & Stavrides, Stavros

On the Commons: A Public Interview with Massimo De Angelis and Stavros Stavrides, An Architektur, 2010

Neal, P. Zachary

Common Ground? Readings and Reflections on Public Space, Taylor & Francis e-Library: Routledge, 2009

Susser Ida, Tonnelat Stéphane

Transformative cities: The three urban commons, Focaal, Journal of Global and Historical Anthropology, 2013

Xiong Wei

Genetic and variation analysis studies on landscape genes of traditional Tibet and Qiang watchtower villages in western Sichuan, IOP Publishing, Chengdu Sichuan, China, 2019

Βαγγιάνου Ελένη, Παπαθανασοπούλου Κυριακή

Το Δώμα ως Νέο Έδαφος: εξετάζοντας την Αθήνα, Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα, 2013

Γκιαούρη Δέσποινα

Το κατώφλι: μια απόπειρα προσέγγισης και ορισμού του με βάση τις ανθρώπινες πρακτικές, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος, 2016

Δίκας Νίκος

Τόποι πάνω από την πόλη: ανάκτηση του συλλογικού, Αθήνα, 2006

Δίσκου Μαρία, Τζιτζιμικά Μαρία

Δώμα:αστική εντοπία ή μοντέρνο ερείπιο;, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2021

Καραβασίλη Κυριακή

Διεκδίκηση δημόσιου χώρου: οι συμμετοχικές διαδικασίες δημιουργίας τόπων, Ε.Μ.Π, Αθήνα, 2018

Καρακώστας Σπύρος

Η ανασκαφή του θραύσματος ή Αναγνώσεις του αττικού εδάφους μέσα από το έργο των Δημήτρη Πικιώνη, Χρήστου Παπούλια και Αριστείδη Αντονά, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2021

Καρούτσου Όλγα

Δημόσιος Αστικός Χώρος - Αντιληπτικές Προσεγγίσεις, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2010

Κωστάκη Μαρίνα, Σμυρναίου Ευσταθία

Ενδιάμεσα θραύσματα μιας λανθάνουσας αστικότητας, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, 2022

Λαλένης Κωνσταντίνος

Η εξασφάλιση του δημόσιου χώρου στις ελληνικές πόλεις. Νομοθετικές ρυθμίσεις και εφαρμογές, Ε.Μ.Π, Αθήνα, 2004

Μαμούνα Υπατία, Ντούλου Ισιδώρα, Ράμμου Ερμιόνη

Κοινοί Τόποι: από τις κοινοτικές πρωτοβουλίες στο συμμετοχικό σχεδιασμό, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, 2017

Μαστρογεωργοπούλου Ελένη

το Κενό ως Κοινό το αστικό κενό ως δυνητικό πεδίο μεταστροφής της πόλης και της κοινωνίας, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Ε.Μ.Π, Αθήνα, 2020

Μπενιουδάκη Αγγελική

Κατανοώντας την οπτική μορφή Η μορφολογική προσέγγιση της οπτικής αντίληψης και η εικόνα της πόλης, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, 2019-2020

Πανέτσος Γεώργιος

Διάλεξη στο συνέδριο η αρχιτεκτονική και η πόλη του 21ου αιώνα, Αθήνα: Πρακτικά συνεδρίου, εκδόσεις ΤΕΕ, 2002

Πάνου Αμαλία-Μαρία, Ρούβαλη Βασιλική

Από τα παλιά αθηναϊκά σπίτια στην αστική πολυκατοικία. Η εξέλιξη της σχέσης ιδιωτικού-κοινόχρηστου στο πλαίσιο της πολύ-κατοίκησης, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, 2021

Παπαχρήστου Καλλιόπη

Η περιπλάνηση στην πόλη και η αστική εμπειρία Ένα [μη] προγραμματισμένο ταξίδι στην αστική σκηνή, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, 2019

Σκορδούλη Μαρία

κατώφλια περιπλάνησης στο έργο του *Walter Benjamin*, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, 2015

Τριανταφυλλίδης Θεόκλητος, Σουρλαντζής Γιάννης

Από την *Gotham City* στην *Athens City* Η Αθήνα μέσα από τα Κόμιξ της, Ε.Μ.Π., Αθήνα, 2010-2011

Τσιάμη Δήμητρα

Επινόηση Δημόσιου Χώρου σε περιοχές με αυξημένη πυκνότητα, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Θεσσαλία, 2013

Χορτογιάννης Αλέξιος

RE-roofing Athens, Ε.Μ.Π., Αθήνα, 2012

Χριστοπούλου Κατερίνα

The Rooftop - Η Ταράτσα, Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα, 2013

Διαδικτυακές πηγές

https://greek_greek.en-academic.com/204731/%CE%91%CE%BB%CE%B3%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%B1

<https://issues-journal.org/2020/12/12/a-view-from-the-roof-space-and-politics-in-south-asia/>

<https://journals.openedition.org/strates/5573>

<https://popupcity.net/insights/four-creative-policies-to-unlock-the-urban-roofscape/>

<https://popupcity.net/insights/red-rooftop-provides-calm-space-for-reflection/>

<https://popupcity.net/insights/turning-empty-rooftops-into-cinemas/>

<https://rooftopcinemaclub.com/>

https://thecityateyelevel.com/app/uploads/2018/06/CAEL_English_197_WETHECITY.pdf

<https://www.archdaily.com/884644/you-plus-international-youth-community-shenzhen-officeproject>

<https://www.archdaily.com/884956/park-n-play-jaja-architects>

<https://www.archdaily.com/902375/green-cloud-zhubo-aao>

<https://www.archdaily.com/977777/mvrdv-designs-vibrant-rooftop-installation-at-the-het-nieuwe-instituut-in-rotterdam>

<https://www.archdaily.com/982681/mvrdvs-rotterdam-rooftop-walk-has-opened-to-the-public>

<https://www.designboom.com/architecture/mvrdv-catalogue-new-uses-empty-rooftops-netherlands-06-22-2021/>

<https://www.designoftheworld.com/piano-stairs/>

<https://www.designoftheworld.com/piano-stairs/>

<https://www.dezeen.com/2022/05/30/mvrdv-rotterdam-rooftop-walk-architecture/>

<https://www.flickr.com/photos/antonas/albums/72157604078949755/>

<https://www.heathershimmin.com/a-brief-history-of-roof-gardens>

https://www.mvrdv.com/stack-magazine/3878/rotterdam-rooftop-catalogue-interview?utm_medium=website&utm_source=archdaily.com

<https://www.organizationearth.org/post/secret-expo-2>

<https://www.re-thinkingthefuture.com/article/transition-spaces-and-how-they-translate/>

<https://www.rockfm.gr/news/1182/rockthisday-30-ianouariou-oi-beatles-dinoun-to-teleutaio-tous-live>

<https://www.rooftoprevolution.nl/over-rooftop-revolution/>